Μάιος 2026

ΤΕΥΧΟΣ 1

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ημερολόγια

Σύλλογος Μεταπτυχιακών Φοιτητ[ρι]ών και Υποψηφίων Διδακτόρων Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Το έργο που χρησιμοποιήθηκε στο εξώφυλλο του τεύχους είναι της Όλγας Καριτζή, την οποία και ευχαριστούμε θερμά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντακτική Ομάδα

Αντώνης Καριτζής
Άγγελος Κόλλας
Αλέξανδρος Ράπτης
Πολυχρόνης Καράμπελας
Νίκος Δημητρακόπουλος

Αντί editorial

Όταν πριν μερικά -ή μήπως, πλέον, αρκετά(;)- χρόνια ξεκινήσαμε τη διαδικασία επανενεργοποίησης του Συλλόγου δεν περίμενα(με) να έχει αυτή την απήχηση, παρουσία και συνέχεια στο χρόνο. Η επιτυχία του Συλλόγου είναι κάτι που μας ξεπερνά και πρέπει να πιστωθεί ασφαλώς και σε όλα όσα ακολούθησαν χρονικά και συνείσφεραν το καθένα στο βαθμό που τους αναλογεί. Αλλά, πέραν από κοινοτυπίες, ας μας επιτραπεί μια σύντομη και πιο προσωπική αναδρομή στα του Συλλόγου, και πιο συγκεκριμένα στα βιώματα μας κατά την διαδικασία επανασύστασης και πρώιμης λειτουργίας του.
Το ταξίδι αυτό ξεκίνησε δειλά και κάπως αμήχανα. Θυμάμαι τις πρώτες κουβέντες που ανταλλάξαμε με λίγους -η αλήθεια είναι- συμφοιτητές στο διάλειμμα για τσιγάρο στους διαδρόμους του ΑΠΘ σχετικά με τον "σύλλογο-φάντασμα". Αυτοί οι λίγοι είτε είχαμε ακούσει είτε διαβάσει για ένα σύλλογο που πραγματικά ήταν τότε «απλά μια σφραγίδα», εντελώς ανενεργός και άφαντος από το ΠΜΣ και το Τμήμα. Η μία κουβέντα έφερε την άλλη, οι συζητήσεις μας γύρω από το θέμα έγιναν πιο τακτικές και σοβαρές, συνεχίστηκαν σε μπαρ της πόλης και πέρασαν από τη θεωρία στην πράξη.
Κι αν στην αρχή ήμασταν τρεις-τέσσερις που πιστέψαμε στην επανασύσταση του Συλλόγου, συζητώντας και κυρίως εξωτερικεύοντας τις σκέψεις μας άμεσα βρήκαμε συνοδοιπόρους. Σύντομα φτάσαμε σε ένα σημείο που μπορούσαμε να υπολογίζουμε πως μία σεβαστή ομάδα ατόμων μπορεί να τρέξει -με τις όποιες δυσκολίες και αστοχίες- το εγχείρημα.
Κοινή συνισταμένη μας ήταν πως επιθυμούσαμε ένα σύλλογο ενεργό, δραστήριο και μαχητικό. Με λόγο και δράσεις τόσο στο ακαδημαϊκό όσο και το κοινωνικό/πολιτικό επίπεδο. Εφόσον ήμασταν κοντά στο να αισθανθούμε σιγουριά -που μεταξύ μας ακόμα και να μην νιώθαμε έτσι, πάλι θα το κάναμε- βάλαμε μπρος τις μηχανές.
Συνελεύσεις, εκλογές ανασύστασης, ομιλίες, συνέδρια. Ζύμωση με την πόλη και παρέμβαση στα ζητήματα του Πανεπιστημίου και του Τμήματος. Αλληλεπίδραση με άλλα κομμάτια της πανεπιστημιακής-φοιτητικής κοινότητας και της κοινωνίας και δημιουργία πολλών και ενδιαφερόντων εκδηλώσεων, κινήσεων, δράσεων με δομικά στοιχεία τους την συνδιαμόρφωση και την συμμετοχικότητα.
Τα παραπάνω -και όσα δεν αναφέρονται για λόγους χώρου στο κείμενο- δεν ήταν εύκολα. Στην τελική ο καθένας και η καθεμία είχαμε -και ακόμα έχουμε- διαφορετικές αφετηρίες και απολήξεις. Μας ένωσαν ωστόσο οι κοινές επιθυμίες και στόχοι, το εν ευρεία έννοια οραματικό για τον Σύλλογο, το ΠΜΣ, το Τμήμα, την Κοινωνία. Συναντηθήκαμε και ενωθήκαμε. Δημιουργήσαμε.
Και είμαστε πολύ χαρούμενα και υπερήφανα για αυτό. Και εκτιμούμε επίσης πολύ πως η προσπάθεια του Συλλόγου, το έργο μας, αποτέλεσε πυξίδα και για άλλα τέτοια εγχειρήματα σε άλλες σχολές και πόλεις. Είναι αν μη τι άλλο τιμητικό να ξέρεις πως όχι μόνο δεν πήγαν χαμένοι οι αγώνες αλλά αποτέλεσαν και κατά κάποιον τρόπο -έστω στον μικρόκοσμο των ΠΜΣ, έστω σε ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο- πρωτότυπο μέσο συμμετοχής και πρότυπο κοινωνικής δράσης.
Και να που φτάσαμε, από τις συζητήσεις δύο-τριών ατόμων, σε κάτι συλλογικό και στο σήμερα -σχεδόν δέκα χρόνια μετά- στην έκδοση και του περιοδικού του Συλλόγου.

Ένα μπράβο δεν αρκεί, ένα απλό και λιτό «καλοτάξιδο» νομίζουμε τα λέει όλα.

Θανάσης Δημάκας

Editorial

Το τεύχος που διαβάζετε στην οθόνη σας γεννήθηκε μέσα από τη βαθιά ανάγκη να κατανοήσουμε τον κόσμο που αλλάζει ραγδαία γύρω μας, όχι ως παθητικοί παρατηρητές, αλλά ως ενεργά υποκείμενα που βιώνουν, αμφισβητούν, αναλύουν και ανασυνθέτουν την πολιτική πραγματικότητα.

Η εποχή μας δεν ορίζεται πλέον από μια μεμονωμένη και φαινομενικά παροδική κρίση, αλλά από τη βίαιη συνύπαρξη πολλαπλών κρίσεων που φαίνεται να προσλαμβάνουν μόνιμο χαρακτήρα. Από την κλιματική κατάρρευση και τη διαρκή όξυνση των παγκόσμιων οικονομικών ανισοτήτων, μέχρι την εγχώρια διολίσθηση των δημοκρατικών θεσμών και την αποσάθρωση του κράτους δικαίου, το περιβάλλον μέσα στο οποίο καλούμαστε να δράσουμε είναι σύνθετο και συχνά εχθρικό. Ιδιαίτερα για τη νέα γενιά επιστημόνων και ερευνητών, η πραγματικότητα αυτή μεταφράζεται σε μια διαρκή υλική πίεση: εργασιακή επισφάλεια, οικονομικός στραγγαλισμός και μια διάχυτη ψυχολογική κόπωση.

Σε αυτό το πλαίσιο, αναδύεται ένας κυρίαρχος λόγος που προκρίνει την ιδιώτευση, την ατομική ευθύνη και μια αποκαρδιωτική πολιτική μελαγχολία. Το δόγμα του "TINA" (There Is No Alternative) επιστρέφει με νέα προσωπεία, επιχειρώντας να μας πείσει πως η συλλογική δράση είναι μάταιη, συχνά δόλια ή ξεπερασμένη, και πως η μόνη οδός είναι η απόσυρση στον μικρόκοσμο της ατομικής επιβίωσης.

Ωστόσο, η ίδια η πραγματικότητα φαίνεται να διαψεύδει αυτή την ηττοπάθεια. Κόντρα στις αντιξοότητες, γινόμαστε μάρτυρες νέων μορφών συλλογικής αντίστασης που αναδύονται με δυναμισμό. Από τις απεργίες στους πιο επισφαλείς κλάδους και τα φοιτητικά κινήματα για την υπεράσπιση του δημόσιου πανεπιστημίου, μέχρι τους αγώνες της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, των αναπήρων και των μεταναστ(ρι)ών για ορατότητα και ισονομία, η πολιτική συμμετοχή μετασχηματίζεται και εφευρίσκει νέες στρατηγικές.

Το πρώτο τεύχος των «Πολιτικών Ημερολογίων» φιλοδοξεί να αποτελέσει πεδίο όπου αυτές οι εντάσεις και οι αντιθέσεις θα συναντηθούν και θα αναλυθούν. Στόχος μας δεν είναι η απλή ακαδημαϊκή καταγραφή, αλλά η κριτική χαρτογράφηση ενός πεδίου όπου η παθητικοποίηση συγκρούεται με τη συμμετοχή. Μέσω του ανά χείρας τεύχους, καλέσαμε νέες ερευνήτριες και νέους ερευνητές να καταθέσουν τη δική τους κριτική επιστημονική και πολιτική ματιά σε κρίσιμα ερωτήματα: Πώς διαμορφώνεται η πολιτική συμμετοχή εντός του πλαισίου των πολλαπλών κρίσεων; Ποια σύγχρονα παραδείγματα δύνανται να αποτελέσουν υποδείγματα νέων μορφών πολιτικής κινητοποίησης; Ποιες είναι οι νέες μορφές συλλογικής δράσης που αναδύονται και ποια χαρακτηριστικά τις διαφοροποιούν από τις παλαιότερες;

Απαντώντας στα παραπάνω, αλλά και σε πληθώρα άλλων ζητημάτων, ελπίζουμε το παρόν τεύχος να αποτελέσει ορόσημο και να δώσει την απαραίτητη ώθηση για τη συνέχεια της εκδοτικής προσπάθειας ενός δυναμικού, μαχητικού και ενεργού Συλλόγου.

Η Συντακτική Ομάδα

Αναπηρικές σημειώσεις για το αντιπολεμικό κίνημα που έρχεται: Η κριτική κοινωνική οντολογία του «δικαιώματος στον θάνατο»

Αντώνης Καριτζής
Μεταπτυχιακός Φοιτητής, ΠΜΣ «Πολιτική Θεωρία», Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η κουβέντα γύρω από τον το δικαίωμα στον θάνατο – την θεσμοποίηση της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας και ευθανασίας – εστιάζει, συνήθως, σε ζητήματα ατομικής βιοηθικής, ιατρικής πρακτικής και νομικού καθεστώτος. Τα εν λόγω πεδία τείνουν να αγνοούν και να υποβαθμίζουν τον ρόλο της κοινωνικής οργάνωσης στο ζήτημα. Σκοπός του άρθρου είναι η σκιαγράφηση των κοινωνικών συνθηκών και των πολιτικών δομών μέσα από τις οποίες αρθρώνεται και υλοποιείται το δικαίωμα στον θάνατο. Αντλώντας από τις κριτικές αναπηρικών οργανώσεων, θεωρητικών της αναπηρίας και ερευνών στη δημόσια υγεία, αναδύεται η εξής θέση: Σε μια οικονομία τεχνητής σπανιότητας και συσσώρευσης κεφαλαίου, όπως του ύστερου καπιταλισμού, όπου κάθε υποδομή και πρόσβαση σε πόρους ζωής συρρικνώνεται, η ανάπηρη ζωή απαξιώνεται δομικά. Επιπλέον, σε μια γενικευμένη πολεμική φάση του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, η εν λόγω δομική απαξίωση εντείνεται. Σε αυτό το πλαίσιο, η αναπαράσταση του υποβοηθούμενου θανάτου ως ζήτημα «ατομικής ελευθερίας» συσκοτίζει την ευγονική του λειτουργία. Οι παραπάνω κριτικές και οι πολιτικοί φορείς τους (οι αναπηρικές οργανώσεις) είναι σημαντική προσθήκη σε ένα νεο-αναδυόμενο αντιπολεμικό κίνημα, στο βαθμό που το δεύτερο χρειάζεται να φωτίσει τους υλικούς και ιδεολογικούς μηχανισμούς του πολέμου.

Λέξεις-κλειδιά: κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, ευγονική, υποβοηθούμενη αυτοκτονία, ευθανασία, κοινωνική οντολογία, νεοφιλελευθερισμός, πολεμική οικονομία, βιοπολιτική

1. Εισαγωγή

Με το παρόν άρθρο επιχειρώ μια σκιαγράφηση των κοινωνικών συνθηκών – με την ευρεία έννοια – μέσα από τις οποίες αναδύεται και διαμορφώνεται το λεγόμενο «δικαίωμα στον θάνατο». Εστιάζω, δηλαδή, στην *κοινωνική οντολογία του·* ειδικότερα στην σχέση του με την νεοφιλελεύθερη ιδεολογία και την πολιτική οικονομία του πολέμου. Ακόμα, υποστηρίζω πως η αναπηρική κριτική στην εν λόγω θεσμοποίηση δύναται κι οφείλει να αποτελέσει μέρος των γενικών θέσεων ενός νέου αντιπολεμικού κινήματος.

Με τον όρο «δικαίωμα στον θάνατο» αναφέρομαι στον λόγο γύρω από, αλλά και την θεσμοποίηση της ιατρικώς υποβοηθούμενη αυτοκτονίας (ΥΑ) και της ευθανασίας[1]. Το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται μέχρι στιγμής νομικά σε 12 χώρες, ενώ βρίσκεται υπό διαβούλευση σε άλλες 8 (Sillitti et al. 2025). Από τις παραπάνω, οι 11 είναι κράτη μέλη της Ε.Ε. Επιπλέον, η Ελβετία (πρώτη στην αναγνώριση, από το 1942), η Ολλανδία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και ο Καναδάς έχουν άρει τον περιορισμό της ανίατης ασθένειας[2]· αυτό σημαίνει πως οποιοσδήποτε *υποφέρει αρκετά* χωρίς απαραίτητα «η ασθένεια να βρίσκεται σε τελικό στάδιο, αλλά και να αναμένεται η επέλευση θανάτου» (Τουρνά 2024, σ. 56), μπορεί να έχει πρόσβαση σε ΥΑ ή ευθανασία – ανάλογα την χώρα – μετά από ιατρική εξακρίβωση. Στις διατάξεις 5 εκ των χωρών που αναγνωρίζουν νομικά το δικαίωμα στο θάνατο προβλέπεται ως λόγος κι η «ψυχιατρική δυσφορία», ενώ στον Καναδά μια αντίστοιχη ρύθμιση βρίσκεται υπό διαβούλευση (Sillitti et al. 2025).

Το ζήτημα του δικαιώματος στον θάνατο είναι τόσο αμφιλεγόμενο όσο και φλέγον. Η διχογνωμία – υπέρ και κατά του εν λόγω δικαιώματος – τείνει να εστιάζει σε ζητήματα *ατομικής ελευθερίας* κι *αυτονομίας*, σε επίπεδο νομικού καθεστώτος, κλινικής πρακτικής ή βιοηθικής. Αυτή η προσέγγιση βασίζεται σε «εξω-κοινωνικές» συλλήψεις του ατόμου, του ψυχισμού και του οργανισμού του. Ο τρόπος που κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες καθορίζουν την δυνατότητα πρόσβασης

[1] Για την διαφοροποίησή τους σε νομικό επίπεδο βλ. Τουρνά 2024. Ενώ σε επίπεδο ιατρικής πρακτικής βλ. Sillitti et al. 2025.

[2] Σύνηθες κριτήριο είναι ιατρική πρόγνωση για προσδόκιμο ζωής 6 μηνών μετά από ιατρική διάγνωση (Murray & Etkind 2025).

σε πόρους αυτονομίας και ελευθερίας, διαμορφώνουν την επιθυμία για ζωή ή θάνατο, αλλά ακόμα και την ίδια την ζωή οργανικά, αγνοείται συστηματικά και δομικά. Μετα-αναλύσεις δείχνουν πως, παρότι οι ευθανασίες αυξάνονται σταθερά την τελευταία δεκαετία, υπάρχει συστηματική έλλειψη στην καταγραφή δεδομένων για την κοινωνικοοικονομική θέση των ατόμων που επιζητούν τον θεσμοποιημένο θάνατο (βλ Downar, MacDonald & Buchman 2023· Sillitti et al. 2025).

Πολύ περισσότερο υπάρχει κενό στη μελέτη των κοινωνικών συνθηκών που καθιστούν ΥΑ και ευθανασία «λογικές λύσεις» στα ζητήματα των αναπήρων και των ατόμων με χρόνιες/ανίατες ασθένειες. Η κρίση του Covid-19, όπου η έλλειψη δημόσιων υποδομών εντατικής θεραπείας «αντιμετωπίστηκε» με εξατομικευμένη ιεράρχηση της πρόσβασης[3], υπενθύμισε ότι η διάκριση των ζωών σε «(αν)αξιοβίωτες» είναι ακόμα «λογικό μέτρο προστασίας» της καπιταλιστικής πολιτικής οικονομίας. Επιπλέον, σε συνθήκες γενικευμένης εθνο-κρατικής πολεμικής προετοιμασίας, οι ήδη παρακμάζουσες από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, κρατικές υποδομές κοινωνικής ασφάλειας, πρόνοιας και υγείας, καταρρέουν.

Στο δεδομένο ιστορικό πλαίσιο δεν είναι δύσκολο να δούμε πως χρειαζόμαστε μια κριτική κοινωνική προσέγγιση. Ειδικά αν μας ενδιαφέρει η πραγματική λειτουργία και υλοποίηση του δικαιώματος στο θάνατο μέσα στην υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική οργάνωση. Κι ακόμα περισσότερο αν μας ενδιαφέρει να μάθουμε την πραγματική του επίπτωση στις ζωές των πλεονάζοντων πληθυσμών του καπιταλισμού — ζωές για τις οποίες τα επίσημα δεδομένα φαίνεται να σιωπούν.

Στο **1ο μέρος** αναδεικνύω μια θεώρηση του ζητήματος που διευρύνει τον διάλογο πέρα από τα στενά όρια της ατομοκεντρικής βιοηθικής και ιατρικής, εισάγοντας κριτικά εργαλεία κοινωνικής ανάλυσης. Συγκεκριμένα, αντλώ στοιχεία από τις κριτικές στο «δικαίωμα στον θάνατο», αναπηρικών οργανώσεων και φορέων στο πεδίο της πολιτικής δράσης. Ειδικότερα εστιάζω σε διαδικτυακά κείμενα και μπροσούρες των οργανώσεων *Not Dead Yet* (NDY) σε ΗΠΑ και ΗΒ, και του *Disability Rights Education and Defense Fund* (DREDF), καθώς από εκεί πηγάζει το περισσότερο υλικό οργανωμένου λόγου και δράσης. Επιπλέον αντλώ κριτικά εργαλεία από θεωρητικούς

[3] Το λεγόμενο «*triage*». Για μια κριτική στην εν λόγω πρακτική από αναπηρική σκοπιά βλ. Stramondo 2020.

του πεδίου των «Σπουδών για την Αναπηρία» (*Disability Studies)*[4] και από μελέτες στο πεδίο της πολιτικής της δημόσιας υγείας. Συνοψίζω αυτές της προσεγγίσεις υπό τον τίτλο *αναπηρική κριτική*.

Όπως θα υποστηρίξω: η αναπηρική κριτική, με βασικό στόχο την αναπηρική χειραφέτηση, εστιάζει στο γεγονός ότι το «δικαίωμα στον θάνατο» αποκρύπτει την κοινωνική οντολογία της αναπηρίας, της ασθένειας, της αυτοκτονικής επιθυμίας και του θανάτου. Μέσα από αυτήν την ιδεολογική κίνηση, ο λόγος που αρθρώνεται γύρω από το «δικαίωμα στον θάνατο» κατασκευάζει την υποβοηθούμενη αυτοκτονία – κι όχι την κοινωνική αλλαγή – ως «λογική λύση» για τα ζητήματα της αναπηρίας και της χρόνιας ασθένειας.

Στο **2ο μέρος** αναπτύσσω την εξής θέση: η αναπηρική κριτική φωτίζει μια θεμελιώδη σύνδεση ανάμεσα στην ιδεολογική απόκρυψη του κοινωνικού χαρακτήρα της αναπηρίας και την εδραίωση κι ανάπτυξη της καπιταλιστικής πολεμικής οικονομίας. Όπως θα υποστηρίξω: στο πλαίσιο ενός ιστορικού συμπλέγματος κατάρρευσης υποδομών, νέας συσσώρευσης κεφαλαίου και πολεμικής προετοιμασίας, η νομική εδραίωση του δικαιώματος στο θάνατο δύναται να λειτουργήσει ως νέα μορφή ευγονικής πολιτικής.

Στο **3ο και τελευταίο μέρος** παραθέτω ορισμένα συμπερασματικά σχόλια. Υποστηρίζω ότι η αναπηρική κριτική οφείλει να ενταχθεί σε ένα αναδυόμενο αντιπολεμικό κίνημα. Ακόμα, υποστηρίζω ότι η έμφαση που δίνουν οι αναπηρικές οργανώσεις στη δυναμική σχέση κοινωνικής οργάνωσης – σώματος/νου φωτίζει εναλλακτικές δυνατότητες της ηγεμονικής ατομοκεντρικής ιδεολογίας του ύστερου καπιταλισμού.

2. Εξαφανίζοντας την αναπηρία: μια σύνοψη της αναπηρικής κριτικής

Πριν παρουσιάσω τις βασικές θέσεις της αναπηρικής κριτικής θα προχωρήσω σε ορισμένες εννοιολογικές επεξηγήσεις για να καταστεί εναργέστερη. Πέρα από τον πολιτικό στόχο της χειραφέτησης των αναπήρων – αλλά στην υπηρεσία αυτού –, η

[4] Για μια επισκόπηση βλ. Καραγιάννη 2014· Watson & Vehmas 2025.

αναπηρική κριτική βασίζεται στην κριτική κοινωνική οντολογία της αναπηρίας (ΚΚΟΑ). Με τον όρο «κοινωνική οντολογία» αναφερόμαστε στη

> μελέτη της φύσης και των ιδιοτήτων του κοινωνικού κόσμου. [Ως πεδίο ασχολείται] με την ανάλυση των πραγμάτων στον κόσμο που προκύπτουν από την κοινωνική αλληλεπίδραση και με την εξήγηση του τι τα κάνει να είναι αυτά που είναι — δηλαδή πώς «κατασκευάζεται» ο κοινωνικός κόσμος. (Epstein 2024, σ. 1).

Το στοιχείο της «κριτικής» συνίσταται, όμως, σε μια ακόμα κίνηση. Δεν αφορά απλά τη διερεύνηση των συνθηκών που κατασκευάζουν ένα κοινωνικό φαινόμενο (στην προκειμένη, την αναπηρία). Αφορά την διερεύνηση των συνθηκών που *αποκρύπτουν την κοινωνική φύση ή πτυχή* του φαινομένου και συντηρούν δομές καταπίεσης, αποκλεισμού κι εξουσίας[5] (Epstein 2024· Richardson 2025). Συμπερασματικά, η ΚΚΟΑ αναπτύσσεται ως θεωρητικό πλαίσιο γύρω από τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1) Ποιες είναι οι κοινωνικές συνθήκες που καθιστούν κάποιο άτομο ή ομάδα ανάπηρο ή εμποδιζόμενο;
2) Ποιες είναι οι συνθήκες που αποκρύπτουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της αναπηρίας και την αναπαράγουν ως «φυσικό» αποκλεισμό;

Εκκινώντας από την ΚΚΟΑ, η αναπηρική κριτική βασίζεται στην γενική παρατήρηση ότι στο πλαίσιο του καπιταλισμού και της υλικής αναπαραγωγής του το «δικαίωμα στον θάνατο» αρθρώνεται κι υλοποιείται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ιδεολογίας *εξαφάνισης της αναπηρίας*. Συνοψίζοντας τα σημεία της κριτικής[6]:

1) Στο πλαίσιο της υπάρχουσας πολιτικής οικονομίας της παγκοσμιοποιημένης ελεύθερης αγοράς, οι υλικοί και κοινωνικοί όροι ζωής κι ευημερίας των αναπήρων διαρκώς συρρικνώνονται. Ακολούθως συρρικνώνεται η

[5] Η μαρξική κριτική της Ιδεολογίας μπορεί να θεωρηθεί μέρος μιας ευρύτερης παράδοσης κριτικής κοινωνικής οντολογίας (Epstein 2024).

[6] Βλ. DREDF 2012; Longmore 2003; NDY ΗΠΑ 2015.

αντικειμενική και κοινωνικά εντοπισμένη δυνατότητα πραγμάτωσης της ελευθερίας τους.

2) Η τεράστια εμπλοκή του βιοϊατρικού κλάδου – με τον επιστημολογικά «αφελή» εμπειρισμό και τον οντολογικά «αφελή» βιολογισμό του – στην κοινωνική διαχείριση της αναπηρίας, λειτουργεί ιδεολογικά. Αποκρύπτει δηλαδή τα στοιχεία του σημείου (1).

3) Το «δικαίωμα στον θάνατο» αρθρώνεται στο πλαίσιο της παραπάνω «βιολογίστικης» ιδεολογίας, παρουσιάζοντας την αυτοκτονική επιθυμία ως φυσικό απότοκο μιας ψυχοσωματικά ασθενούς κι αναπηροποιημένης ζωής. Έτσι, αποκρύπτει και απαξιώνει τις υλικές δυνάμεις της κοινωνίας που καθορίζουν την ποιότητα ζωής των ασθενών, την τροχιά της ασθένειας, που γεννούν την αναπηρία και την αυτοκτονική επιθυμία.

4) Τέλος, το «δικαίωμα στον θάνατο» αποτελεί κεκαλυμμένη μορφή διάκρισης και θεσμοποιημένης απαξίωσης των αναπήρων. Ορίζει την αναπηρία ως κριτήριο διάκρισης για το αν θα λάβει το αυτοκτονικό άτομο ψυχοκοινωνική υποστήριξη ή θανατηφόρες ουσίες.

Μεγάλο μέρος της αναπηρικής κριτικής εστιάζει στην ιδεολογική επίκληση της ελευθερίας. Οι πολιτικές θεσμοποίησης του θανάτου τείνουν να πλαισιώνονται από έναν φιλελεύθερο λόγο. Παρουσιάζονται δηλαδή ως πολιτικές που διευρύνουν την ελευθερία/αυτονομία των ατόμων με *ανίατη* νόσο ή/και δυσφορία, καθώς τους δίνουν την δυνατότητα να *επιλέξουν* τον θάνατό τους (Τουρνά 2024· DREDF 2012· Longmore 2003). Επιπλέον, με εξαίρεση την Ελβετία, στις χώρες που θεσπίζονται, οι ΥΑ/ευθανασία είναι μέρος των «θεραπευτικών παροχών» των εκάστοτε κρατικών, ιδιωτικών ή μεικτών συστημάτων υγείας (Longmore 2003· Thomas & Regnard 2025). Στην κυρίαρχη αντίληψη, λοιπόν, οι ΥΑ και ευθανασία αποτελούν πρακτικές που εγγυώνται την ατομική ελευθερία μέσα από την ιατρική «θεραπεία» ή «ανακούφιση» (ήτοι τον θάνατο) των αναπήρων.

Όπως διατυπώνει, όμως, ο ανάπηρος ακτιβιστής και καθηγητής αναπηρικών σπουδών Longmore (2003), η παραπάνω αντίληψη εμπεριέχει μια βαθιά αντίφαση. Μια από τις πυρηνικές θέσεις των αναπηρικών κινημάτων ανά τον κόσμο είναι η

«αποϊατρικοποίηση»: η απεμπλοκή της ιατρικής από τον ορισμό και την πολιτική διαχείριση της αναπηρίας. Το *ατομικό-ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας* (ΑΙΜΑ) αντιλαμβάνεται την ατομική φυσιολογία/ψυχολογία των αναπηροποιημένων σωμάτων/νοών ως βασική αιτία του αποκλεισμού τους (Καραγιάννη & Κουτσοκλένης 2023· Oliver & Barnes 2012). Αντιθέτως, τα κινήματα κι οι αναπηρικές οργανώσεις προσεγγίζουν πολιτικά την αναπηρία μέσα από το *κοινωνικό μοντέλο* (ΚΜΑ): την ρητή διάκριση ανάμεσα στο σώμα/μυαλό με ορισμένη δομή (συχνά αναφερόμενη ως «βλάβη» ή «ασθένεια») και στον τρόπο που η κοινωνία οργανώνεται γύρω από αυτό, καθιστώντας το αποκλεισμένο, φτωχοποιημένο, ιδρυματοποιημένο, καταθλιπτικό, τραυματισμένο κλπ. Όπως διακήρυτταν οι UPIAS: «είναι η κοινωνία που αναπηροποιεί […] αναπηρία [είναι] το μειονέκτημα ή ο περιορισμός της δραστηριότητας, προκαλούμενη από μια σύγχρονη κοινωνική οργάνωση» (1976, σ. 14).

Εδώ η διάκριση σώματος/νου – κοινωνικής οργάνωσης δεν είναι απαραίτητα οντολογική. Το ΚΜΑ (και, γενικά, η κοινωνική θεωρία της αναπηρίας) αναγνωρίζει πως η υπάρχουσα κοινωνική οργάνωση παράγει, συντηρεί, διαχέει κι αποκρύπτει *υλικά* τόσο τη «βλάβη» όσο και την αναπηρία (βλ. Adam & Koutsoklenis 2023· Oliver & Barnes 2012· Puar 2017). Με λίγα λόγια, βλάβη κι αναπηρία είναι ταυτόχρονα σχεσιακές, ιστορικές και υλικές συνθήκες. Η βλάβη, όμως, δε προκαλεί την αναπηρία — «οι αιτίες της αναπηρίας απορρέουν από την κοινωνική οργάνωση» (Καραγιάννη & Κουτσοκλένης 2023, σ. 29).

Ένα από τα βασικά αποτελέσματα του ΑΙΜΑ, που αντιλαμβάνεται τον οργανισμό και την αναπηρία αποϊστορικοποιημένα και «εξω-κοινωνικά», είναι ότι συσκοτίζει τις επιπτώσεις που έχουν οι ιστορικές συνθήκες και το κοινωνικό περιβάλλον πάνω στο υλικό σώμα/νου και την κοινωνική του θέση. Η ιδεολογική απόκρυψη των ιστορικο-κοινωνικών αιτιακών δυνάμεων σχετίζεται με την κυρίαρχη αντίληψη πως η «παθολογικότητα» μιας κατάστασης ανάγεται σε βιολογικούς δείκτες (Pantazakos 2025). Όπως επισημαίνει η αναπηρική κριτική, το ΑΙΜΑ ηγεμονεύει στον λόγο και την εφαρμογή της ΥΑ/ευθανασίας. Πχ:

- Συνθήκες όπως, φτώχεια, αστεγία, ιδρυματικός εγκλεισμός, έμφυλη και οικογενειακή βία ή εξαναγκασμός, αποκρύπτονται ως στοιχεία, τόσο στην εκτίμηση ενός αιτήματος για ΥΑ/ευθανασία όσο και στην μετέπειτα

ανάλυση κι ερμηνεία των στατιστικών δεδομένων (DREDF 2012· Longmore 2003).

- Κλινικές εκτιμήσεις για την ποιότητα ζωής των αναπήρων – συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με χρόνιες παθήσεις – είναι συστηματικά κατώτερες της πραγματικότητας (DREDF 2012· Longmore 2003). Παρόλα αυτά οι ιατροί είναι υπεύθυνοι για την εκτίμηση των αιτημάτων υποβοηθούμενου θανάτου. Επιπλέον αποκρύπτεται η ιδρυματοποίηση ως παράγοντας βλάβης (Longmore 2003).
- Παρά την επιμονή πολλών ότι αποτελεί ελάχιστο όρο για μια ηθικά ορθή χρήση του υποβοηθούμενου θανάτου, κλινικές μετα-αναλύσεις δείχνουν πως το «ανίατο» (6 μήνες ζωής) των αναπηροποιημένων ασθενών αποτελεί αναξιόπιστο προγνωστικό κριτήριο της πορείας, της ποιότητας και της επιθυμίας τους για ζωή (DREDF 2012· Murray & Etkind 2025). Η Jane Campell, ανάπηρη και ιδρυτικό μέλος του NDY HB, αμφισβητεί ριζικά την διάκριση μεταξύ ανίατης ασθένειας κι αναπηρίας: όπως λέει «[τ]ο ανάπηρο άτομο που εξαρτάται από αναπνευστήρα είναι «ανίατο» εάν ο αναπνευστήρας απενεργοποιηθεί.»[7]
- Στις θεσμικές διαβουλεύσεις για το «δικαίωμα στον θάνατο», οι οργανώσεις σπάνια καλούνται. Στο επίπεδο των θεσμών αλλά και του δημόσιου λόγου, οι θέσεις, εμπειρίες και αναλύσεις των αναπήρων αποκλείονται (Longmore 2003).

Το παράδοξο που παρατηρεί ο Longmore (2003) γίνεται εμφανές: η ελευθερία των αναπηροποιημένων σωμάτων/νοών δε μπορεί να συνυπάρξει με την περαιτέρω ιατρικοποίηση της ύπαρξής τους. Όπως το διατύπωσαν οι UPIAS:

> [Ε]άν η αναπηρία είναι μία κοινωνική κατάσταση, τότε μια ανάλυση των τρόπων με τους οποίους η κοινωνία καθιστά ανάπηρους τους ανθρώπους με σωματικές

---

[7] Βλ Jane Campbell, “Disabled people like me fear legal assisted suicide: it suggests that some lives are less worth living” (2019) *thebmjopinion* https://blogs.bmj.com/bmj/2019/02/06/disabled-people-like-me-fear-legal-assisted-suicide-it-suggests-that-some-lives-are-less-worth-living/. Ανακτήθηκε 09/05/2026.

> βλάβες προφανώς αποτελεί προϋπόθεση της εξάλειψης αυτής της κατάστασης (UPIAS, 1976, σ. 13).

Απέναντι σε αυτή την ιδεολογία, που αποκρύπτει τον διαμορφωτικό χαρακτήρα των κοινωνικών συνθηκών, η αναπηρική κριτική αντιλαμβάνεται το σώμα/νου ως κοινωνικά εντοπισμένη, υλική οντότητα. Ασκώντας κριτική στη θεσμοποίηση του θανάτου, δεν επιτίθεται στην αυτοδιάθεση των αναπήρων αλλά σε μια απόπειρα τριπλής εξαφάνισης της αναπηρίας:

- Ως κοινωνικού φαινομένου.
- Ως κοινωνικής θέσης αποκλεισμού, καταπίεσης αλλά και αγώνα απέναντι στην υπάρχουσα κοινωνική οργάνωση.
- Ως ενσώματο τρόπο ύπαρξης.

Αυτή η απόπειρα εξαφάνισης δεν είναι νέα. Όπως θα δούμε, το «δικαίωμα στον θάνατο» αναπαράγει με φιλελεύθερο λόγο τις ίδιες αντιλήψεις που νομιμοποίησαν ιστορικά την φυσική εξόντωση των αναπήρων. Παρουσιάζει δηλαδή την αναπηρία και την ασθένεια ως «φυσικά» παραγόμενες, ανεπιθύμητες, περιοριστικές· και τον θάνατο ως «απελευθέρωση» του ατόμου και της κοινωνίας από ένα περιοριστικό σώμα/νου. Τουναντίον, στοχεύοντας στην ενσώματη και υλική χειραφέτηση, η αναπηρική κριτική μεταθέτει την ηθικο-πολιτική ευθύνη, την επιστημονική και κριτική διερεύνηση από το σώμα/νου στην κοινωνική οργάνωση.

3. Πολεμική οικονομία, μηχανισμοί πρόνοιας και μηχανισμοί αναπηροποίησης, ή «ποιος πραγματικά πεθαίνει πρώτος για την πατρίδα;»

Η πολεμική προετοιμασία και πολεμική εμπλοκή του λεγόμενου «Παγκόσμιου Βορρά» είναι γεγονός. Τα κράτη μέλη του ΝΑΤΟ συμφωνούν σε αυξανόμενες στρατιωτικές δαπάνες με στόχο το 5% του ΑΕΠ τους ως το 2035[8]. Ενώ η ΕΕ συζητά για την δημιουργία προγραμμάτων «δημοσιονομικής ελαστικότητας» και στρατιωτικών

[8] Elena Sánchez Nicolás και Sergi Pijuan, "Defence vs welfare: what's at stake in Nato's new 5% spending target?" (2025) *euobserver* https://euobserver.com/22389/defence-vs-welfare-whats-at-stake-in-natos-new-5-spending-target/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

δανείων στοχεύοντας στον επανεξοπλισμό και την «προστασία των συνόρων της» ως το 2030[9]. Την στιγμή που γράφεται αυτό το κείμενο μαίνεται πόλεμος στην Δυτική Ασία, ύστερα από συντονισμένη βαλλιστική επίθεση ΗΠΑ-Ισραηλ στο Ιράν. Τα έθνη-κράτη της Ευρώπης διχάζονται. Η Ισπανία ζητά την πλήρη απομάκρυνση των αμερικανικών αεροσκαφών από τις βάσεις της, ενώ άλλα κράτη, όπως η Γερμανία, στηρίζουν πλήρως τις αμερικανο-ισραηλινές επεμβάσεις. Η Ελλάδα, συγκεκριμένα, στέλνει μέρος του εναέριου και θαλάσσιου δυναμικού της για την προστασία βρετανικής στρατιωτικής βάσης στο νησί της Κύπρου, μετά από ιρανική επίθεση.[10]

Τα καταστροφικά αποτελέσματα της πολεμικής προετοιμασίας και σύρραξης ανάμεσα στα έθνη-κράτη δε σχετίζονται μονάχα με τις συγκρούσεις. Σχετίζονται, ακόμα περισσότερο, με το σύνολο των (δια)κρατικών πολιτικών διαχείρισης της κοινωνίας και της οικονομίας κατά την προετοιμασία και την διεξαγωγή του πολέμου. Κριτικές φωνές αναδεικνύουν τον αντίκτυπο των παραπάνω πολιτικών: ενδυνάμωση του στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος· φτωχοποίηση της κοινωνικής βάσης από τις νέες πολιτικές «λιτότητας» που θα δημιουργήσουν τα χρέη των στρατιωτικών δανείων· τεχνολογική, οικονομική, πολιτισμική, στρατιωτική και συνολικά ιμπεριαλιστική εδραίωση μιας ευρω-ατλαντικής ηγεμονίας[11].

Ο εθνο-κρατικός πόλεμος – ειδικά ο ιμπεριαλιστικός – πλήττει την κοινωνική βάση στο εσωτερικό, στο εξωτερικό και στα σύνορα των κρατών και των διακρατικών συμμαχιών. Οι «πλεονάζοντες» πληθυσμοί του καπιταλισμού – αυτοί που αποκλείονται και απαξιώνονται δομικά από το καθεστώς της μισθωτής εργασίας ή και της πολιτειότητας κι εξαρτώνται από τους προνοιακούς μηχανισμούς του κράτους – πλήττονται ιδιαίτερα από την εθνο-κρατική πολεμική οικονομία. Όπως θα δούμε σε

[9] Sebastian Clapp, Angelos Delivorias, Elena Lazarou και Marianna Pari, *Financing the European defence industry (*EPRS | European Parliamentary Research Service, 2024) https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762383/EPRS_BRI(2024)762383_EN.pdf.

[10] Για τα παραπάνω σχετικά με τον πόλεμο στην Δ. Ασία βλ. https://www.aljazeera.com/news/2026/3/4/amid-middle-east-crisis-europe-fumbles-towards-mutual-defence

[11] Laëtitia Sédou, "ReArm Europe, or the myth of a European defence for peace" (2025*) Stop Wapenhandel* https://stopwapenhandel.org/laetitia-sedou-rearm-europe-or-the-myth-of-a-european-defence-for-peace/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

αυτό το μέρος, τα ανάπηρα άτομα συνιστούν από τις πιο πληττόμενες ομάδες, λόγω των υλικών και ιδεολογικών συνθηκών που συγκροτούν την κοινωνική τους θέση.

Στο προηγούμενο μέρος υποστήριξα ότι το «δικαίωμα στον θάνατο» αποκρύπτει την κοινωνική οντολογία της αναπηρίας. Σε αυτό θα υποστηρίξω πως λειτουργεί ως *νέα ευγονική πολιτική*. Επιστρατεύοντας μια χιμαιρική ιδεολογία – συνδυασμό του δόγματος της «ατομικής ευθύνης» για την εξαφάνιση του ανάπηρου σώματος/νου και αναπαράστασης αυτής της εξαφάνισης ως πράξη ατομικής ελευθερίας – το «δικαίωμα στο θάνατο» διευκολύνει υλικά τη νέα συσσώρευση κεφαλαίου που απαιτεί η πολεμική βιομηχανία. Πριν προχωρήσουμε όμως πρέπει να δούμε σε τι αναφέρεται ιστορικά η ευγονική και πως σχετίζεται με την κοινωνική αναπαραγωγή της αναπηρίας.

Με τον όρο ευγονική αναφερόμαστε σε ένα πλέγμα ιδεών και κοινωνικοπολιτικών πρακτικών με επιστημονικοφανή πλαισίωση, που αναδύθηκαν ιστορικά κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Σε επίπεδο ιδεών, η ευγονική αφορά την ψευδοεπιστημονική αντίληψη ότι κοινωνικά ζητήματα (η φτώχεια, η εγκληματικότητα, ο αποκλεισμός ή και η αναπηρία) ανάγονται στην γονιδιακή σύσταση, την ανατομία, την φυσιολογία ή και την ψυχοσύνθεση ενός πληθυσμού. Σε πολιτικό επίπεδο αφορά την επιστράτευση του κρατικού μηχανισμού για τον έλεγχο της αναπαραγωγής και της γνώσης των σωμάτων που δεν συμμορφώνονται στις επιβαλλόμενες πολιτικο-οικονομικές, φυλετικές και έμφυλες νόρμες, και στους ακόλουθους κανόνες πολιτειότητας (*citizenship*) των δυτικών εθνών-κρατών (για τα παραπάνω βλ. Farber 2008· Garland-Thompson 2015· Valentine 2021).

Το φαινόμενο της ευγονικής έχει εδώ τεράστια θεωρητική σημασία. Αναδεικνύει την θεμελιώδη σύνδεση ανάμεσα σε δύο διαισθητικά διακριτούς κόσμους: την πολιτική κοινωνία/οικονομία και την οργανική ζωή. Επί παραδείγματι, τόσο ινστιτούτα καπιταλιστών της εποχής (όπως αυτό του Andrew Carnegie) όσο και σημαντικοί οικονομολόγοι (όπως ο Keynes) χρηματοδοτούσαν και, αντίστοιχα, στήριζαν τα ερευνητικά προγράμματα των ευγονιστών (Farber 2008).

Η ευγονική αποτελεί ιδεολογική έκφραση των υλικών σχέσεων ιεράρχησης και διαχείρισης του οργανικού σώματος (*βιοπολιτική*· βλ. Foucault 1978) στο πλαίσιο του καπιταλισμού και της εθνο-κρατικής κυριαρχίας. Ως ιδεολογία συσκότιζε και συσκοτίζει ακόμα τους τρόπους που η οργάνωση της πολιτικής κοινωνίας και

οικονομίας παράγει κοινωνικά προβλήματα. Αποκρύπτει, επίσης, τον ίδιο τον ιδεολογικό χαρακτήρα της· δηλαδή το γεγονός πως η «κανονικότητα» που προτάσσει δεν είναι φυσική αλλά ιστορική και στην υπηρεσία πολιτικοοικονομικών συμφερόντων. Συγκεκριμένα, η εν λόγω κανονικότητα συγκροτείται βάσει του είδους του ενσώματου υποκειμένου που χρειάζονται οι καπιταλιστικές κι εθνο-κρατικές σχέσεις για να συντηρηθούν και να αναπαραχθούν. Έτσι, η ευγονική εδραιώνει πολιτισμικά το πρότυπο γύρω από το οποίο ιεραρχούνται και καλούνται να συμμορφωθούν οι ανθρώπινοι πληθυσμοί και τα σώματά τους.

Σε αντίθεση με τον ατομικιστικό βιολογισμό της ευγονικής ιδεολογίας, αρκετοί θεωρητικοί υποστηρίζουν πως η πρωταρχική συσσώρευση και η εδραίωση του καπιταλισμού, σε συνδυασμό με την ιδεολογική διάχυση του φιλελεύθερου ατομικισμού, ήταν που κατέστησαν την αναπηρία ένα ατομικό και κοινωνικό πρόβλημα (Καραγιάννη 2018· Longmore 2003· Oliver & Barnes 2012· Russell 2019). Οι παραγωγικές απαιτήσεις αυξήθηκαν ενώ η εξαναγκαστική προλεταριοποίηση των μαζών επέβαλλε με την σειρά της εξατομικευμένα κριτήρια διάκρισης του παραγωγικού σώματος/νου. Τα σώματα με «βλάβες» δε μπόρεσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του κεφαλαίου.

Παράλληλα, η πολιτισμική ηγεμονία του ατομικισμού κατέστησε το σώμα/νου μια «εξω-κοινωνική» κι «εξω-σχεσιακή» οντότητα (Oliver & Barnes 2012). Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο η ιατρική επιστήμη αποκτά την ιδεολογική λειτουργία που υποστηρίχθηκε στο **1ο μέρος**. Η αναπηροποίηση κι η ατομικιστική κλινική αντίληψή της έγιναν δομικοί μηχανισμοί της συσσώρευσης κεφαλαίου. Τόσο η ιδρυματοποίηση (Oliver & Barnes 2012) όσο κι οι ευγονικές πρακτικές της στείρωσης και της ευθανασίας, συνέβαλλαν ώστε να εμπεδωθεί υλικά και ιδεολογικά η «μόνη δυνατή οικονομική τάξη» (Hitler στο Russell 2019, σ. 197). Συνοπτικά, κατά την ιστορική παγίωση του βιομηχανικού καπιταλισμού, τα σώματα «με βλάβες» αναπηροποιήθηκαν και, παράλληλα, θεωρήθηκαν υπεύθυνα για αυτή τους την κατάσταση.

Κατά την νεοφιλελεύθερη ιστορική στροφή, όμως, εμφανίζονται νέες μορφές βιοπολιτικής που εντείνουν την εξατομίκευση της συμμόρφωσης στην καπιταλιστική παραγωγή και τους «νόμους» της αγοράς. Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο, η νεοφιλελεύθερη μυθοποίηση της ατομικής ελευθερίας φαίνεται να συνυπάρχει με τον

νεο-συντηρητικό ηθικισμό της ατομικής ευθύνης (Κόντης 2025). Η ευθύνη για την εξαφάνιση του «ανίκανου» σώματος/νου μετατίθεται τώρα από το κράτος στο άτομο (Valentine 2021).

Στην περίπτωση της αναπηρίας, τα ιδρύματα-κολαστήρια κλείνουν, συχνά με το πρόσχημα της αποϊδρυματοποίησης, όμως τα ανάπηρα άτομα κι οι οικογένειές τους καθίστανται υπεύθυνες για τον αποκλεισμό από την κοινότητα, την εργασία, την στέγη και την πρόσβαση σε πόρους αξιοπρεπούς ζωής (Mitchell & Snyder 2015). Επίσης, η εξατομίκευση της βιοπολιτικής εκφράζεται με διάφορους τρόπους μέσω της ανάπτυξης του βιο- και τεχνο- καπιταλισμού, και μιας αντίστοιχης πολιτισμικής βιομηχανίας του ατόμου. Ενδεικτικά παραδείγματα:

- Η εξαφάνιση του «ελαττωματικού» σώματος/νου μέσω της διαρκούς κατανάλωσης βιοτεχνολογικών προϊόντων (Mitchell & Snyder 2015).
- Η ανάπτυξη και διάχυση της τεχνολογίας προγεννητικού ελέγχου, παράλληλα με την συρρίκνωση κάθε δημόσιας υποδομής κοινωνικής ασφάλεια και υγείας (Valentine 2021).
- Η ανάπτυξη μιας βιομηχανίας κι αντίστοιχης ηγεμονικής κουλτούρας γύρω από την έννοια της «αυτο-βελτίωσης» (Κόντης 2025).

Βάσει των παραπάνω, η έννοια της ευγονικής συνεχίζει να είναι ιστορικά επίκαιρη. Περιγράφει μια κοινωνική πραγματικότητα στην οποία η δομή ορισμένων σωμάτων/νοών συνεχίζει να θεωρείται υπεύθυνη για ατομικά και κοινωνικά προβλήματα, κι άρα οφείλει να εξαλειφθεί βιοχημικά κι ενδοψυχικά (Cohen 2016). Η εν λόγω ιδεολογία, όμως, αρθρώνεται τώρα μέσω ενός έντονα φιλελεύθερου λόγου, που κατασκευάζει την εξάλειψη (ή *βελτίωση*) του «ελαττωματικού» σώματος/νου ως υπόθεση του ατόμου· ακόμα, η εξάλειψη του ατομικού ελαττώματος κατασκευάζεται ως πράξη ατομικής ελευθερίας, οπότε πλαισιώνεται από το φιλελεύθερο καθεστώς του ατομικού δικαιώματος.

Αξίζει να σημειωθεί πως το κράτος παραμένει ένα κυρίαρχο σύμπλεγμα μηχανισμών για την διαχείριση της ζωής και των υλικών όρων της, παρόλη την ιδεολογική εστίαση στο άτομο και την ατομική ελευθερία/ευθύνη. Εξάλλου, η *διάχυση των «νόμων» της ελεύθερης αγοράς* σε κάθε πτυχή του κοινωνικού και του πολιτικού,

νομιμοποιείται, εφαρμόζεται κι επιβάλλεται από τις αντίστοιχες εξουσίες του κράτους (Harvey 2007). Πρακτικά, ο νεοφιλελευθερισμός δε στοχεύει στην συρρίκνωση του κράτους, αλλά στην αναδιάρθρωσή του με όρους ιδιωτικής επιχείρησης (Κόντης 2025). Έτσι, στην ουσία, το πρόταγμα της ατομικής ελευθερίας συνιστά ένα ιδεολογικό τέχνασμα που αποκρύπτει το συστηματικό ξήλωμα του κοινωνικο-υλικού ιστού που υποβαστάζει την ζωή.

Επιστρέφοντας στο «δικαίωμα στον θάνατο», υποστηρίζω πως αποτελεί εκδήλωση αυτής της νεοφιλελεύθερης ευγονικής και συνδέεται υλικά με την νέα συσσώρευση κεφαλαίου για τον πόλεμο. Ακόμα, υποστηρίζω πως οι προνοιακοί θεσμοί του κράτους αποτελούν μηχανισμοί υλοποίησης της εν λόγω συσσώρευσης. Υπό μία έννοια η αναπηρική κριτική αναγνώρισε εξαρχής τις υλικές συνθήκες αυτής της νέας ευγονικής:

Το κόστος των θανατηφόρων φαρμάκων που χρησιμοποιούνται γενικά για την υποβοηθούμενη αυτοκτονία είναι περίπου 300 δολάρια, πολύ φθηνότερο από το κόστος της θεραπείας για τις περισσότερες μακροχρόνιες ιατρικές καταστάσεις. Το κίνητρο για εξοικονόμηση χρημάτων μέσω της άρνησης θεραπείας αποτελεί ήδη σημαντικό κίνδυνο. Ο κίνδυνος αυτός είναι πολύ μεγαλύτερος όπου η υποβοηθούμενη αυτοκτονία είναι νόμιμη. Δεν είναι απαραίτητη η άμεση εξαναγκαστική πίεση. Εάν στους ασθενείς απορριφθεί η απαραίτητη θεραπεία για την επιβίωσή τους, ή ακόμη και εάν η θεραπεία που χρειάζονται καθυστερήσει, πολλοί θα οδηγηθούν […] στην υποβοηθούμενη αυτοκτονία. (DREDF 2012, σ. 5)

Με δύο λόγια, η ΥΑ/ευθανασία λειτουργεί όντως ως βιοπολιτικός μηχανισμός κεφαλαιοποίησης κι η επίκληση στην ελευθερία ως ιδεολογικό τέχνασμα. Αυτό δεν είναι ούτε ιστορικός αναχρονισμός ούτε εικασία. Όπως τον 19^{ο} και 20^{ο} αιώνα, έτσι και τώρα, πολιτικοί και οικονομολόγοι – από τους οποίους πολλοί εμπλέκονται ταυτόχρονα στη συρρίκνωση των δημόσιων υποδομών – μιλούν ανοιχτά για τα «οικονομικά πλεονεκτήματα» της ΥΑ κι ευθανασίας (Longmore 2003).

Επίσης, η λογική της ζωής ως «κόστος» που πρέπει να μειωθεί βρίσκεται στον πυρήνα της πολεμικής οικονομίας. Όπως δείχνει η Russell (2019) από την πρόσφατη εμπειρία στις ΗΠΑ με το καθεστώς Bush, ο προηγούμενος πόλεμος στην Δυτική Ασία χρηματοδοτήθηκε από το κόψιμο δομών κοινωνικής ασφάλειας και υγείας. Τα φτωχά ανάπηρα άτομα επανιδρυματοποιήθηκαν και στερήθηκαν σημαντικούς πόρους ζωής.

Όπως δείχνει η ακόμα πιο πρόσφατη εμπειρία, το καθεστώς Trump διεξάγει αντίστοιχο «πόλεμο στην αναπηρία»[12] στο εσωτερικό των ΗΠΑ όσο προετοιμάζει και διεξάγει πόλεμο στο εξωτερικό.

Συμπληρωματικά, οι ίδιοι οι θεσμοί πρόνοιας λειτουργούν συχνά ως εργαλείο επιβολής κυριαρχιών (Καριτζής 2025). Έτσι, εδραιώνεται η εθνο-κρατική κυριαρχία και η πολιτική οικονομία πάνω σε «πλεονάζοντες πληθυσμούς». Στην ευρωπαϊκή γεωγραφία οι αναγκαστικές στειρώσεις υποκειμένων που βρίσκονται στην τομή μη-λευκότητας, αναπηρίας και θηλυκότητας (ανάπηρες, Ρομά, Ινουίτ) συνεχίζονται ακόμα, συχνά με το γράμμα του νόμου[13]. Το ίδιο και στον Καναδά[14]. Επιπλέον μεγάλο ποσοστό αναπήρων που αναζητούν τον υποβοηθούμενο θάνατο το κάνουν φοβούμενα την φτώχεια[15], την ζωή σε ίδρυμα (Russell 2019), το «βάρος» που θα αποτελέσουν στην οικογένεια, την στέρηση της αυτονομίας και της «αξιοπρέπειας» κλπ. (DREDF 2012).

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις τα άτομα προστρέχουν στους προνοιακούς θεσμούς, είτε για κάποια ιατρική εξέταση που καταλήγει σε μη συναινετική στείρωση, είτε για την διεκπεραίωση του υποβοηθούμενου θανάτου και της ευθανασίας. Με λίγα λόγια, είναι οι θεσμοί της «πρόνοιας» που σχετίζονται αμεσότερα με αυτό που ονομάζουμε βιοπολιτική (δηλαδή, πολιτική διαχείριση της ζωής). Οι εν λόγω θεσμοί και οι πολιτικές τους, δε μπορούν να ιδωθούν έξω από το ιστορικό πλαίσιο οργάνωσης της πολιτικής οικονομίας και των ευρύτερων σχέσεων εξουσίας. Ειδικά εφόσον η

[12] Mia Ives-Rublee και Casey Doherty, "How the Disability Community Can Fight Back in 2025" (2025) *Center for American Progress* https://www.americanprogress.org/article/how-the-disability-community-can-fight-back-in-2025/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[13] Τζένη Τσιροπούλου, https://thepressproject.gr/anagkastikes-steiroseis-se-gynaikes-tora-kane-oso-sex-thes/ και Δημήτρης Αγγελίδης, " Η ευγονική επέστρεψε στην Ευρώπη" (2025) ΕΦΣΥΝ https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/491328_i-eygoniki-epestrepse-stin-eyropi. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[14] Denise Webb, "Forced and coerced sterilization of Indigenous women and girls in Canada: Understanding the practice and how to end it" (2024) *NCCIH* https://www.nccih.ca/495/Forced_and_coerced_sterilization_of_Indigenous_women_and_girls. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[15] Brennan Leffler και Marianne Dimain, "How poverty, not pain, is driving Canadians with disabilities to consider medically-assisted death" (2022) *GlobalNews* https://globalnews.ca/news/9176485/poverty-canadians-disabilities-medically-assisted-death/; David Moscrop, "The Canadian State Is Euthanizing Its Poor and Disabled" (2024) *Jacobin* https://jacobin.com/2024/05/canada-euthanasia-poor-disabled-health-care. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

πολιτική οικονομία είναι, όπως είδαμε, ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων που οργανώνεται από τους μηχανισμούς του κράτους.

Το παράδειγμα διαχείρισης της κρίσης στην Ελλάδα φωτίζει τόσο την βιοπολιτική λειτουργία των προνοιακών θεσμών όσο και την διαρκή αστική κατασκευή των αναπήρων ως πλεονασματικών σωμάτων/νοών. Χαρακτηριστική είναι η μελέτη της Γιώτας Καραγιάννη (2017) για την «Αναπηρία στην Ελλάδα της Κρίσης». Όπως σημειώνει η ερευνήτρια στον επίλογο, η αστική διαχείριση της κρίσης βασίστηκε «στη διακυβέρνηση των σωμάτων ως […] επικίνδυνα πλεοναζόντων» (σ. 127). Αρχικά το οικοσύστημα των εγχώριων ΜΜΕ κατασκεύασε τον όρο «*ανάπηροι – μαϊμού*». Βασιζόμενο σε πλαστά δημοσιονομικά δεδομένα (σ. 50), αυτό το επικοινωνιακό τέχνασμα κατέστησε το ανάπηρο σώμα/νου και τις ανάγκες του υπό διαρκή αμφισβήτηση κι επιτήρηση. Τα ίδια τα ανάπηρα άτομα μετατράπηκαν από δικαιωματικοί λήπτες προνοιακής στήριξης σε *πάντοτε ήδη* άεργοι ψεύτες· εκμεταλλεύτριες της (επικοινωνιακά παραφουσκωμένης) καλοσύνης των προνοιακών διανεμητικών μηχανισμών. Συγκροτήθηκε λοιπόν ένας ηθικός πανικός που, βασιζόμενος στο ιστορικό στίγμα του ανάπηρου σώματος/νου ως «κοινωνικά παρασιτικού», μετατόπισε την ευθύνη για τις πολιτικές λιτότητας από τις κυβερνήσεις στα ίδια τα ανάπηρα άτομα (για τα παραπάνω βλ. σ. 49 – 60).

Αυτή ήταν και η ιδεολογική βάση για την αναδιάρθρωση των προνοιακών μηχανισμών. Οι νέοι μηχανισμοί (τα λεγόμενα ΚΕΠΑ) «πιστοποιούν» την αναπηρία ανάγοντάς την πλήρως στην ατομική βλάβη· μια βλάβη που με την σειρά της ορίζεται από την αφηρημένη κι εξατομικευμένη έννοια της «λειτουργικότητας» (Καραγιάννη 2017). Οι αστικές πολιτικές λιτότητας του ελληνικού κράτους, λοιπόν, εδραίωσαν κι ανέδειξαν περαιτέρω τον βιοπολιτικό χαρακτήρα και την βιοεξουσία των προνοιακών θεσμών.

Το συμπέρασμα: Στο πλαίσιο της καπιταλιστικής πολιτικής οικονομίας τα σώματα/νόες με βλάβες βρίσκονται σε διαρκή επισφάλεια. Όσο το οικονομικό πλεόνασμα και οι κρατικές πολιτικές διαχείρισής του το επιτρέπουν, τα ανάπηρα άτομα μπορούν να καταλαμβάνουν την – καθόλου χειραφετημένη – κοινωνική θέση του «ευεργετούμενου από την πρόνοια». Μόλις, όμως, προκύψει μια κρίση της υπάρχουσας διαδικασίας συσσώρευσης κεφαλαίου, τα αναπηροποιημένα σώματα/νόες

μετατρέπονται ξανά σε «δημοσιονομικό βάρος». Οι κρατικοί μηχανισμοί πρόνοιας είναι υπεύθυνοι για την διατήρηση αυτής της καταπιεστικής αντίφασης: μέσω αυτών συντηρείται το δίπολο «άξιων» κι «ανάξιων» φτωχών μέσα στο οποίο βρίσκονται παγιδευμένα τα ανάπηρα άτομα, ανάλογα τις εκάστοτε ανάγκες του κεφαλαίου.

Στο πλαίσιο του επανεξοπλισμού κάποιες φωνές του Ευρωκοινοβουλίου εκφράζουν ανησυχίες. Να μη γίνει η πολεμική προετοιμασία σε βάρος της κρατικής πρόνοιας[16]. Το ΑΙΜΑ κι η νεοφιλελεύθερη ευγονική έχουν δώσει ήδη την λύση σε αυτό το δίλλημα. Εφόσον η δυσφορία κι η τροχιά της ασθένειας είναι *φυσικές και προδιαγεγραμμένες* στις ζωές των αναπήρων, η επιλογή της αυτοκτονίας είναι η μόνη αυθεντική ελευθερία που μπορούν (*και οφείλουν*) να ασκήσουν. Μια ελευθερία που οι φιλελεύθεροι προνοιακοί θεσμοί είναι διατεθειμένοι να στηρίξουν. Τίποτα το ασυμβίβαστο λοιπόν ανάμεσα στην κρατική πρόνοια και την πολεμική προετοιμασία. Τίποτα το ασυμβίβαστο ανάμεσα στην ατομική ελευθερία και την διαχείριση της ζωής με όρους κόστους/οφέλους.

Η φιλελεύθερη σύλληψη της ατομικής, «εξω-κοινωνικής» ελευθερίας στοιχειώνεται από την ευγονική. «Η ρητορική της «επιλογής» επιστρατεύεται για να κρύψει την πραγματικότητα του [κοινωνικού] εξαναγκασμού» γράφει ο Longmore, «[η] προπαγάνδα της προσωπικής ελευθερίας αποκρύπτει μια ευγονική ατζέντα. Όπως πάντα, η ευγονική είναι τελικά ένα πρόγραμμα για την υπεράσπιση οικονομικών συμφερόντων» (2003, σ. 195). Πολύ περισσότερο, η ευγονική είναι ένα πρόγραμμα για την υπεράσπιση του συμπλέγματος πολιτικής οικονομίας κι εθνο-κρατικής κυριαρχίας. Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος είναι απαραίτητος για τη συντήρηση αυτού του συμπλέγματος. Τα «πλεονάζοντα σώματα» είναι τα πρώτα που (αυτο)θυσιάζονται για την πατρίδα.

4. Ρεαλιστικά μιλώντας: αναπηρικές σημειώσεις για το αντιπολεμικό κίνημα που έρχεται

Στο βιβλίο του «*Καπιταλιστικός Ρεαλισμός. Υπάρχει άραγε εναλλακτική;*» ο Fisher (2015) υποστηρίζει ότι ο ύστερος καπιταλισμός ηγεμονεύει μέσω μιας πολιτισμικής λογικής αφελούς ρεαλισμού. Δεν προσπαθεί πλέον να πείσει ότι είναι το καλύτερο

[16] Βλ. Clapp, Delivorias και Lazarou, σημ.9.

σύστημα οργάνωσης — μα το μόνο βιώσιμο, *το μόνο δυνατό*. Έτσι, κάθε αγώνας για την κατάργηση και την αναδιοργάνωση της υπάρχουσας πραγματικότητας χαρακτηρίζεται ως μάταιος και ανορθολογικός. «Ο «ρεαλισμός» εδώ είναι ανάλογος με την οπτική γωνία ενός καταθλιπτικού που πιστεύει ότι κάθε θετική κατάσταση, κάθε ελπίδα, είναι μια επικίνδυνη ψευδαίσθηση» (Fisher 2015, σ. 13).

Το «δικαίωμα στον θάνατο» είναι προϊόν της ίδιας πολιτισμικής λογικής. Βασίζεται στην αντίληψη ότι η αναπηρία, η ασθένεια, η δυσφορία και η τροχιά τους στη ζωή ενός ανθρώπου είναι *φυσικά θέσφατα·* αποτελέσματα της ατομικής φυσιολογίας/ψυχολογίας. Μιας φυσιολογίας/ψυχολογίας *αποξενωμένης* από τις κοινωνικές σχέσεις. Σε αυτή την «εξω-κοινωνική» κι αποϊστορικοποιημένη σύλληψη της οργανικής ζωής και της ενσώματης φαινομενολογίας, ο ίδιος αφελής γραμμικός ρεαλισμός βρίσκεται σε ιδεολογική λειτουργία.

Από την άλλη η αναπηρική κριτική κάνει κάτι εξαιρετικά σημαντικό. Εντοπίζει το οργανικό σώμα/νου μέσα στο ανοιχτό, δυναμικό, υλικό πεδίο της κοινωνίας. Διευρύνει την αντίληψή μας για τις υλικές δυνάμεις που το διαμορφώνουν. Μας βοηθά να διακρίνουμε αυτές που το αποξενώνουν, το φθείρουν, το περιορίζουν και το απαξιώνουν από αυτές που το χειραφετούν, το υποστηρίζουν, το θρέφουν. Μας θυμίζει ότι η αυτονομία, η ελευθερία κι η αυτενέργεια είναι σχεσιακές συνθήκες. Ότι η ύπαρξη κι οι δυνατότητές της προϋποθέτουν πάντα οργανωμένα δίκτυα υποδομών.

Το «δικαίωμα στο θάνατο» είναι δομικό της σύγχρονης δυτικοευρωπαϊκής πολεμικής προετοιμασίας· όχι μόνο υλικά όπως υποστηρίχθηκε στο προηγούμενο μέρος, αλλά και ιδεολογικά. Το δυτικοευρωπαϊκό δικαίωμα στον θάνατο μας εγκαλεί «να [μην] αγνοούμε τον ρεαλισμό», τον οποίο ταυτίζει με την «επιστροφή σε ένα πνεύμα αυτοθυσίας [του ευρωπαίου]», ο οποίος οφείλει να «υπερασπιστεί τα δικαιώματα αυτά, τα οποία απολαμβάνει»[17].Όπως και στην περίπτωση της «ανίατης ασθένειας», ο θάνατος εδώ ενέχει μια αντίφαση. Η αυτοθυσία συνιστά ταυτόχρονα ηθική επιταγή και έμπρακτη έκφραση της ατομικής ελευθερίας. Η υλική

[17] Οι φράσεις σε εισαγωγικά είναι από ομιλία του Ν. Δένδια. Βλ. https://dendias.gr/athens-security-forum/

πραγματικότητα ότι κοινωνικοοικονομικές[18] και νομικές[19] πιέσεις εξαναγκάζουν την κοινωνική βάση σε στράτευση, όπως ακριβώς αναπηροποιητικές συνθήκες καθιστούν τον θάνατο των αναπήρων την μόνη τους «ελεύθερη επιλογή», αποκρύπτεται ιδεολογικά[20].

Απέναντι στον πολεμικό καπιταλιστικό ρεαλισμό, η συγκρότηση ενός νέου αντιπολεμικού κινήματος θα χρειαστεί μια νέα σύλληψη του ρεαλισμού: από τον *αφελώς εμπειρικό* (το υπάρχον ως η μόνη δυνατή κατάσταση) στον *διαλεκτικό ή δυναμικό* (το υπάρχον ως ανοικτό σύστημα ιστορικών-υλικών δυνατοτήτων). Το αντιπολεμικό κίνημα θα πρέπει να αποδομήσει διάφορες «φυσικές καταστάσεις». Αρχικά, την αντίληψη ότι η συνθήκη της «σπανιότητας» πόρων είναι φυσική, κι όχι αποτέλεσμα κοινωνικής οργάνωσης και πολιτικής επιβολής της καπιταλιστικής οικονομίας. Δεύτερον, την ευγονική αντίληψη ότι οι «πλεονάζοντες πληθυσμοί» (οι ανάπηροι, οι φυλακισμένοι, οι μετανάστριες, οι άνεργοι) είναι υπεύθυνοι για την φτώχεια και εξαθλίωση, τόσο την δική τους όσο και της κοινωνίας. Τρίτον, την αντίληψη ότι ο πόλεμος είναι αναγκαίος (πχ. *αμυντικός*), κι όχι ένα μέσο για την (επαν)εδραίωση της κυριαρχίας έξω και μέσα στα κράτη. Τέταρτον και σημαντικότερο, το αντιπολεμικό κίνημα θα πρέπει να αποδομήσει την αντίληψη ότι οι θεσμοί της κρατικής πρόνοιας *είναι αθώοι·* ότι δεν μετέχουν στην εδραίωση των συστημάτων κυριαρχίας και στην πολεμική προετοιμασία. Ίσως θα ήταν χρήσιμο να βλέπαμε τους

[18]«Αυστηροποιούνται οι προϋποθέσεις για εξαγορά θητείας με τον νόμο 5265/2026» (2026) *NBdaily* https://daily.nb.org/nomothesia-nomologia/nomothesia/afstiropoiountai-oi-proypotheseis-gia-exagora-thiteias-me-ton-nomo-5265-2026/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[19] «Ανυποταξια και αντιρρησίες συνείδησης: Οι αλλαγές που έρχονται τη νέα χρονιά με τον πολυαναμενόμενο νόμο» (2026) *Νομική Βιβλιοθήκη* https://daily.nb.org/nomothesia-nomologia/nomothesia/anypotaxia-kai-antirrisies-syneidisis. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[20] Το υλιστικό πλαίσιο δεν αρνείται την ψυχολογική ισχύ της ιδεολογίας (πχ. τον εθνικισμό, τη διεκδίκηση των προνομίων της λευκότητας, τον ρατσισμό και τον χριστιανικό φονταμενταλισμό ως κίνητρα στράτευσης). Στην ουσία του ο υλισμός προσεγγίζει αυτές τις ψυχολογικές δυνάμεις ως στοιχεία που εντοπίζονται στις δυναμικές υλικές σχέσεις της πολιτικής κοινωνίας/οικονομίας. Βάσει αυτού, δεν είναι στόχος μου να αντικαταστήσω τον βιο-ντετερμινισμό του ΙΜΑ και την ατομικιστική ουσιοκρατία του φιλελευθερισμού με έναν κοινωνιολογικό ντετερμινισμό. Παραφράζοντας τον Marx (1852/1999, σ. 5) οι άνθρωποι μπορεί να μη διαλέγουν τις ιστορικές συνθήκες μέσα στις οποίες διεξάγουν την πάλη τους, διαλέγουν, όμως, πως θα παλέψουν και προς τα πού θέλουν να τις κινήσουν. Ο ιστορικός–υλισμός που υποστηρίζω, επηρεασμένος από το ΚΜΑ, αναγνωρίζει την δυνατότητα των υποκειμένων να γίνονται πολιτικά υποκείμενα — να αναστοχάζονται συλλογικά πάνω στις υπάρχουσες υλικές και σχεσιακές συνθήκες της ύπαρξής τους, να φαντάζονται πως θα μπορούσαν να τις αλλάξουν χειραφετητικά και να οργανώνονται κοινωνικά προς αυτή την κατεύθυνση. Ούτε η ιδεολογία, ούτε η πολιτική οικονομία, ούτε το σώμα/νους είναι φυσικά ή κοινωνικά θέσφατα.

προνοιακούς θεσμούς, με την επισφάλεια που συντηρούν, ως βασικούς μηχανισμούς της αναπηροποίησης.

Με έναυσμα την εντεινόμενη γενοκτονία των Παλαιστινίων, όλο και περισσότερες φωνές μας καλούν να δούμε την αναπηρία σαν αναλυτικό φακό του ιμπεριαλισμού[21]. Η ανάλυση των υλικών δομών που συγκροτούν την αναπηροποίηση και την μετατρέπουν σε όπλο πολέμου οφείλει να είναι στο «οπλοστάσιο» των αντιπολεμικών κι αντι-ιμπεριαλιστικών κινημάτων. Αντίστοιχα οφείλει να είναι μέρος κι η αναπηρική κριτική του «δικαιώματος στον θάνατο», εφόσον φωτίζει τις δυνάμεις που καθιστούν την θανάτωση των αναπήρων ένα μηχανισμό συσσώρευσης πολεμικού κεφαλαίου και συρρίκνωσης των δημόσιων υποδομών ζωής. Η ενσωμάτωση αυτής της κριτικής και των φορέων της δε θα καθιστούσε τα αντιπολεμικά κινήματα θιασώτες ενός συντηρητικού «*pro-life*» δόγματος. Στον βαθμό που η ζωή γίνεται πεδίο εδραίωσης της κυριαρχίας και της συσσώρευσης κεφαλαίου, το ίδιο γίνεται κι ο θάνατος. Στόχος των αναπηρικών οργανώσεων δεν είναι ο περιορισμός της αυτοδιάθεσης του σώματος/νου αλλά η διεύρυνσή της μέσα στην κοινωνία. Η κοινωνική χειραφέτηση της ζωής περιλαμβάνει και την χειραφέτηση του θανάτου.

Η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση του καπιταλισμού κατέστησε το «άτομο» την βασική μονάδα κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης. Οι κρατικές πολιτικές του ξήλωσαν τις υποδομές, περιφράξαν τον νέο αστικό και ψηφιακό δημόσιο χώρο και συρρίκνωσαν τα στοιχεία του κοινωνικού ιστού που υποστήριζαν την πολιτική δράση. Διάφορες μορφές ψυχοσωματικής δυσφορίας, ασθένειας και κοινωνικοπολιτικής παραίτησης εντάθηκαν. Δεν είναι περίεργο που το «δικαίωμα στον θάνατο» αναδύθηκε μέσα σε αυτή την αντιφατική συνθήκη που χαρακτηρίζεται από την εξύψωση της ατομικής ελευθερίας και, παράλληλα, τη συρρίκνωση κάθε σχεσιακής υποδομής που καθιστά την ελευθερία και την πολιτική δράση πραγματικές δυνατότητες. Ξαφνικά, το ζήτημα που θέτει το ανάπηρο Johanna Hedva δεν ακούγεται ιδιαίτερα μειονοτικό: «πώς πετάς ένα τούβλο στην τζαμαρία μιας τράπεζας αν δε μπορείς να σηκωθείς από το κρεββάτι σου;» (2022, παρ. 12).

[21] Βλ. https://www.rosa.gr/koinonia-politon/gaza-i-patrida-ton-akrotiriasmenon-paidion/; Bdier, Hamamra & Mahamid 2025; Koutsoklenis 2026.

Μέσα σε αυτή τη συνθήκη οι αναπηρικές οργανώσεις μας καλούν να εφεύρουμε νέους τρόπους δράσης — να εστιάσουμε ξανά στην μηχανική της κοινωνικής οργάνωσης, όχι του ατομικού σώματος/νου. Ο ρεαλισμός του AIMA υπόσχεται να «θεραπεύσει» τον καταθλιπτικό από την ματαιωτική αίσθηση ότι ζει σε ένα κόσμο που ο ορίζοντας δυνατοτήτων εξαφανίστηκε. Όταν όλα αποτύχουν, θεσμοποιεί τον ίδιο τον θάνατο ως μορφή θεραπείας.

Από την άλλη, ο ρεαλισμός του ΚΜΑ δεν απαξιώνει την φαινομενολογία του καταθλιπτικού. Η κατάθλιψη αποτυπώνει μια πραγματικότητα: οι υλικές και σχεσιακές υποδομές που γεμίζουν την ζωή με δυνατότητες, που την *ζωντανεύουν*, όντως ματαιώθηκαν. Κατά ριζοσπαστικό τρόπο, η καταθλιπτική κατάσταση ενέχει και δυνατότητες: χαρτογραφεί ένα πραγματικό, δομημένο περιβάλλον ματαίωσης που οφείλουμε να ανακατασκευάσουμε. Αυτόν τον ζωντανό ρεαλισμό χρειάζεται ένα αντιπολεμικό κίνημα. Αυτόν τον ρεαλισμό προσφέρει η αναπηρία ως φακός ανάλυσης των δομικών συνθηκών της ζωής. Αυτή την ζωντανή προοπτική προσφέρει ως κοινωνική θέση αγώνα.

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Καραγιάννη, Γ. (2014). Σπουδές για την Αναπηρία και Παιδαγωγική της Ένταξης. Στο C. Barnes, M. Oliver, & L. Barton (Επιμ.), & Μ. Κόφφα (Μτφ.), *Οι Σπουδες Για Την Αναπηρια Σημερα*. ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ.

—(2017). *Η Αναπηρία στην Ελλάδα της Κρίσης*. Gutenberg.

—(2018). Μαρξισμός, αναπηρία κι εκπαίδευση. Στο Τετράδια Μαρξισμού, 6, σ. 145–156.

Καραγιάννη, Γ., & Κουτσοκλένης, Α. (2023). *Σπουδές για την Αναπηρία και Παιδαγωγική της Ένταξης* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. http://dx.doi.org/10.57713/kallipos-226

Καριτζής, Α. (2025). Μαθήματα Εξέγερσης κι Αφομοίωσης από την Κατάληψη των Τυφλών: Ή «Σκέψεις πάνω σε μια δημοκρατία που μας κάνει περίσσια σώματα». Marginalia, 15. https://marginalia.gr/arthro/mathimata-exegersis-ki-afomoiosis-apo-tin-katalipsi-ton-tyflon-i-skepseis-pano-se-mia-dimokratia-pou-mas-kanei-perissia-somata/

Κόντης Κ. (2025). Το μύθευμα της ατομικής ευθύνης και η νεοσυντηρητική/νεοφιλελεύθερη χρήση του. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, (48), 145–169. Ανακτήθηκε από https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/40616

Τουρνά, Δ. (2024). *Το νομικό πλαίσιο της ιατρικώς υποβοηθούμενης αυτοκτονίας*. (Διπλωματική Εργασία). Ανακτήθηκε από https://doi.org/10.26262/heal.auth.ir.358775

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Adam, S., & Koutsoklenis, A. (2023). Who needs the social model of disability?. Frontiers in sociology, 8, 1305301. https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1305301

Bdier, D., Hamamra, B., & Mahamid, F. (2025). Shattered lives: The impact of genocide on Gaza's disabled children and their families. Disability & Society, 41. https://doi.org/10.1080/09687599.2025.2558552

Cohen, B. M. Z. (2016). P*sychiatric Hegemony: A Marxist Theory of Mental Illness*. Palgrave Macmillan.

Disability Rights Education & Defense Fund. (2012). Why assisted suicide must not be legalized. Ανακτήθηκε 11 Μαρτίου, 2026, από https://dredf.org/why-assisted-suicide-must-not-be-legalized/

Downar, J., MacDonald, S., & Buchman, S. (2023). What drives requests for MAiD? CMAJ (Canadian Medical Association Journal), 195(40), E1385–E1387. https://doi.org/10.1503/cmaj.230259

Epstein, B. (2024). Critical Ontology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ανακτήθηκε 11 Μαρτίου, 2026, από https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/social-ontology/

Farber, S.A. (2008) U.S. Scientists' Role in the Eugenics Movement (1907-1939): A Contemporary Biologist's Perspective. Zebrafish, 5, σ. 243-245. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2757926/

Fisher, M. (2015). *Καπιταλιστικός Ρεαλισμός. Υπάρχει Αραγε Εναλλακτική;* (Μ. Παπαρούνης, Επιμ.· Θ. Πανταζάκος, Μτφ.). FUTURA.

Foucault, M. (1978). *Right of Death and Power over Life. Στο The History of Sexuality* (Τόμος 1, σ. 133–161). Pantheon Books.

Garland-Thomson, R. (2015). 23. Eugenics. Στο R. Adams, B. Reiss & D. Serlin (Επ.), *Keywords for Disability Studies* (σ. 74-79). New York, USA: New York University Press. https://doi.org/10.18574/nyu/9781479812141.003.0026

Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. OUP Oxford.

Hedva, J. (2022). Sick woman theory. Topical Cream. Ανακτήθηκε 11 Μαρτίου, 2026, από https://topicalcream.org/features/sick-woman-theory/

Koutsoklenis, A. (2026). Disability studies and the Gaza genocide: A field in silence. Disability & Society. https://doi.org/10.1080/09687599.2026.2634345

Longmore, P. K. (2003). *The Resistance: The Disability Rights Movement and Assisted Suicide. Στο Why I burned my book: and other essays* (σ. 175–204) - https://dokumen.pub/why-i-burned-my-book-and-other-essays-on-disability-1592130232-1592130240-2002035272.html

Marx, K. (1999). *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte* (Zodiac & B. Baggins, Επ.). Ανακτήθηκε από Marxist Internet Archive. https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/18th-Brumaire.pdf (Original work published 1852)

Mitchell, D. T., & Snyder, S. L. (2015). *The Biopolitics of Disability: Neoliberalism, Ablenationalism, and Peripheral Embodiment*. University of Michigan Press.

Murray, S. A., & Etkind, S. N. (2025). Assisted dying and the difficulties of predicting end of life. BMJ (Clinical research ed.), 388, r490. https://doi.org/10.1136/bmj.r490

Not Dead Yet USA. (2015). Disability rights toolkit for advocacy against legalization of assisted suicide. Ανακτήθηκε 11 Μαρτίου, 2026, από https://notdeadyet.org/disability-rights-toolkit-for-advocacy-against-legalization-of-assisted-suicide/

Oliver, M.J., & Barnes, C. (2012). *The New Politics of Disablement*.

Pantazakos T. (2025). Biomarkers cannot define the boundary between the normal and the pathological. The British journal of psychiatry : the journal of mental science, 1–3. Advance online publication. https://doi.org/10.1192/bjp.2025.10323

Puar, J. K. (2017). *The Right to Maim: Debility, Capacity, Disability*. Duke University Press.

Richardson, K. (2025). Critical Social Ontology and Social Movements. Στο Y. Karagiannopoulos, V. Polykarpou & A. Stamatiadis-Bréhier (Ed.), *Epistemic Resistance, Radical Politics, Positionality: How Social Movements Inform Philosophy* (σσ. 13-34). Berlin, Boston: De Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783111193748-002

Russell, M. (2019). *Capitalism and Disability: Selected Writings* by Marta Russell. Haymarket Books.

Stramondo, J. (2020). COVID-19 Triage and Disability: What NOT To Do. Ανακτήθηκε 11 Μαρτίου, 2026, από https://bioethicstoday.org/blog/covid-19-triage-and-disability-what-not-to-do/

Sillitti, P., Meier, C., Blanc, S., Jones, L., & Gamondi, C. (2025). A public health perspective on assisted dying and its different modalities. The Lancet Public Health, 10(11), e1001–e1005. https://doi.org/10.1016/S2468-2667(25)00245-2

Thomas, H. L., & Regnard, C. (2025). Assisted dying: is an alternative approach possible?. BMJ supportive & palliative care, spcare-2025-005953. Advance online publication. https://doi.org/10.1136/spcare-2025-005953

Union of the Physically Impaired Against Segregation & Disability Alliance (1976). Fundamental Principles of Disability: Being a Summary of the Discussion Held on 22nd November, 1975 and Containing Commentaries from Each Organisation. Fundamental. Ανακτήθηκε από https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf

Valentine, D. (2021). Technologies of Reproduction: Race, Disability, and Neoliberal eugenics. The Journal of Philosophy of Disability, 1, σ. 35–55. https://doi.org/10.5840/jpd20217122

Watson, N., & Vehmas, S. (2025). Σπουδές για την Αναπηρία: για ένα διεπιστημονικό μέλλον. Στο Γ. Καραγιάννη & Α. Κουτσοκλένης (Επιμ.), *Σπουδες Για Την Αναπηρια* (2η εκδ., σσ. 3–21). Εκδοσεις Τζιολα.

Επίμονες κι επίπονες αντιστάσεις: Αναζητώντας συλλογικές απαντήσεις σε αδιέξοδους καιρούς

Πολυκάρπου Μπέσυ
Υποψήφια Διδακτόρισσα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη δικτύων αλληλεγγύης, συλλογικών εγχειρημάτων και τακτικών επιβίωσης λειτουργεί ταυτόχρονα ως πολιτική στρατηγική και ψυχοκοινωνικό εργαλείο, ενισχύοντας την ανθεκτικότητα κοινωνικών κινημάτων και κοινοτήτων και ανοίγοντας δρόμους για μετασχηματιστική πολιτική δράση ενάντια στον ατομοκεντρισμό και τις πολλαπλές κρίσεις του παρόντος. Υποστηρίζεται ότι η θεσμική κατοχύρωση δικαιωμάτων, παρότι αποτελεί διαχρονικά απαραίτητο στοιχείο κοινωνικών αγώνων, δεν αρκεί για να καταρρίψει τις εμπεδωμένες μορφές συστημικής βίας – κοινωνικής και θεσμικής – οι οποίες συχνά παραμένουν αθέατες στην καθημερινή ζωή. Μέσα από αναφορές σε πρόσφατα γεγονότα της ελληνικής πραγματικότητας, όπως περιστατικά κοινωνικής εγκατάλειψης τρανς ατόμων, μορφές μισαναπηρικής βίας και δημόσιες πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω από το έγκλημα των Τεμπών, το άρθρο αναδεικνύει πώς οι δομικοί αποκλεισμοί συχνά αποσιωπώνται ή παρουσιάζονται ως μεμονωμένα περιστατικά. Παράλληλα, εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ρητορικές προστασίας και η εργαλειακή επίκληση δικαιωμάτων —όπως των γυναικών και των παιδιών— εντάσσονται σε ευρύτερες αντιφεμινιστικές και αντιμεταναστευτικές πολιτικές, λειτουργώντας συχνά ως ανάχωμα απέναντι σε συλλογικές απόπειρες κοινωνικών διεκδικήσεων.

Λέξεις-κλειδιά: αντίσταση, ατομοκεντρισμός, κρίση, συστημική βία, μισαναπηρισμός, κοινωνικοί αποκλεισμοί

1. Εισαγωγή

Καθώς διανύουμε τα τέλη του 2025 και τις αρχές του 2026, ζώντας και παρατηρώντας όσα συμβαίνουν στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, επανέρχονται επίμονα τα ερωτήματα: Τι κάνουμε τώρα; Τι μπορεί να αλλάξει; Πώς μπορούμε αφενός να αντέξουμε τις πολλαπλές κρίσεις και αφετέρου να αρθρώσουμε συλλογικές απαντήσεις σε αυτές;

2. Πολλαπλές κρίσεις και ατομοκεντρικά καθεστώτα αλήθειας

Με τη σταθερή άνοδο του μιλιταρισμού και τις πρόσφατες επεμβάσεις στη Βενεζουέλα και το Ιράν, γίνεται λόγος από πολλά στόματα για εκκίνηση ενός “Τρίτου Παγκόσμιου Πολέμου,” με τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό να καθορίζει ποιοι πληθυσμοί μπορούν να πεθάνουν ή να εκτεθούν στον θάνατο (Mbembe, 2019). Στο φόντο αυτών των εξελίξεων βρίσκονται ο εντεινόμενος ανταγωνισμός μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας, οι παρατεταμένες γεωπολιτικές εντάσεις μετά τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία και η συνεχιζόμενη γενοκτονία στην Παλαιστίνη. Κι ενώ στην Ελλάδα η φτωχοποίηση θεριεύει[22] και αποσιωπάται μέσα από θριαμβολογίες της κυβέρνησης, οι απαντήσεις δε δίνονται και η στροφή προς τον συντηρητισμό, τη δεξιά και τον ατομοκεντρισμό παρατείνονται. Μέσα σε αυτό το πλέγμα κοινωνικών και πολιτικών κρίσεων, κυριαρχούν ολοένα και περισσότερο ατομοκεντρικά καθεστώτα αλήθειας (Foucault, 1991) που μεταφράζουν συλλογικά και δομικά προβλήματα σε ατομικές ευθύνες. Με τον τρόπο αυτό συγκαλύπτονται οι μορφές δομικής βίας που οργανώνουν την κοινωνική πραγματικότητα.

Αυτή η λογική δεν περιορίζεται στον κυρίαρχο πολιτικό λόγο αλλά συχνά αναπαράγεται και σε χώρους που αυτοπροσδιορίζονται ως ριζοσπαστικοί, μέσα από προσωποκεντρικές μορφές πολιτικής και δημόσιας παρέμβασης. Υπό αυτές τις συνθήκες, η ενίσχυση συλλογικών μορφών παραγωγής γνώσης και πολιτικής πρακτικής —όπως κινητοποιήσεις, συνεργατικές έρευνες, συν-συγγραφικά εγχειρήματα και κριτικές διαλογικές διαδικασίες— μπορεί να λειτουργήσει ως

[22]«3ο ΘΕΜΑ: Ακρίβεια στο ράφι-ΙΝΚΑ: Φτώχεια, εκμετάλλευση μεταναστών & άδικα πρόστιμα για ρευματοκλοπές” (2025) *The Press Project* https://thepressproject.gr/3o-thema-akriveia-sto-rafi-inka-ftocheia-ekmetallefsi-metanaston-adika-prostima-gia-revmatoklopes/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

αντίβαρο στον ατομοκεντρισμό και να συμβάλει στη διατήρηση και επέκταση μετασχηματιστικών πολιτικών δυνατοτήτων. Υποστηρίζω εδώ ότι η αντίσταση στον ατομοκεντρισμό —μέσα από την οικοδόμηση συλλογικών εγχειρημάτων σε διαφορετικές κλίμακες και την παράλληλη απομάθηση ατομοκεντρικών μοντέλων υποκειμενοποίησης— συνιστά ταυτόχρονα μια ψυχοκοινωνική πρακτική και μια μορφή πολιτικής αντίστασης απέναντι στις πολλαπλές κρίσεις του παρόντος.

3. Δομικές μορφές βίας, αφομοιωτικές πολιτικές και κοινωνική εγκατάλειψη

Οι τελευταίες ημέρες της Βαγγελιώς, μιας τρανς γυναίκας που ζούσε στην Αθήνα, καθώς και η απώλειά της στις 2 Ιανουαρίου 2026 στην Αθήνα, ανήμερα των γενεθλίων της προκάλεσε πάγωμα όταν κοινοποιήθηκε η ιστορία της αλλά και ένα κύμα συμπαράστασης από τρανς φίλες της και άγνωστες ως τότε προς εκείνη.[23] Η συναισθηματική και κοινωνική εγκατάλειψη που έζησε το τελευταίο διάστημα της ζωής της από έναν ολόκληρο κοινωνικό μηχανισμό και τη βιολογική της οικογένεια βρήκε αντίδοτο έστω κι αργά στα πρόσωπα που της στάθηκαν αλληλέγγυα στο σπίτι, στο νοσοκομείο και ως και το τελευταίο της ξόδι. Λίγες εβδομάδες μετά, η Ελένη, άπορη τρανς γυναίκα έφυγε από ασιτία[24] κι έστω 2-3 άνθρωποι από τη γειτονιά της στήριξαν προκειμένου να νοσηλευτεί στο νοσοκομείο, χωρίς ωστόσο να καταφέρει να θεραπευτεί. Εκεί, μετά θάνατον, αντιμετώπισε την τρανσφοβική στάση από τη διοίκηση του νοσοκομείου που αρνήθηκε να τη ντύσει στην εξόδιο ακολουθία με τα ρούχα που η ίδια επέλεγε να φοράει στη ζωή της. Λόγω της δύσκολης οικονομικής της κατάστασης ήταν αδύνατο να προχωρήσει στην προσαρμογή των εγγράφων της κι έτσι η διοίκηση του νοσοκομείου επέβαλε την αντρική ενδυμασία.

Η τρανσφοβική και ρατσιστική επίθεση εναντίον της Μ. στα Πατήσια στα τέλη Ιανουαρίου επιβεβαιώνει το εχθρικό καθεστώς μέσα στο οποίο εξακολουθούν να ζουν τρανς άτομα και μεταναστευτικοί πληθυσμοί. Παράλληλα, «ένα ακόμη» ναυάγιο κοντά

[23] "Αόρατοι ασθενείς: Πώς ο αποκλεισμός σκοτώνει τα τρανς άτομα στην Ελλάδα" (2026) OmniaTV https://omniatv.com/853499459/aoratoi-astheneis-pos-o-apokleismos-skotonei-ta-trans-atoma-stin-ellada/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[24] "Η TransGender Greece για τον θάνατο μιας τρανς γυναίκας από ασιτία" (2026) *Avmag* https://avmag.gr/i-transgender-greece-gia-ton-thanato-mias-trans-gynaikas-apo-asitia2/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

στη Χίο επαναφέρει με οδυνηρό τρόπο τη μνήμη του ναυαγίου της Πύλου[25] το 2023, ενώ οι πολλαπλοί εκτοπισμοί κουήρ, τρανς και λεσβιών ατόμων αναδεικνύουν τη συνεχιζόμενη επισφάλεια συγκεκριμένων ζωών. Τα γεγονότα αυτά συνυπάρχουν, συχνά αντιφατικά, με τις κυβερνητικές αφηγήσεις προόδου γύρω από τις θεσμικές παραχωρήσεις δικαιωμάτων τα τελευταία χρόνια. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τίθεται εκ νέου το ερώτημα: τι απομένει να διεκδικηθεί όταν μια σειρά από θεσμικά αιτήματα φαίνεται να έχουν ικανοποιηθεί; Εάν έχει αναγνωριστεί ο νόμος για την ιθαγένεια ή άλλα θεσμικών δικαιωμάτων για ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητες, με ποιους τρόπους μπορούν να μετατραπούν σε πολιτικό λόγο αιτήματα που δεν περιορίζονται πλέον στη διεκδίκηση νομικών δικαιωμάτων —συχνά ενταγμένων σε αφομοιωτικές λογικές— αλλά αφορούν την κοινοτοπία της βίας στο επίπεδο της καθημερινής ζωής;

Η θεσμική κατοχύρωση μιας σειράς δικαιωμάτων από τις ελληνικές κυβερνήσεις κατά την περίοδο της κρίσης αλλά και στη λεγόμενη «μετά-την-κρίση» εποχή δημιούργησε συχνά μια αίσθηση αμηχανίας σε κοινότητες και κινήματα που για χρόνια οργανώνονταν γύρω από συγκεκριμένα αιτήματα. Η κατάκτηση αυτών των στόχων ανέδειξε ταυτόχρονα τα όρια μιας πολιτικής που εστιάζει αποκλειστικά στη νομική αναγνώριση. Η θεσμική αναγνώριση δικαιωμάτων ωστόσο δεν εξαλείφει απαραίτητα τις δομικές μορφές βίας που οργανώνουν την κοινωνική πραγματικότητα (Butler, 2004, 2009) και αποτελούν δομικό χαρακτηριστικό της —ακόμη και αν αυτές οι μορφές βίας (έμφυλες, ταξικές, φυλετικές, αναπηροφοβικές, κοκ) κατασκευάζονται και παρουσιάζονται ως μεμονωμένες πράξεις μίσους (Stanley, 2021). Αντίθετα, η πολιτική των δικαιωμάτων μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να αποπολιτικοποιεί, όταν παρουσιάζεται ως τερματικός σταθμός της χειραφέτησης και της άρσης των συστημικών ανισοτήτων (Brown, 2000). Όπως έχει δείξει η Sara Ahmed (2012), οι θεσμικές δηλώσεις ισότητας συχνά λειτουργούν ως λόγοι που δηλώνουν δέσμευση χωρίς να μετασχηματίζουν τις υλικές συνθήκες ζωής που παράγουν τον αποκλεισμό και την επισφάλεια. Για αυτό παρατηρούμε με απορία τα τελευταία χρόνια την Ελλάδα

[25]"«Ενεργήσαμε βάσει εντολών» – Τι υποστηρίζουν οι Λιμενικοί της Πύλου στο Solomon" (2025) *SOLOMON* https://wearesolomon.com/el/mag/format-el/erevnes/oi-limenikoi-tis-pyloy-sto-solomon/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

να εμφανίζεται στις πρώτες θέσεις της ILGA[26] μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών που σέβονται τα ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιώματα, ενώ η πραγματικότητα που περιγράφουν τα ίδια τα υποκείμενα στη χώρα —ειδικά στις περιπτώσεις που αποτελούν πολιτικοποιημένα μέλη των κοινοτήτων αυτών— φανερώνουν άμεσα την επισφάλεια, τις επιθέσεις και την ανάγκη για μετανάστευση για μια καλύτερη ζωή έξω από τη χώρα.

Σε συνάρτηση με τις παραπάνω διαπιστώσεις και κάτω από ανάλογες συνθήκες αποσιώπησης των δομικών αποκλεισμών, η Μαρία Λαδά, η 67χρονη ανάπηρη ακτιβίστρια από το Ληξούρι της Κεφαλονιάς έχασε τη ζωή της μετά από παραμέληση κατά τη διάρκεια μεταφοράς της με αμαξίδιο στο Διεθνές Αεροδρόμιο "Ελευθέριος Βενιζέλος" στις 26 Φεβρουαρίου 2026.[27] Πολλά μέσα μαζικής ενημέρωσης έσπευσαν να χαρακτηρίσουν το γεγονός ως "τραγικό περιστατικό" δίχως να γίνονται αναφορές στα κενά φροντίδας και υποστήριξης που θα έπρεπε να διασφαλίζουν την ασφαλή μεταφορά όσων ταξιδεύουν και ειδικά εκείνων με αναπηρίες. Η είδηση κατασκευάστηκε ως "ένα ακόμη" ατυχές γεγονός που παραγνωρίζει την επαναληψιμότητα των δομικών αυτών εμποδίων κι ενδέχεται να προσπεραστεί αντί να προβληματίσει για το συνεχές της μισαναπηρικής βίας που αναπαράγεται και εκδηλώνεται στην ακραία του μορφή σε στιγμές που το ανάπηρο υποκείμενο διεκδικεί τον χώρο του στη δημόσια σφαίρα και μία υφαρπαγμένη αίσθηση κανονικότητας και συνέχισης της κοινωνικής ζωής του.

4. Ρητορικές προστασίας και εργαλειακή χρήση των δικαιωμάτων

Σε παράλληλους χρόνους, κι ενώ εκτυλίσσεται μία από τις δικαστικές υποθέσεις που αφορά στο έγκλημα των Τεμπών, με πολλά ερωτήματα[28] να μένουν αναπάντητα τρία χρόνια μετά την 28η Φεβρουαρίου 2023, ανακύπτει η ανάγκη να αναστοχαστούμε τον τρόπο με τον οποίο αρθρώνεται σήμερα ο δημόσιος λόγος γύρω από το γεγονός αυτό.

[26] Με βάση το Rainbow Map για το 2025, η Ελλάδα βρίσκεται στην έβδομη θέση του χάρτη μαζί με τη Γερμανία και τη Νορβηγία. Για περισσότερα, βλ. https://rainbowmap.ilga-europe.org.

[27] "Τραγικό δυστύχημα στο «Ελ. Βενιζέλος»: Από 1,5 μέτρο η πτώση της άτυχης γυναίκας – Ήταν ενεργό στέλεχος του αναπηρικού κινήματος" (2026) ΕΡΤnews https://www.ertnews.gr/eidiseis/tragiko-dystyxima-sto-el-venizelos-apo-1-5-metro-i-ptosi-tis-atyxis-gynaikas-itan-energo-stelexos-tou-anapirikou-kinimatos/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[28] "Τέμπη: Η φωτιά και οι εργολάβοι που τύφλωσαν την τηλεδιοίκηση" (2026) *Reporters United* https://www.reportersunited.gr/18308/tempi-tiledioikisi/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

Ποιοι μιλούν για τα Τέμπη και κάτω από ποια πολιτική «ομπρέλα» συγκροτείται ο σχετικός αγώνας; Συχνά το κυρίαρχο αίτημα για «δικαιοσύνη» διατυπώνεται με όρους που μετατοπίζουν το βάρος αποκλειστικά στην ποινική τιμωρία συγκεκριμένων προσώπων, εστιάζοντας στην ατομική ευθύνη και υιοθετώντας μια λογική ποινικής απόδοσης ευθυνών. Μια τέτοια ερμηνεία της «δικαίωσης» κινδυνεύει να αποπολιτικοποιήσει το ίδιο το έγκλημα, καθώς το αποσπά από τις δομικές του προϋποθέσεις – τις μακροχρόνιες πολιτικές επιλογές, τις θεσμικές αποτυχίες και τις μορφές κρατικής ευθύνης που το καθιστούν δυνατό.

Αυτό το διάστημα, βρίσκει έδαφος και στην Ελλάδα μέσα και από γυναίκες πολιτικούς όπως είδαμε και πολύ πρόσφατα η εργαλειοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών ή των γυναικών για να αναπαραχθούν στη δημόσια σφαίρα εθνικιστικές, δεξιές ή αντιμεταναστευτικές θέσεις (Farris, 2017). Αυτό σημαίνει ότι πέρα από τις παραδοσιακά κυρίαρχες ανδροκεντρικές εθνοκεντρικές αντιλήψεις περί πολιτικής, που εκφράζονται κατά κύριο λόγο από άνδρες πολιτικούς που στατιστικά εκπροσωπούν κατά πλειοψηφία τους πολιτικούς χώρους σε όλο το πολιτικό φάσμα αλλά και κυρίως στα κόμματα της δεξιάς που εκπροσωπούν αυτές τις θέσεις ως αναπόσπαστο κομμάτι της ιδεολογίας τους, παρατηρούμε και στην Ελλάδα το ρεύμα γυναικών πολιτικών που συνδυάζουν αναπαραστάσεις ισχυρής θηλυκότητας με εθνικιστικές θέσεις, όπως συνέβη και με τις περιπτώσεις των Marine Le Pen στη Γαλλία και Giorgia Meloni στην Ιταλία (Griffini & Montecchio, 2023). Στο ελληνικό πλαίσιο για παράδειγμα, η Μαρία Καρυστιανού αναφέρθηκε στο "δημογραφικό πρόβλημα" και στα δικαιώματα του αγέννητου παιδιού (βλ. «είναι ό,τι χειρότερο η δολοφονία ενός αγέννητου παιδιού») χαρακτηρίζοντας την έκτρωση ως ένα "θέμα δημόσιας διαβούλευσης".[29]

Αντίστοιχα, με τοποθέτησή της γύρω από το ναυάγιο στη Χίο, έκανε λόγο για ελλιπή στάση του κράτους ως προς την αποτροπή των «παράνομων εισβολών»[30] και τη διαφύλαξη των εθνικών συνόρων. Επίσης η Αφροδίτη Λατινοπούλου, εκλεγμένη ευρωβουλεύτρια με το κόμμα "Φωνή Λογικής", ανέφερε μεταξύ άλλων σε τηλεοπτική

[29] "Αντιδράσεις για τις δηλώσεις Καρυστιανού για τις αμβλώσεις" (2026) *The Press Project* https://thepressproject.gr/antidraseis-gia-tis-diloseis-karystianou-gia-tis-amvloseis/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

[30] "Για «παράνομες εισβολές» μιλάει η Μ. Καρυστιανού μετά το πολύνεκρο ναυάγιο στη Χίο" (2026) The Press Project https://thepressproject.gr/gia-paranomes-eisvoles-milaei-i-m-karystianou-meta-to-polynekro-navagio-sti-chio/. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

εκπομπή[31] με αφορμή την αμερικανική επέμβαση στο Ιράν: "Επιτέλους οι γυναίκες αναπνέουν και ως γυναίκα χαίρομαι". Επίσης παρουσίασε ως απειλή στην "ασφάλεια της Δύσης" τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς εν γένει. Φαίνεται ότι με τα πρόσφατα γεγονότα πολλοί εκπρόσωποι συντηρητικών, δεξιών και ακροδεξιών πολιτικών χώρων στην Ελλάδα, συγκινήθηκαν με τα δικαιώματα των γυναικών, ενώ αδιαφορούσαν όταν το σύνθημα "Γυναίκα-Ζωή-Ελευθερία" από τα τοπικά φεμινιστικά κινήματα στο Ιράν έγινε διεθνώς γνωστό από διαδηλώσεις που ακολούθησαν τον θάνατο της Mahsa Amini τον Σεπτέμβριο του 2022.

Οι ρητορικές περί προστασίας και ασφάλειας, καθώς και η επιλεκτική ευαισθησία σε συγκεκριμένες συγκυρίες για τα δικαιώματα *κάποιων* γυναικών ή *κάποιων* παιδιών αποτελεί ένα από τα πιο συχνά μοτίβα των πολιτικών ενάντια-στο-φύλο (anti-gender politics) που εκφράζονται σήμερα στην Ελλάδα, αλλά και ευρύτερα στον κόσμο. Αυτή η εργαλειακή χρήση των δικαιωμάτων (Farris, 2017; Puar, 2007), αποκαλύπτει πώς ο φεμινισμός και οι κουήρ πολιτικές μπορεί να χρησιμοποιηθούν προσχηματικά για άσκηση εξουσίας και αναπαραγωγή περαιτέρω αποκλεισμών.

Σύμφωνα με το PornHub 2025 Year in Review το trans πορνό ήταν η δεύτερη πιο δημοφιλής κατηγορία στην ιστοσελίδα το 2025, ανεβαίνοντας 5 θέσεις από την προηγούμενη χρονιά.[32] Αυτό μπορεί να σημαίνει ενδεχομένως ότι οι τρανς άνθρωποι είναι επιθυμητοί μέσα από την απόσταση της οθόνης ως αντικείμενα επιθυμίας, αλλά στην καθημερινότητα δεν αξιώνονται ως πολιτικά υποκείμενα που αναγνωρίζονται ως ισάξια. Η κοινωνική απομόνωση, η ιατρική βία και οι θεσμικές ανεπάρκειες, είναι μόνο μερικές από τις αιτίες που ανέδειξαν οι ιστορίες της Βαγγελιώς και της Ελένης που οδηγούν στον εκτοπισμό των τρανς ζωών. Για να αντιμετωπιστεί ένα τέτοιο φαινόμενο πρέπει σταδιακά να αποφυσικοποιηθεί μέσα από τις συλλογικές προσπάθειες που αρθρώνονται ως αντιστάσεις στις κυρίαρχες δομές των κοινωνιών εντός των οποίων μεγαλώσαμε.

[31] Για τις συγκεκριμένες δηλώσεις αλλά και τη συνολική της τοποθέτηση, βλ. από το λεπτό 38.00 έως 1.01.00, στην εκπομπή "Πίσω από τις γραμμές", διαθέσιμο στο https://www.youtube.com/watch?v=oyWuEc24suE.

[32] "Trans Porn Is Booming. Trans Rights Are Fading" (2026) *Playboy* https://www.playboy.com/read/sex-relationships/trans-porn-is-booming-trans-rights-are-fading. Ανακτήθηκε 08/05/2026.

5. Συλλογικές μορφές οργάνωσης, τακτικές επιβίωσης και αγώνες για ζωή

Η συλλογική δράση και τα δίκτυα αλληλεγγύης, πιο αναγκαία σήμερα από ποτέ, παλεύουν με τις εξασθενημένες αντοχές τους. Κι ωστόσο αυτά είναι που δίνουν τις λίγες απαντήσεις απέναντι στον λόγο του κράτους, καλύπτοντας τα κενά του κι αντιστεκόμενα στις προσταγές του. Τα αδιέξοδα του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και όχι μόνο, φανερώνουν και πάλι πως δεν αρκεί μια τοποθέτηση που εξαντλείται στην υποστήριξη ενός κόμματος ή και στην απόρριψη όλων των κομμάτων, αλλά οι σχηματισμοί που φέρνουν κοντά τους ανθρώπους μέσα σε μικρότερης ή μεγαλύτερης κλίμακας εγχειρήματα. Η Paola Bacchetta αντλώντας από την Gloria Anzaldúa αναφέρεται στην έννοια της “la facultad”[33] ως «τακτική επιβίωσης» που επιτρέπει μια αντίληψη διαφορετική από εκείνη που αναμένει ο κυρίαρχος (Anzaldúa, [1987] 2007; Bacchetta, 2026: 18–19, 163). Καλούμαστε λοιπόν σε συνθήκες παρατεταμένων αδιεξόδων και κρίσεων να επανεφεύρουμε τακτικές επιβίωσης, αλλά και τρόπους συνύπαρξης, επανανοημαδότησης των κοινωνικών αγώνων και φροντίδας των κοινοτήτων μας. Ο κυρίαρχος σε αυτήν την περίπτωση πιθανόν να περιμένει την ολική νάρκωση των αντιφρονούντων ή την υπερίσχυση των διασπάσεων έναντι των επίμονων κι επίπονων προσπαθειών για σύνδεση και συμμαχία.

Σήμερα, λοιπόν, έχουμε ανάγκη να αναπτύξουμε περισσότερη αντοχή αλλά και να επενδύσουμε συναισθηματικά σε σχέσεις πολιτικής συντροφικότητας που λειτουργούν μέσα από πιο οριζόντιες δομές οργάνωσης και συνύπαρξης και όπου είναι δυνατό μέσα από τη φιλία. Αποδομώντας τις απεικονίσεις των ηρωικών ατομικοτήτων και των χαρισματικών ηγετικών φυσιογνωμιών —που συχνά συσκοτίζουν τους αόρατους κόπους των πολλών που συγκροτούν τους κοινωνικούς αγώνες— και με την πίστη στις συλλογικότητες θα αντλήσουμε ξανά ελπίδα για μετασχηματιστικές πολιτικές, όπως μας θυμίζει η Angela Davis (2016: 49).

Έχουμε ανάγκη από την αίσθηση του ανήκειν και της αλληλοσύνδεσης ώστε να καταφέρουμε να επανανοηματοδοτήσουμε έννοιες όπως δικαιοσύνη, ενδυνάμωση,

[33] Η μεταφρασιμότητα της έννοιας αμφισβητείται, για αυτό και η Bacchetta διατηρεί στο δικό της αγγλικό πρωτότυπο τον όρο “la facultad” στα ισπανικά. Η έννοια αναφέρεται σε ενσώματες εμπειρίες από τα σύνορα ανάμεσα στο Μεξικό και στις ΗΠΑ και αφορά μια διαισθητική ικανότητα επιβίωσης και οξυμένης αντίληψης την οποία περιγράφει η Anzaldua στο έργο της *Borderlands/La Frontera*.

χειραφέτηση πέρα από την αίσθηση απόγνωσης για το κοινωνικό-πολιτικό αδιέξοδο και την επιθυμία για άλλες πιθανές πολιτικές προοπτικές. Ο δρόμος δε θα είναι εύκολος, αλλά είναι ο μόνος για να προχωρήσουμε με το βλέμμα στραμμένο στη ζωή αναγνωρίζοντας τις προκλήσεις στο εσωτερικό και το εξωτερικό των πολιτικών χώρων στους οποίους εμπλεκόμαστε. Οφείλουμε αλλά και επιλέγουμε να καλλιεργήσουμε μια επιμονή που θα μας βοηθήσει στο να ονοματίζουμε την αδικία και να να εξασκηθούμε συλλογικά στην αποκανονικοποίηση της βίας (Ahmed, 2017), προς την κατεύθυνση ενός από τα πολλά συνθήματα σε πανό από την εντυπωσιακά μαζική κινητοποίηση της 28ης Φεβρουαρίου 2025 πέρσι στη Θεσσαλονίκη: “Καθημερινοί αγώνες για ζωή, μέχρι να μη μας ενώνει μόνο ο θάνατος.”

Βιβλιογραφία

Ahmed, S. (2017) *Living a Feminist Life*. Duke University Press.

Ahmed, S. (2012). *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*. Duke University Press.

Anzaldúa, G. (2007). *Borderlands/La frontera: The new mestiza* (4th ed.). Aunt Lute Books.

Bacchetta, P. (2026). *Co-motion: Re-thinking power, subjects, and feminist and queer alliances*. Duke University Press.

Brown, W. (2000). Suffering rights as paradoxes. *Constellations*, *7*(2), 208–229.

Butler, J. (2004). *Undoing gender*. Routledge.

Butler, J. (2009). *Frames of war: When is life grievable?* Verso.

Davis, A. Y. (2016). *Freedom is a constant struggle: Ferguson, Palestine, and the foundations of a movement*. Haymarket Books.

Farris, S. R. (2017). *In the name of women's rights: The rise of femonationalism*. Duke University Press.

Foucault, M. (1991). *Η μικροφυσική της εξουσίας* (Λ. Τρουλίνου, μτφρ.). Ύψιλον.

Griffini, M., & Montecchio, L. (2023). Strongwomen? A comparative analysis of gender discourse in the electoral campaigns of Marine Le Pen and Giorgia Meloni. *APSA Preprints*. https://doi.org/10.33774/apsa-2023-l2zzc

Mbembe, A. (2019). *Necropolitics* (S. Corcoran, Trans.). Duke University Press.

Puar, J. K. (2007). *Terrorist assemblages: Homonationalism in queer times*. Duke University Press.

Stanley, E. A. (2021). *Atmospheres of violence: Structuring antagonism and the trans/queer ungovernable*. Duke University Press.

«Ταξιδεύοντας» σε νέες πραγματικότητες: Τα ρέιβ πάρτι ως πεδία αντίστασης και αναδημιουργίας

Αναστασίου Σπύρος

Μεταπτυχιακός φοιτητής, ΠΜΣ ''Κλινικές Παρεμβάσεις στις Εξαρτήσεις''
Τμήμα Ψυχολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε μια περίοδο πολλαπλών κοινωνικών, οικονομικών και θεσμικών κρίσεων που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, οι νέοι αναζητούν εναλλακτικούς τρόπους συλλογικής έκφρασης και νοηματοδότησης της εμπειρίας τους. Το παρόν άρθρο διερευνά τα ρέιβ μουσικοχορευτικά δρώμενα ως δυναμικά κοινωνικοπολιτισμικά πεδία, στα οποία αναδύονται μορφές συλλογικότητας, πειραματισμού και συμβολικής αντίστασης απέναντι στις κυρίαρχες κοινωνικές δομές. Αντλώντας από θεωρητικές προσεγγίσεις της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας, τα ρέιβ προσεγγίζονται ως σύγχρονες τελετές μετάβασης και εμπειρίες οριακότητας, όπου τα υποκείμενα απομακρύνονται προσωρινά από την κανονιστική κοινωνική πραγματικότητα και συμμετέχουν σε μια μεταβατική κατάσταση συλλογικής έκστασης, δημιουργικότητας και αυτομετασχηματισμού. Παράλληλα, τα ρέιβ αναλύονται ως ετεροτοπίες και ως «Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες», εντός των οποίων συγκροτούνται οριζόντιες μορφές κοινότητας, αλληλεγγύης και ελευθεριακής έκφρασης. Υπό αυτό το πρίσμα, οι ρέιβ σκηνές δεν αποτελούν απλώς χώρους διασκέδασης, αλλά δυναμικά πεδία πολιτισμικής δημιουργίας και επανανοηματοδότησης του εαυτού, του σώματος και του δημόσιου χώρου, αναδεικνύοντας εναλλακτικές μορφές κοινωνικής εμπειρίας και συλλογικού νοήματος.

Λέξεις κλειδιά: ρέιβ, Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες, τελετουργικά, οριακότητα, ετεροτοπίες, δημόσιος χώρος

1. Εισαγωγή

Η ελληνική κοινωνία των τελευταίων δεκαπέντε ετών έχει βιώσει πολλαπλές, αλλεπάλληλες και πολυεπίπεδες κρίσεις. Πιο συγκεκριμένα, η οικονομική κρίση, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, οι μνημονιακές πολιτικές (Kokkinou & Mexi, 2022), η αυξημένη αστυνομική καταστολή, η ολοένα και αυξανόμενη επιτήρηση του δημόσιου χώρου, η διάβρωση του κράτους δικαίου και η διαρκής ανασφάλεια των πολιτών προς τους θεσμούς έχουν συμβάλλει στην πολιτική παθητικοποίηση της νεολαίας καθώς και στην προτεραιοποίηση του ιδιωτικού συμφέροντος σε σχέση με το συλλογικό (Παντελίδου Μαλούτα, 2017). Με άλλα λόγια, η ιδεολογική και αξιακή κρίση της εποχής συνοψίζεται στην υιοθέτηση της συνθήκης TINA (There Is No Alternative) (Pantelidou-Maloutas, 2015).

Ωστόσο, παράλληλα με την πολιτική απάθεια και αδιαφορία της νεολαίας, αναδύονται νέες - δυναμικές μορφές συγκρότησης κοινοτήτων και κινημάτων με κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιεχόμενο. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τη συμμετοχή σε ρέιβ μουσικοχορευτικές διαδικασίες επαναδιαπραγματεύεται και επανανοηματοδοτείται συνεχώς όχι μόνο ο εαυτός και η (πολιτική) ταυτότητα του υποκειμένου αλλά και η ίδια η πραγματικότητα (Κυριακόπουλος, 2020). Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Milshteyn & Bensimon (2023), τα ρέιβ μουσικά πάρτι αποτελούν ολονύχτια μουσικοχορευτικά δρώμενα, τα οποία λαμβάνουν χώρα, συνήθως κατά τη θερινή περίοδο, σε μυστικούς ή δυσπρόσιτους χώρους, κοντά στη φύση (συνήθως σε φαράγγια, ερήμους, παραλίες, δάση, βουνά). Μάλιστα, όπως τονίζει ο Weir (2000), χαρακτηριστικό των πάρτι αυτών είναι η ηλεκτρονική χορευτική μουσική η οποία κατευθύνεται μέσω υπολογιστή από κάποιον ντι-τζέι και εκφέρεται δυνατά και γρήγορα (συνήθως 120 – 150 χτύποι/λεπτό).

Τα ρέιβ μουσικά δρώμενα, σε συνάρτηση με τη χρήση ψυχεδελικών ουσιών, φαίνεται να αποτελούν ετερο-τοπίες ανάδυσης υπερβατικών εμπειριών (Κυριακόπουλος, 2020). Πιο συγκεκριμένα, οι ψυχεδελικές εμπειρίες, σε συνδυασμό με τη φυσικότητα του τοπίου και τις τεχνοαισθητικές επενδύσεις, καθιστούν τα ρέιβ μουσικά πάρτι, έναν χώρο συλλογικού μετασχηματισμού του εαυτού (Newson et al., 2021), ικανού να συνδεθεί με τη φύση, τους άλλους και το σύμπαν (Winkelman, 2011). Επίσης, η αλλοιωμένη κατάσταση συνείδησης, εξαιτίας και της κατανάλωσης

ψυχεδελικών ουσιών, το δέος καθώς και η εξωπραγματική, εφήμερη ευφορία συμμετοχής, διαμορφώνουν τελικά ένα καρναβαλικό – εορταστικό δρώμενο (Junk, 2003), το οποίο πολλές φορές παρομοιάζεται και με πνευματική, θρησκευτικού ή σαμανικού τύπου, τελετή (Cook, 2005).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι η επιλογή κρυφών τόπων διεξαγωγής των πάρτι οφείλεται όχι μόνο εξαιτίας της δυνατής μουσικής αλλά και της ύπαρξης παράνομων ψυχοδραστικών ουσιών. Μάλιστα, η παράνομη φύση των ρέιβ πάρτι, αντιμετωπίζεται συχνά με αστυνομική καταστολή από τις κρατικές υπηρεσίες (Milshteyn & Bensimon, 2023). Στο πλαίσιο αυτό, ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός πως το ίδιο το κράτος φαίνεται να νοηματοδοτεί τα ρέιβ πάρτι ως απειλή για την δημόσια ασφάλεια, την δημόσια τάξη και την δημόσια υγεία (Cisotto Bertocco, 2023). Ως εκ τούτου, το νεοφιλελεύθερο πολιτικό - οικονομικό σύστημα δεν αναγνωρίζει τα ρέιβ πάρτι ούτε ως πολιτισμικές πρακτικές, ούτε ως πεδία ζύμωσης πολιτικών διαδικασιών, αλλά αντίθετα νομιμοποιεί την καταστολή τους. Ωστόσο, σύμφωνα με την Cisotto Bertocco (2023), η ίδια η παράνομη φύση των ρέιβ μουσικών δρωμένων αποκτά πολιτικό νόημα, καθώς λειτουργεί, εκτός των άλλων, ως μορφή πολιτικής αντίστασης απέναντι στον κρατικό έλεγχο. Σύμφωνα με τον Κυριακόπουλο (2020), το φαινόμενο αυτό εμφανίζει αρκετές ομοιότητες με αντίστοιχες πρακτικές που έχουν συντελεστεί σε ρέιβ ψυχεδελικές σκηνές στον ελλαδικό χώρο.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι το ρέιβ δεν αντιπροσωπεύει κάποιο συγκεκριμένο μουσικό είδος αλλά αποτελεί ένα κίνημα με κοινωνικές και πολιτικές συνιστώσες (Κυριακόπουλος, 2020). Πιο συγκεκριμένα, το ρέιβ κίνημα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, άρχισε να εγκολπώνει στις τάξεις του, υποκείμενα που επιθυμούσαν, εκτός των άλλων, να αντισταθούν με τη μορφή της διασκέδασης και του πάρτι, στους κοινωνικά επιβαλλόμενους τρόπους ζωής και ύπαρξης (Κυριακόπουλος, 2020). Αποτέλεσμα των παραπάνω εκδηλώσεων, ήταν η διοργάνωση πλήθους ρέιβ πάρτι στη Μεγάλη Βρετανία και η διασπορά του ρέιβ κινήματος εντός του Ηνωμένου Βασιλείου τη δεκαετία του 1970 και του 1980, επίσης ως αντίδραση σε πολιτικές σκληρής λιτότητας και σκληρού κοινωνικού συντηρητισμού (Stratton, 2022).

Η παραπάνω διαδικασία κορυφώθηκε στις Η.Π.Α και συγκεκριμένα στην Καλιφόρνια, με την χρήση του LSD και τη διαμόρφωση συλλογικών φεστιβαλικών

δρωμένων από το νεανικό πληθυσμό, τόσο εντός όσο και εκτός του αστικού ιστού, διεκδικώντας με αυτόν τον τρόπο ατομική ελευθερία και ηδονισμό (Anderson & Kavanaugh, 2007). Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με τον Hutson (2000), η αλληλεγγύη, η ειρήνη, η αγάπη, ο σεβασμός και η αποδοχή αποτελούν βασικές αξίες πάνω στις οποίες βασίζεται η επιτέλεση ενός ρέιβ μουσικού πάρτι, υποδηλώνοντας και τις ιστορικές σχέσεις του δρωμένου με την χίπικη κουλτούρα.

Σε σχέση με αυτό και σύμφωνα με την Cordes (2012), το κίνημα των χίπιδων παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το ρέιβ κίνημα. Πιο συγκεκριμένα, όπως επισημαίνει η Stone (2000), οι αξίες πάνω στις οποίες βασίζεται το κίνημα των χίπιδων είναι αντιπολεμικές και υπέρ της ειρήνης και του έρωτα *(''make love not war'')*. Παράλληλα, το ρέιβ κίνημα διακατέχεται από το αξιακό σύστημα PLUR (Peace, Love, Unity, Respect), το οποίο προσομοιάζει τον τρόπο ζωής των απανταχού χίπιδων (Hutson, 1999). Επίσης, και τα δύο κινήματα αποτελούν συλλογικά πλαίσια με πολιτικές αναφορές, εντός των οποίων, εκτός των άλλων, παρατηρούνται αλλοιωμένες και (χημικά) ενισχυμένες καταστάσεις συνείδησης, μεταξύ των υποκειμένων που τα συγκροτούν (Gore, 1997).

2. Τα ρέιβ μουσικά δρώμενα ως σύγχρονες τελετές μετάβασης και πεδία οριακότητας

Σύμφωνα με ανθρωπολογικές και εθνογραφικές μελέτες, τα ρέιβ μουσικά δρώμενα φαίνεται να αποτελούν τελετές μετάβασης προς μία άλλη (εν δυνάμει πολιτική) πραγματικότητα, ενώ συνδέονται και με οριακές εμπειρίες (Kyriakopoulos, 2021). Αναλυτικότερα, η έννοια της οριακότητας και των τελετών μετάβασης προέρχεται από το ερευνητικό έργο των ανθρωπολόγων Arnold Van Gennep (Van Gennep, 1960) και Victor W. Turner (Turner, 1982). Πιο συγκεκριμένα, η ζωή των ανθρώπων σηματοδοτεί κάποιες σημαντικές μεταβάσεις (όπως η γέννηση, ο θάνατος, η εφηβεία, η γονεικότητα κλπ.), πολλές εκ των οποίων θεωρούνται ότι μετασχηματίζουν τον εαυτό, επιφέροντας πολλές φορές αναστάτωση και σύγχυση στα υποκείμενα, καθώς τα τελευταία αλλάζουν κοινωνικούς ρόλους, επιχειρώντας να επανατοποθετηθούν τόσο στον χώρο όσο και στον χρόνο (Hockey, 2002).

Στο πλαίσιο αυτό, οι μεταβάσεις αυτές συνοδεύονται από τελετές, στόχος των οποίων είναι η εξομάλυνση των δυσφορικών και αμφιθυμικών συναισθημάτων, όσο και η νοηματοδότηση των νέων πραγματικοτήτων που αναδύονται και των παλιών που εγκαταλείπονται (Hochner, 2018). Η είσοδος λοιπόν, σε μία νέα τεχνοαισθητική και κοινωνική πραγματικότητα, όπως ένα ρέιβ μουσικό γεγονός, μπορεί να συνοδεύεται από τελετές μετάβασης, οι οποίες, σύμφωνα με τον Van Gennep (1960), αποτελούνται από τρεις φάσεις:

α) την τελετή του αποχωρισμού (rite of separation), όπου πραγματοποιείται η αποσύνδεση του υποκειμένου από τους κανονιστικούς ρόλους της καθημερινής κοινωνικής πραγματικότητας,

β) την τελετή μετάβασης ή οριακή τελετή (rite of transition / liminal rite), όπου το υποκείμενο τοποθετείται στο μεταξύ της προηγούμενης και της νέας πραγματικότητας και,

γ) την τελετή ενσωμάτωσης (rite of incorporation), όπου το υποκείμενο επαν-εντάσσεται στην κοινωνική πραγματικότητα, όντας τοποθετημένο και διαμορφωμένο διαφορετικά, λόγω των επιτελέσεων στις οποίες προέβη.

Με άλλα λόγια, οι τελετουργίες μετάβασης αποτελούν συλλογικές και επαναλαμβανόμενες διαδικασίες επιτέλεσης του εαυτού, οι οποίες βασίζονται και έχουν ως αποτέλεσμα πολλαπλές και διαφορετικές εμπειρίες, νοήματα και αναπλαισιωμένες αφηγήσεις που συνδέονται με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του υποκειμένου (Kyriakopoulos, 2021). Στο πλαίσιο αυτό, ο Turner ανέπτυξε την έννοια της οριακότητας, η οποία πρόκειται για μια ενδιάμεση κατάσταση, μία γέφυρα, ένα ταξίδι (trip) όπου το υποκείμενο βρίσκεται «ανάμεσα και μεταξύ» της δυνητικής μετάβασης από τη μία πραγματικότητα σε μία άλλη (Wels et al., 2011). Η μετάβαση αυτή εμπεριέχει αβεβαιότητα, η οποία θέτει σε προσωρινή αναστολή την ταυτότητα του υποκειμένου, δίνοντάς του τη δυνατότητα να επιτελέσει διαφορετικά τον εαυτό του, μετασχηματίζοντάς τον (Emery-Wright, 2014). Στην παραπάνω διαδικασία, ο ρόλος των ψυχεδελικών ουσιών σε αυτό το αυτο-επιτελεστικό ταξίδι, διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο, μέσα από τις αλλοιώσεις που επιφέρουν σε επίπεδο αισθήσεων, αντίληψης και συνείδησης (Kyriakopoulos, 2021). Ο Turner περιγράφει την

οριακότητα, ως σημείο (ανα)στοχασμού, όπου δυναμικά αναδιαμορφώνεται η κατεστημένη θέση του εαυτού αλλά και του ίδιου του υποκειμένου στην κοινωνία (Emery-Wright, 2014). Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί πως οι οριακές μεταβατικές τελετές που συνοδεύουν επισφαλείς και αβέβαιες μεταβάσεις, εστιάζουν στην ίδια την διαδικασία της μετάβασης και του ταξιδιού καθέ αυτή, αδιαφορώντας για τον τελικό προορισμό (Blows et al., 2012).

3. Τα ρέιβ πάρτι ως ετερο-τοπικές εκδηλώσεις του ανοίκειου «Άλλου»

Αυτές οι τελέτες, λοιπόν, λαμβάνουν χώρα εντός πραγματικών κοινωνικών τόπων, αλλά λειτουργούν ανατρεπτικά σε σχέση με τους κανόνες και τις αρχές που τους διέπουν. Με άλλα λόγια, ως τελετές μετάβασης, τα ρέιβ μουσικά δρώμενα, συγκροτούν ετεροτοπίες του «Άλλου», καθώς αναστέλλονται οι κοινωνικοί κανόνες, ενώ παράλληλα βιώνεται ο εφήμερος μετασχηματισμός του εαυτού, μέσα από την βίωση και επανυλοποίηση της έννοιας της οριακότητας (Κυριακόπουλος, 2020). Σύμφωνα με τον Foucault (2012), ετεροτοπίες υπάρχουν σε κάθε πολιτισμό, ενώ μπορεί να λειτουργούν με διαφορετικό τρόπο προϊόντων των χρόνων. Επίσης, οι ετεροτοπίες όχι μόνο μπορούν και συνδέουν σε ένα μέρος, ασύμβατους φαινομενικά τόπους μεταξύ τους αλλά λειτουργούν (είτε ανατρεπτικά είτε αντικατοπτρικά) και σε σχέση με άλλους χώρους (Topinka, 2010). Επιπρόσθετα, η κάθε ετεροτοπία φαίνεται να νοηματοδοτεί διαφορετικά την έννοια του χρόνου, ενώ περιλαμβάνει και ένα (τυπικό ή άτυπο) σύστημα συμπερίληψης και αποκλεισμού (Vidler et al., 2014).

Ως εκ τούτου, τα υποκείμενα που μετέχουν σε τέτοιου είδους συλλογικές τελετές μετάβασης διακρίνονται από την ευρύτερη κοινότητα και σύμφωνα με τον Turner, διαμορφώνουν ένα συλλογικό, οριζόντιο, μη ιεραρχικό και συνήθως αυτο-οργανωμένο πλαίσιο, το οποίο είναι εστιασμένο στο βίωμα, και ονομάζεται «communitas» (Buechner et al., 2020). Στο πλαίσιο αυτό, εκτός των άλλων, τα ρέιβ πάρτι φαίνεται να αποτελούν ασφαλή πεδία έκφρασης και επιτέλεσης της έμφυλης και σεξουαλικής ταυτότητας. Για παράδειγμα, για αρκετά κοήρ υποκείμενα τα ρέιβ πάρτι δεν λειτουργούν απλά ως χώροι διασκέδασης αλλά και ως πλαίσια συνάντησης και πειραματισμού. Σε συνδυασμό και με τη χρήση ψυχεδελικών ουσιών, στους ρέιβ

μουσικοχορευτικούς συμποσιασμούς, το φύλο και η σεξουαλικότητα βιώνονται ως ρευστές και δυναμικές διαδικασίες (Παπακώστας, 2024).

Συνεπώς, μέσα από τις τεχνοαισθητικές επεμβάσεις, την επιτέλεση του πολύωρου χορού, της ρυθμικής μουσικής και των εναλλασόμενων φωτών και σε συνδυασμό με την επίδραση των ψυχεδελικών ουσιών, τα ρέιβ μουσικά πάρτι, ως ετεροτοπικές εκδηλώσεις, φαίνεται ότι διαμορφώνουν το πεδίο για την ανάδυση ανοίκειων αναπαραστάσεων και εμπειριών, καθώς το οικείο γίνεται ξένο, ενώ αλλοιώνεται ο τρόπος με τον οποίο τα υποκείμενα βιώνουν τον χρόνο, το σώμα, την ταυτότητά τους και τελικά τον ίδιο τους τον εαυτό (Κυριακόπουλος, 2020).

4. Τα ρέιβ πάρτι ως «Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες»

Επίσης, η λειτουργία της ρέιβ μουσικής σκηνής, σε συνάρτηση με τη χρήση ψυχεδελικών ουσιών, ως πεδίο αφενός απόδρασης από την «αντικειμενική» πραγματικότητα και αφετέρου αναζήτησης της εφήμερης ελευθεριακότητας, φέρει σαφείς πολιτικές συνδηλώσεις. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον αναρχικό θεωρητικό Χακίμ Μπέη, οι άνθρωποι διαμορφώνουν χωροχρονικούς τόπους, οι οποίοι αντιστέκονται στις δομές εξουσίας, στους κυρίαρχους κρατικούς κανόνες και στις κοινωνικές νόρμες, αποτελώντας πεδίο ανάδειξης νέων ριζοσπαστικών πραγματικοτήτων. Οι τόποι αυτοί, ονομάζονται «Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες» και λειτουργούν ως μορφές συλλογικής υπέρβασης των παραδοσιακών εξουσιαστικών κοινωνικοπολιτικών δομών καταπίεσης.

Η υπέρβαση αυτή, δεν επιτυγχάνεται θεσμικά αλλά ποιητικά και συμβολικά με κύριο όχημα τις αισθήσεις αλλά και την έκφραση του σώματος, του ανοίκειου και της εμπειρίας (Bey, 2004). Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσε να υποτεθεί ότι τα ρέιβ μουσικά δρώμενα σε συνδυασμό με την κατανάλωση ψυχεδελικών ουσιών, μπορούν να αποτελέσουν όχι μόνο εστίες απόδρασης και φυγής από την καταπιεστική πραγματικότητα αλλά και συλλογικές μορφές συμβολικής και πραγματικής αμφισβήτησης του «Άλλου», υφαίνοντας ένα καινούργιο πλέγμα αισθητικών, κοινωνικών, πολιτικών, συμβολικών και υπαρξιακών σχέσεων τόσο με τον εαυτό όσο και με άλλα υποκείμενα (Κυριακόπουλος, 2020).

Συνεπώς, τα ρέιβ πάρτι, ως χώροι αντι-κουλτούρας, ως πεδία εφήμερης αναζήτησης της έκστασης που συγχρόνως λειτουργούν ως ετεροτοπίες του «Άλλου» και συγκροτούν «communitas» (Kyriakopoulos, 2019), φαίνεται να συμβάλλουν στην υπονόμευση της (ανα)παραγωγής κανονιστικών πρακτικών και λόγων περί σώματος, χρόνου, φύλου, σεξουαλικότητας και εαυτού γενικότερα (Crabbe, 2006). Με αυτόν τον τρόπο, τα υποκείμενα που συμμετέχουν σε τέτοιες μουσικές και χημικά ενισχυμένες εκδηλώσεις, μπορούν να επιτελέσουν ρηγματοδώς τον εαυτό τους και να επανασυγγράψουν την ταυτότητά τους (Κυριακόπουλος, 2020).

5. Αντί – Επιλόγου

Καταληκτικά, μέσα από τη συμμετοχή σε ρέιβ μουσικές εκδηλώσεις, τίθεται στο επίκεντρο η σταδιακή αντιστροφή του ψυχοπαθολογικού αφηγήματος σε σχέση με τις μη κανονικές, εξωπραγματικές, μεταβατικές, αλλόκοτες και ανοίκειες εμπειρίες. Ειδικότερα, σε αντίθεση με το κυρίαρχο βιολογικό και ψυχιατρικό μοντέλο που επικρατεί στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας, το οποίο συντελεί στην ψυχοπαθολογικοποίηση του υποκειμένου που βιώνει παραληρητικές και ψευδαισθητικές εμπειρίες, τα ρέιβ πάρτι αναδεικνύονται ως χώροι συμπερίληψης και ως πεδία ελεύθερης έκφρασης, αναγνώρισης και νοηματοδότησης των υποκειμενικών εμπειριών. Με αυτόν τον τρόπο, οι ρέιβ μουσικοχορευτικές σκηνές αποτελούν ένα ισχυρό εργαλείο αντίστασης στην προσπάθεια αντικειμενοποίησης του υποκειμένου. Παράλληλα, τα ρέιβ πάρτι φαίνεται να λειτουργούν ως πεδία αντίστασης στην κρατική οικειοποίηση του δημόσιου χώρου, καθώς επαναδιαπραγματεύονται τους όρους χρήσης του, αμφισβητώντας στην πράξη τις κυρίαρχες πρακτικές ελέγχου του. Ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται, έτσι, σε πεδίο πολιτικής - πολιτισμικής αμφισβήτησης και συλλογικής έκφρασης (Cisotto Bertocco, 2023).

Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι το ρέιβ κίνημα συνδέεται με ουμανιστικές και νατουραλιστικές αξίες, ταυτόχρονα αντιμετωπίζεται συχνά με καταστολή από τις αστυνομικές αρχές, με πρόσχημα την χρήση παράνομων ψυχοδραστικών ουσιών. Συνεπώς, η ανάδειξη των ρέιβ μουσικοχορευτικών συνευρέσεων, ως πεδία συλλογικής ζύμωσης και (επανα)νοηματοδότησης της πραγματικότητας και του εαυτού, συμβάλλει στην υπονόμευση των λόγων ηθικού πανικού που κυριαρχούν γύρω από τη ρέιβ σκηνή.

Επίσης, η ανάδειξη των ρέιβ μουσικών εκδηλώσεων, ως πεδία πνευματικών αναζητήσεων και συλλογικών νοηματοδοτήσεων, αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο κοινωνικοπολισμικό πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας. Άλλωστε, σύμφωνα με τον Χαν (2025), η εποχή της ύστερης νεωτερικότητας χαρακτηρίζεται από τη διάδοση αναρίθμητων πληροφοριών και την ταυτόχρονη έλλειψη προσωπικών και συλλογικών νοημάτων. Κατά κάποιο τρόπο, λοιπόν, ο σύγχρονος αστικός τρόπος ζωής και η ίδια η εποχή της όψιμης νεωτερικότητας και του καπιταλισμού, μπορούν να προσεγγιστούν κριτικά, στο πλαίσιο επιτέλεσης των ρέιβ πάρτι.

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Κυριακόπουλος, Λ. (2020). *Αναπαραστάσεις του ανοίκειου: Νομαδισμός και αισθητική στην ρέιβ ψυχεδελική σκηνή*. Νήσος.

Παντελίδου - Μαλούτα, Μ. (2017). *Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση*. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 43*, 5–46. https://doi.org/10.12681/hpsa.14404

Παπακώστας, Α. Α. (2024). *Η σκηνή του ρέηβ στην Ελλάδα: έμφυλες επιτελέσεις, ψυχοδραστικές ουσίες και εστίες αντίστασης* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική»). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/Pandemos/000014-123456789_12510

Χαν, Μ. Τ. (2025). Η Κρίση της Αφήγησης (Β. Τσαλής, Μετ.). Opera.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Anderson, T. L., & Kavanaugh, P. R. (2007). A “Rave” Review: Conceptual Interests and Analytical Shifts in Research on Rave Culture. *Sociology Compass*, *1*(2), 499–519. https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2007.00034.x

Bey, H. (2004). *T.A.Z.: The temporary autonomous zone, ontological anarchy, poetic terrorism*. Autonomedia.

Blows, E., Bird, L., Seymour, J., & Cox, K. (2012). Liminality as a framework for understanding the experience of cancer survivorship: a literature review. *Journal of Advanced Nursing*, *68*(10), 2155–2164. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2012.05995.x

Buechner, B., Dirkx, J., Konvisser, Z. D., Myers, D., & Peleg-Baker, T. (2020). From Liminality to Communitas: The Collective Dimensions of Transformative Learning. *Journal of Transformative Education*, *18*(2), 87–113. https://doi.org/10.1177/1541344619900881

Cisotto Bertocco, E. (2023). *Exploring the political and social role of illegal rave parties in Italy* (Master’s thesis, Erasmus School of History, Culture and Communication, Erasmus University Rotterdam). https://thesis.eur.nl/pub/71717/5997.pdf

Cook, R. J. (2005). Rave Culture and Religion. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, *9*(2), 107–109. https://doi.org/10.1525/nr.2005.9.2.107

Cordes, A. L. (2012, December). *Rave identity and self-reflexive compartmentalization: An exploration of rituals and beliefs of contemporary rave culture* (Unpublished master’s thesis). Hawai‘i Pacific University.

Crabbe, T. (2006). Bingers: The performativity and consumption of "deviant" leisure. *Leisure/Loisir*, *30*(1), 149–169. https://doi.org/10.1080/14927713.2006.9651346

Emery-Wright, S. (2014). A Study of Liminality for the Purpose of Transformation. *Journal of Youth and Theology*, *13*(2), 40–54. https://doi.org/10.1163/24055093-90000082

Foucault, M. (2012). *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα* (Τ. Μπέτζελος, Μετφρ.). Πλέθρον.

Gore, G. (1997). The Beat Goes On: Trance, Dance and Tribalism in Rave Culture. *Dance in the City*, 50–67. https://doi.org/10.1057/9780230379213_4

Hochner, N. (2018). On social rhythm: A renewed assessment of Van Gennep's Rites of Passage. *Journal of Classical Sociology*, *18*(4), 299–312. https://doi.org/10.1177/1468795x18789011

Hockey, J. (2002). The importance of being intuitive: Arnold Van Gennep's The Rites of Passage. *Mortality*, *7*(2), 210–217. https://doi.org/10.1080/135762702317447768

Hutson, S. R. (1999). Technoshamanism: Spiritual healing in the rave subculture. *Popular Music and Society*, *23*(3), 53–77. https://doi.org/10.1080/03007769908591745

Hutson, S. R. (2000). The Rave: Spiritual Healing in Modern Western Subcultures. *Anthropological Quarterly*, *73*(1), 35–49. https://www.jstor.org/stable/3317473

Junk, B. (2003). *Rave as carnival*. Academia.edu; Bilkent University. https://www.academia.edu/96019743/Rave_as_carnival

Kokkinou, C., & Mexi, M. (2022). *Youth Political Participation and Precarity During Times of Crisis: Greece in a Comparative Perspective*. 121–150. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09905-2_5

Kyriakopoulos, L. (2019). Performing euphoric cosmopolitanism: The aesthetics of life and public space in psytrance phantasmagoria. *Journal of Greek Media & Culture*, *5*(1), 69–91. https://doi.org/10.1386/jgmc.5.1.69_1

Kyriakopoulos, L. (2021). Liminality (Re-)Realized in the Psychedelic Rave. *Anthropology and Humanism*, *46*(2), 226–243. https://doi.org/10.1111/anhu.12329

Milshteyn, Y., & Bensimon, M. (2023). Exploring the subjective experience of rave party participants in Israel who consume psychedelic drugs: a qualitative inquiry. *Harm Reduction Journal*, *20*(1). https://doi.org/10.1186/s12954-023-00908-5

Newson, M., Khurana, R., Cazorla, F., & van Mulukom, V. (2021). "I Get High With a Little Help From My Friends" - How Raves Can Invoke Identity Fusion and Lasting Co-operation via Transformative Experiences. *Frontiers in Psychology*, *12*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.719596

Pantelidou-Maloutas, M. (2015). *Youth and politics: Tendencies and political engagement of the young prior to the crisis*. *Athens Social Atlas*. https://doi.org/10.17902/20971.50

Stone, S. (2000). *Hippies from A to Z : their sex, drugs, music, and impact on society from the sixties to the present*. Hip, Inc.

Stratton, J. (2022). Learning to Rave: The Construction of Rave in the UK in the 1980s. *Spectacle, Fashion and the Dancing Experience in Britain, 1960-1990*, 187–223. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09012-7_7

Topinka, R. J. (2010). Foucault, Borges, Heterotopia: Producing Knowledge in Other Spaces. *Foucault Studies*, *9*, 54. https://doi.org/10.22439/fs.v0i9.3059

Turner, V. (1982). *From ritual to theatre : the human seriousness of play*. Paj.

Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage: A classic study of cultural celebrations* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.). University of Chicago Press.

Vidler, A., Foucault, M., & Johnston, P. (2014). Heterotopias. *AA Files*, *69*, 18–22. https://www.jstor.org/stable/43202545

Weir, E. (2000). Raves: a review of the culture, the drugs and the prevention of harm. *CMAJ: Canadian Medical Association Journal = Journal de l'Association Medicale Canadienne*, *162*(13), 1843–1848. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10906922/

Wels, H., van der Waal, K., Spiegel, A., & Kamsteeg, F. (2011). Victor Turner and liminality: An introduction. *Anthropology Southern Africa*, *34*(1-2), 1–4. https://doi.org/10.1080/23323256.2011.11500002

Winkelman, M. (2011). Shamanism and the Evolutionary Origins of Spirituality and Healing. *NeuroQuantology*, *9*(1). https://doi.org/10.14704/nq.2011.9.1.390

Προσβασιμότητα για τυφλά άτομα : Από τεχνική ρύθμιση σε πολιτική και αξιακή επιλογή

Μπίμπασης Φώτης

Μεταπτυχιακός φοιτητής ΠΜΣ «Θεολογία & Πολιτισμός», Τμήμα Θεολογίας, ΑΠΘ

Καλαϊτζόπουλος Κωνσταντίνος

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Εκπαιδευτικής & Κοινωνικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Η προσβασιμότητα συχνά αντιμετωπίζεται ως τεχνικό ζήτημα ή ως συμπληρωματική παροχή προς τα άτομα με αναπηρία. Μια τέτοια προσέγγιση όμως απογυμνώνει την έννοια από το κοινωνικό και πολιτικό της περιεχόμενο και υποβαθμίζει τον ρόλο της στη διασφάλιση της ισότητας. Με το παρόν άρθρο επιχειρούμε να προσεγγίσουμε την προσβασιμότητα ως μια θεμελιώδη πολιτική και αξιακή επιλογή. Είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δημοκρατία, τα κοινωνικά δικαιώματα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Μέσα από θεωρητική ανασκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας και των νομοθετικών κειμένων, αναδεικνύουμε τον τρόπο με τον οποίο η απουσία προσβασιμότητας παράγει και νομιμοποιεί τον κοινωνικό αποκλεισμό ιδιαίτερα των τυφλών ατόμων, ενώ παράλληλα υποστηρίζεται ότι η καθολική προσβασιμότητα από τις δημόσιες δομές και την εκπαίδευση ως την εξασφάλιση ασφαλούς καθημερινής μετακίνησης και πρόσβασης στα δημόσια μέσα μεταφοράς συνιστά δείκτη κοινωνικής ωριμότητας και θεσμικής υπευθυνότητας.

Λέξεις-κλειδιά: ΑμΕΑ, Άτομα με αναπηρία,Προσβασιμότητα,Τυφλοί

1. Εισαγωγή

Η Η έννοια της προσβασιμότητας κατέχει κεντρική θέση στη σύγχρονη συζήτηση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Παρά τη θεωρητική και θεσμική της αναγνώριση μέσα από πληθώρα νομοθετημάτων, στην πράξη συχνά περιορίζεται σε αποσπασματικές τεχνικές παρεμβάσεις(Βλάχος, 2020). Για τα τυφλά άτομα αυτές περιλαμβάνουν ράμπες, ειδικές θέσεις ή βοηθητικές διευκολύνσεις (φωνητική πληκτρολόγηση, φωνητικά μηνύματα, αναγγελίες στάσεων). Η αντίληψη αυτή αντιμετωπίζει την προσβασιμότητα ως απλό πρακτικό πρόβλημα και όχι ως το κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα που αυτή περικλείει. Δεν αποτελεί ουδέτερη τεχνική επιλογή, αλλά αξιακή και πολιτική απόφαση που αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία αντιλαμβάνεται την ισότητα, τη συμμετοχή και την ιδιότητα του πολίτη(Παπαδάκης, 2017). Ιδιαίτερα στην περίπτωση των τυφλών ατόμων, η έλλειψη προσβασιμότητας στην πληροφορία, στον χώρο και στην επικοινωνία λειτουργεί ως μηχανισμός συστηματικού κοινωνικού αποκλεισμού.

2. Η τεχνικοποίηση της προσβασιμότητας – Ειδική εκπαίδευση των τυφλών ατόμων

Στην περίπτωση των τυφλών ατόμων, η απουσία προσβασιμότητας δεν περιορίζει απλώς την καθημερινή τους λειτουργικότητα, αλλά αποκλείει τη συμμετοχή στον δημόσιο βίο, στον πολιτισμό, στον αθλητισμό και στην εργασία. Ο αποκλεισμός αυτός δεν είναι ατομική αποτυχία, αλλά κοινωνική κατασκευή. Η παρουσία του τυφλού ατόμου σε έναν χώρο χωρίς δυνατότητα κατανόησης των γεγονότων που εξελίσσονται ή χωρίς να μπορεί να πραγματοποιήσει βασικές λειτουργίες αυτοεξυπηρέτησης δεν συνιστά συμμετοχή. Η προσβασιμότητα, επομένως, πρέπει να νοηθεί ως πολυδιάστατη έννοια που περιλαμβάνει αισθητηριακές, κοινωνικές και επικοινωνιακές διαστάσεις

Η κυρίαρχη δημόσια συζήτηση για την προσβασιμότητα τείνει να την αποσυνδέει από το κοινωνικό της πλαίσιο. Παρουσιάζεται ως τεχνικό ζήτημα που αφορά ειδικούς, μηχανικούς ή διοικητικές ρυθμίσεις, χωρίς αναφορά στις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας που τη διαμορφώνουν (Στασινόπουλος, 2018). Η τεχνικοποίηση αυτή έχει τρεις βασικές συνέπειες : (α)περιορίζει την προσβασιμότητα σε ελάχιστες παρεμβάσεις, συχνά συμβολικού χαρακτήρα που μπορεί να είναι αποτελεσματική και χρήσιμη μόνο για έναν μικρό αριθμό ατόμων, (β) τη μετατρέπει σε προαιρετική παροχή και όχι σε

θεσμική υποχρέωση που μάλιστα διαστρεβλώνει την καλώς εννοούμενη εταιρική κοινωνική ευθύνη σε μια απλή έκφραση χορηγίας και «διευκόλυνσης» και (γ) μεταθέτει τη συζήτηση από τα δικαιώματα στις «δυνατότητες» ή στο κόστος εφαρμογής, ειδικά αν εντάσσονται σε κάποια ευρύτερη χορηγία ή αυτό το κόστος είναι υψηλό .

Τα τελευταία χρόνια η προσβασιμότητα έχει αυξηθεί, ειδικά στα νεώτερης κατασκευής τεχνικά έργα. Ωστόσο επικεντρώνεται στην παροχή «βοήθειας» για πλοήγηση στον χώρο που επιβάλλεται από την νομοθεσία και την Ηθική και όχι ως νοοτροπία και μεθοδολογία κατασκευής. Επίσης διαμορφώνεται με βάση τα πρότυπα των βλεπόντων και όχι των τυφλών που θα τις χρησιμοποιήσουν. (Παπαδάκης, 2017).

Η περίπτωση των τυφλών ατόμων ενέχει και το στοιχείο της «πρόσβασης πέρα από τον χώρο» (Κατσούλης, 2020, 65). Για τα τυφλά άτομα, η προσβασιμότητα δεν αφορά μόνο τον φυσικό χώρο, αλλά κυρίως την πρόσβαση στην πληροφορία και στην επικοινωνία. Η απουσία ακουστικής περιγραφής (πχ αναγγελία στάσεων στα μέσα μαζικής μεταφοράς), προσβάσιμων ψηφιακών υπηρεσιών (π.χ. λογισμικό ανάγνωσης κειμένων) και σαφούς προφορικής πληροφόρησης (π.χ. λεκτικές προειδοποιήσεις κίνησης, ειδικό οδόστρωμα πρόσβασης) συνιστά μορφή αόρατου αποκλεισμού. Στερεί από το τυφλό άτομο τη δυνατότητα ελέγχου και αυτοεξυπηρέτησης και ταυτόχρονα το εκθέτει σε κινδύνους ατυχήματος και κατάδειξης της αναπηρίας/αδυναμίας του. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι τυφλοί στιγματίζονται κοινωνικά ή η πρόσβασή τους σε διάφορους χώρους (κυρίως διασκέδασης, εστίασης και ψυχαγωγίας) εμποδίζεται συνειδητά με την δικαιολογία ότι «δεν μπορούμε να σας εξυπηρετήσουμε / δεν εξυπηρετούμε τυφλούς» (ΠΑ.ΣΥ.Τ. 2020)

Ένα ιδιαίτερο στοιχείο που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη είναι η ύπαρξη της ανάγκης για ενσωμάτωση των τυφλών στο πλαίσιο της εκπαίδευσης. Οι νέες τεχνολογίες αναπόδραστα υποστηρίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία των ανθρώπων με οπτική αναπηρία – ειδικά για όσους είναι δια βίου – τους διευκολύνουν ως προς την κάλυψη των καθημερινών αναγκών τους, αναδεικνύουν κι εξελίσσουν τις λειτουργικές τους δεξιότητες, καθώς τους εξασφαλίζουν μια περισσότερο αυτόνομη ζωή. Τους προσφέρουν άνεση, ασφάλεια, λύσεις κι ανεξαρτησία, χαρακτηριστικά καθοριστικά για την αξιοπρεπή διαβίωσή τους.

Στις νέες τεχνολογίες - όπως καταλογογραφήθηκαν από την Unesco to 2020 - συμπεριλαμβάνονται:

- συσκευές επικοινωνίας
- εκτυπωτές καιγραφομηχανές Braille (Perkins), κοινά πληκτρολόγια με ετικέτες Braille
- ψηφιακά ομιλούντα βιβλία, ομιλούντες φυλλομετρητές, ομιλούσες εφαρμογές
- προγράμματα μεταγραφής στη γραφή Braille, ομιλούμενες εφαρμογές avatars
- ανάγλυφος πίνακας σχεδίου, συσκευές παραγωγής ανάγλυφων γραφικών
- αντιεκθαμβωτικές οθόνες Η/Υ, κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης.
- τετράδια με έντονες γραμμές και βοηθήματα χαμηλής όρασης
- κάρτες με την αλφάβητο σε μορφή braille με λευκά μεγάλα τυπωμένα γράμματα σε πράσινο φόντο
- πρόγραμμα οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων (OCR)
- μηχανήματα σύνθεσης λόγου, κυρίως στην μητρική αλλά και σε επιλεγμένες ξένες γλώσσες.

Τα οφέλη της τεχνολογίας στη ζωή των μαθητών/τριών με τυφλότητα είναι τα εξής:

✓ Διδάσκονται να διαχειρίζονται βασικές και πιο σύνθετες δεξιότητες.

✓ Πέρα από εκπαιδευτικό εργαλείο αποτελεί κι εργαλείο εργασίας.

✓ Συμβαδίζουν μαθησιακά με τους/τις βλέποντες/ουσες συμμαθητές/τριες τους σε δράσεις και δραστηριότητες και βρίσκουν αφορμήσεις συμμετοχής.

✓ Μειώνει τον χρόνο για τη διεκπεραίωση των εργασιών τους.

✓ Παίρνουν ένα σημαντικό feedback για τη δουλειά τους εντός κι εκτός τάξης.

✓ Βελτιώνονται στην ανάγνωση και τη γραφή.

.

3. Πολιτική και αξιακή επιλογή

Η Η αναπηρία δεν αποτελεί απλώς κοινωνική κατηγορία, αλλά πεδίο άσκησης δημόσιας πολιτικής με έντονο ιδεολογικό και θεσμικό φορτίο. Η πολιτική για την αναπηρία, αντί να λειτουργεί αναδιανεμητικά, συχνά αναπαράγει κοινωνικές ιεραρχίες, καθώς η πρόσβαση σε ποιοτική υποστήριξη εξαρτάται από το κοινωνικοοικονομικό κεφάλαιο της οικογένειας (Κατσούλης, 2020).Και αυτή η θεώρηση αντανακλάται σε όλες τις πτυχές : Από τη διαμόρφωση προγραμματικών προτάσεων ως την ψήφιση και έναρξη ισχύος των νομοθετημάτων, η πολιτική για τα άτομα με αναπηρία αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο το κράτος αντιλαμβάνεται την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη και τον ρόλο του δημόσιου σχολείου. Μέσω της «ζύμωσης» όλων των συμμετεχόντων/ουσών, οι πολιτικές για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία διαμορφώνονται μέσα σε ένα πλαίσιο θεσμικής ασυνέχειας, διοικητικού κατακερματισμού και περιορισμένης πολιτικής λογοδοσίας, γεγονός που οδηγεί σε μια μορφή «ατελούς συμπερίληψης» (Βλάχος 2018). Ωστόσο η έννοια της συμπερίληψης αποτελεί μια κοινή συνισταμένη όλων των πολιτικών προτάσεων – καλύπτοντας σχεδόν το σύνολο του πολιτικού φάσματος – ένα είδος «κρηπίδας» για την διαμόρφωση τόσο του νομοθετικού και εκπαιδευτικού πλαισίου όσο και των γενικότερων κοινωνικών αντιλήψεων.

Η εκπαιδευτική πολιτική λειτουργεί συχνά ως μηχανισμός κανονικοποίησης και όχι χειραφέτησης, μεταθέτοντας την ευθύνη της προσαρμογής στο ίδιο το άτομο με αναπηρία και όχι στο εκπαιδευτικό σύστημα (Κοσμοπούλου, 2020, 17). Έτσι, η συμπερίληψη μετατρέπεται σε διοικητικό σύνθημα, απογυμνωμένο από τον κοινωνικό και πολιτικό του πυρήνα. Με το πέρασμα των ετών, η συμπερίληψη έφτασε από τη μια πλευρά να αποτελεί συλλογικό πολιτικό πρόταγμα αλλά στην πράξη να μετατρέπεται σε ατομική «καλή πρακτική». Η υπέρβαση αυτής της αντίφασης προϋποθέτει όχι απλώς νέους νόμους, αλλά βαθιά αναδιάρθρωση της εκπαιδευτικής διακυβέρνησης και επαναπολιτικοποίηση του ζητήματος της αναπηρίας.

Η διεθνής βιβλιογραφία διακρίνει τρία βασικά μοντέλα προσέγγισης της αναπηρίας: το ιατρικό, το κοινωνικό και το δικαιωματικό. Αν και σε θεσμικό επίπεδο η Ελλάδα φαίνεται να υιοθετεί το δικαιωματικό μοντέλο, ιδίως μετά την κύρωση της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (που ενσωματώθηκε στο

Ελληνικό Δίκαιο με τον Ν. 4074/2012), στην πράξη εξακολουθούν να κυριαρχούν λογικές διάγνωσης, κατηγοριοποίησης και διαχείρισης «ελλειμμάτων» (ΠΑ.ΣΥ.Τ. 2020). Παρότι η εκπαίδευση αποτελεί τον βασικότερο ίσως παράγοντα μείωσης των κοινωνικών ανισοτήτων και άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού και παρά τη βελτίωση της πρόσβασης, τα άτομα με αναπηρία εξακολουθούν να βιώνουν υψηλά ποσοστά σχολικής αποτυχίας και πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης, κυρίως στην δευτεροβάθμια και την πρόσβαση στην ακαδημαϊκή και την επαγγελματική εκπαίδευση (Chalaza et al 2020). Η έλλειψη επαρκούς υποστήριξης, η ανεπαρκής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η απουσία κουλτούρας συμπερίληψης εντείνουν τις εκπαιδευτικές ανισότητες. Όταν οι μαθητές/τριες δυσκολεύονται να κινηθούν με άνεση κι ασφάλεια στον χώρο εκπαίδευσής τους, αρχίζουν να αποκτούν συναισθήματα απαξίας, ανασφάλειας κι έλλειψης εμπιστοσύνης. Έτσι, δυσκολεύονται να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις και κλείνονται περισσότερο στον εαυτό τους. Σε άλλες περιπτώσεις στιγματίζονται και αντιμετωπίζονται ως «πολίτες δεύτερης κατηγορίας» που αναγκάζονται να επικαλούνται συνεχώς τη νομοθεσία και τα δικαιώματα που αυτή τους έχει επιδαψιλεύσει για την διεκπεραίωση ακόμη και απλών υποθέσεων (π.χ. εξυπηρέτηση σε μια δημόσια υπηρεσία) (ΠΑ.ΣΥ.Τ. 2020).

Επιπρόσθετα, οι σημαντικές παραλείψεις των αναλυτικών προγραμμάτων ωθούν τους/τις μαθητές/τριες ή να συμβαδίσουν και να αφομοιωθούν με τους μαθησιακούς ρυθμούς των μη αναπήρων συμμαθητών/τριών τους ή να παραμείνουν εκτός της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ενώ θα έπρεπε να είναι ευέλικτα και να προσαρμόζονται απόλυτα στις ανάγκες και τα ατομικά χαρακτηριστικά τους προσπαθούν να επιβάλλουν την προσαρμογή των παιδιών, παραβλέποντας οποιοδήποτε διαφοροποίηση. Ακόμη, η έλλειψη επιμόρφωσης, κατάρτισης και γνώσης των εκπαιδευτικών,μπορεί να περιορίσει ή και να αποκλείσει τους/τις μαθητές/τριες με αναπηρία από τη μαθησιακή διαδικασία. Επομένως, αρχίζουν να αποκτούν αρνητική εικόνα για το σχολείο, καθώς αναπτύσσουν προκαταλήψεις και στερεότυπα ανεπάρκειας για την εκπαίδευση. Ταυτόχρονα αισθάνονται μειονεκτικά απέναντι στους/στις συμμαθητές/τριές τους, αφού δε βρίσκουν χώρο ανάπτυξης για την πρόσληψη της γνώσης.

Στην Ελλάδα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η Πολιτεία αντιμετώπισε θεσμικά το ζήτημα. Επιδιώχθηκε η θεσμική τεκμηρίωση με στοχευμένες ενέργειες

τόσο με την εισαγωγή της έννοιας «Ειδική Αγωγή» στο νομοθετικό πλαίσιο (με τους Ν.1252/83 και ειδικά με τον νόμο-ορόσημο 1566/85) όσο και με την δημιουργία δομών (Σχολή Τυφλών ως αυτόνομο εκπαιδευτικό φορέα). Τη δεκαετία του 1990 παρατηρείται μια εντατικοποίηση της νομοθετικής παρέμβασης στο πεδίο της ειδικής και συμπεριληπτικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, η ποσοτική αύξηση των ρυθμίσεων δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχη ποιοτική μεταβολή των εκπαιδευτικών πρακτικών και των δομών στήριξης. Παρά την εκτενή νομοθετική παραγωγή και τη ρητορική υιοθέτηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, οι πολιτικές για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα - ειδικά τα τελευταία είκοσι χρόνια - χαρακτηρίζονται από έντονη απόκλιση μεταξύ θεσμικής πρόθεσης και κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο Ν. 2817/2000 και ο Ν. 3699/2008 σηματοδότησαν μια πρώτη προσπάθεια ολοκληρωμένης, συμπεριληπτικής και θεσμικής ενσωμάτωσης των μαθητών/τριών με αναπηρία στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο, οι νόμοι αυτοί βασίστηκαν σε ένα υβριδικό μοντέλο, όπου η ενταξιακή ρητορική συνυπήρχε με τη διατήρηση διαχωριστικών δομών. Το πνεύμα του Νομοθέτη δεν στάθηκε δυνατό να εναρμονιστεί με την εκπαιδευτική πραγματικότητα. Σύντομα και μέσα από εκτεταμένο διάλογο χρειάστηκαν νέες νομοθετικές παρεμβάσεις, για τις οποίες ωστόσο λήφθηκε μέριμνα να ενσωματώσουν τις νέες παιδαγωγικές και κοινωνικές αντιλήψεις και να προσαρμοστούν στα Αναλυτικά Προγράμματα. Κορωνίδα αυτής της προσπάθειας ήταν ο Ν. 4074/2012 με τον οποίο – όπως προαναφέρθηκε – έγινε η Κύρωση της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (Κοσμοπούλου, 2017) .

Σε μια αναδρομική θεώρηση των πραγμάτων, παρά τις θεσμικές μεταβολές από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα, η ελληνική πολιτεία δεν εγκατέλειψε ποτέ πλήρως το διαχειριστικό και πατερναλιστικό υπόδειγμα της αναπηρίας. Αντιθέτως, το προσαρμόζει στις εκάστοτε πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Η δεκαετία του 1980 ήταν η δημιουργία του μοντέλου, στηριζόμενη στο τρίπτυχο πρόνοια, φιλανθρωπία και κρατικός πατερναλισμός Η δεκαετία του 1980 χαρακτηρίζεται από την επέκταση του κράτους πρόνοιας, χωρίς ωστόσο ουσιαστική αναγνώριση της αναπηρίας ως δικαιωματικού ζητήματος. Η Κοσμοπούλου (2017, 34) όπως και οι Καραγιάννη και Κουτσοκλένης (2023, 86) καταδεικνύουν ιδιαίτερα την εκπαίδευση των αναπήρων

που οργανώνεται κυρίως μέσω ειδικών σχολείων και ιδρυμάτων, συχνά σε συνεργασία με φιλανθρωπικούς φορείς και την Εκκλησία. Η πολιτική λογική της περιόδου βασίζεται στη λογική της προστασίας , όχι της ισότητας. Το άτομο με αναπηρία αντιμετωπίζεται ως «ωφελούμενο» και όχι ως υποκείμενο δικαιωμάτων, ενώ το γενικό σχολείο παραμένει χώρος αποκλεισμού και μάλιστα ακόμη και η πρόταση για ενσωμάτωση των ΑμΕΑ δημιουργεί αντιδράσεις. Η δεκαετία του 1990 σηματοδοτεί την είσοδο του λόγου της «ένταξης» στο πολιτικό λεξιλόγιο και τις κοινωνικές αντιλήψεις. Ωστόσο, πρόκειται για μια ένταξη αυστηρά ελεγχόμενη, βασισμένη στη διάγνωση και την κατηγοριοποίηση. Το κράτος επιχειρεί «να ενσωματώσει χωρίς να μετασχηματίσει», σύμφωνα με την εύστοχη διατύπωση της Κοσμοπούλου . Η αναπηρία παραμένει εξατομικευμένο πρόβλημα, ενώ οι δομές ειδικής αγωγής λειτουργούν ως μηχανισμοί εκτόνωσης της κοινωνικής πίεσης, προστατεύοντας το γενικό σχολείο από την ανάγκη ουσιαστικής αλλαγής. Η περίοδος 2000–2010 αποτελεί το έναυσμα για θεσμικό εκσυγχρονισμό (παράλληλα κεντρικό πολιτικό σύνθημα της περιόδου) και ρητορική σύγκλισης. Με τους Ν. 2817/2000 και 3699/2008, η Ελλάδα επιχειρεί να εναρμονιστεί με τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Η ένταξη παρουσιάζεται ως εκπαιδευτικός στόχος, αλλά παραμένει εξαρτημένη από τη διαθεσιμότητα πόρων και προσωπικού.

Η πολιτική αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται από θεσμική αμφισημία : από τη μία, αναγνώριση δικαιωμάτων· από την άλλη, διατήρηση των διαχωριστικών δομών. Η συμπερίληψη λειτουργεί περισσότερο ως τεχνική πολιτικής συμμόρφωσης παρά ως κοινωνικό πρόταγμα. Η περίοδος 2010–2018 σήμανε μια μερική οπισθοδρόμηση καθώς την στιγμάτισαν η οικονομική και κοινωνική κρίση, η λιτότητα επενδύσεων σε υποδομές και εκπαιδευτικά προγράμματα και κυρίως η αποδόμηση της συμπερίληψης Η οικονομική κρίση λειτουργεί περαιτέρω ως επιταχυντής ανισοτήτων. Οι πολιτικές για την αναπηρία υποβαθμίζονται, το προσωπικό εργάζεται με επισφαλείς συμβάσεις, οι δομές είναι ελλιπείς σε μέσα και υποστελεχωμένες και η ευθύνη μεταφέρεται στις οικογένειες. Η συμπερίληψη μετατρέπεται σε ρητορικό κέλυφος , χωρίς υλική στήριξη. Πρόκειται για μια περίοδο όπου η αναπηρία επαναϊδιωτικοποιείται, στο όνομα της «δημοσιονομικής προσαρμογής». Από το 2018 έως και σήμερα τα δικαιώματα και η συσχέτιση με την αξιολόγηση των ατόμων που ενσωματώνονται προβάλλονται ως βασικές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και τομές που προβάλλουν τη συμπερίληψη ως

κεντρικό στόχο. Ωστόσο, αυτή εντάσσεται πλέον σε ένα πλαίσιο νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης , όπου κυριαρχούν η αξιολόγηση, οι δείκτες και η ατομική ευθύνη κάθε μέρους ξεχωριστά (Βλάχος, 2018,37).

Ο Ν. 4823/2021, αν και επαναφέρει τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο κέντρο της πολιτικής αφήγησης, εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο νεο-διοικητικών μεταρρυθμίσεων, όπου η αξιολόγηση και η αποδοτικότητα υπερισχύουν της κοινωνικής φροντίδας. Ωστόσο , η κοινωνική συνοχή ενισχύθηκε ειδικά μετά την περίοδο της πανδημίας του COVID 19 και ενθαρρύνθηκε και θεσμικά (μέσα από το Νόμο όσο και από τις συνοδευτικές εγκυκλίους και τα αναλυτικά προγράμματα έκτοτε) και λήφθηκε μέριμνα για την τεχνολογική και υλικοτεχνική αναβάθμιση και ενίσχυση των δομών αλλά και την εκπαίδευση των διδασκόντων. Παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί, οι πολιτικές για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα συνεχίζουν να πάσχουν από έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού και πολιτικής λογοδοσίας. Η αναπηρία έφτασε να αμφισβητεί τις δομές του σχολείου αλλά και να πρέπει να προσαρμόζεται σε αυτές. Η τελευταία εικοσαετία ανέδειξε μια σαφή αντίφαση: ενώ η αναπηρία αναγνωρίζεται θεσμικά ως ζήτημα δικαιωμάτων, η εκπαιδευτική πολιτική παραμένει εγκλωβισμένη σε διαχειριστικές και αποσπασματικές λογικές. Η υπέρβαση αυτής της αντίφασης προϋποθέτει όχι απλώς νέους νόμους, αλλά βαθιά αναδιάρθρωση της εκπαιδευτικής διακυβέρνησης και επαναπολιτικοποίηση του ζητήματος της αναπηρίας.

Όσο δεν αναλαμβάνονται δράσεις και πρόνοιες προς αυτήν την κατεύθυνση,η αναπηρία θα παραμένει πεδίο διαχείρισης και όχι ριζικής ανακατανομής εξουσίας στο εκπαιδευτικό πλαίσιο. Η Έκθεση της ΠΑ.ΣΥ.Τ. του 2020 υπερτονίζει με ξεχωριστλη αναφορά ότι ακόμη και η διοικητική διαχείριση της Ειδικής Αγωγής (στο πλαίσιο που τη νοηματοδοτεί το Ελληνικό και το διεθνές πλαίσιο) αντανακλά απλώς τον διαχωρισμό της «Γενικής» και της «Ειδικής» αγωγής στο λεκτικό των ειδικοτήτων : Αναφέρονται ως ΠΕ 60/70 για την Γενική, σε αντιδιαστολή με τα ΠΕ 60.50 ή 70.50 και ΠΕ 61 ή ΠΕ 71 για την Ειδική στην Πρωτοβάθμια ,ενώ στην Δευτεροβάθμια ο διαχωρισμός επιτυγχάνεται με την απλή προσθήκη του «ΕΑΕ» δίπλα στο λεκτικό κάθε ειδικότητας. Καμία πρόνοια δεν υπάρχει για τον διοικητικό διαχωρισμό των επιμέρους παθήσεων και/ή μαθησιακών αναγκών.

4. Συμπεράσματα

Η Η προσβασιμότητα δεν αποτελεί τεχνική λεπτομέρεια ούτε συμπληρωματική παροχή. Είναι πολιτική και αξιακή επιλογή που αντανακλά το επίπεδο κοινωνικής δικαιοσύνης και δημοκρατίας μιας κοινωνίας. Η απουσία της παράγει και νομιμοποιεί τον κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ η καθολική εφαρμογή της ενισχύει τη συμμετοχή και την ισότητα. Η πραγματική συμπερίληψη προϋποθέτει την μετάβαση από την πολιτική της αναγνώρισης στην πολιτική της χειραφέτησης. Σαράντα χρόνια πολιτικής για την αναπηρία στην Ελλάδα δείχνουν ότι η πρόοδος υπήρξε κυρίως θεσμική και συμβολική . Πολλά θεσμικά και εκπαιδευτικά αιτήματα θα μπορούσαν με την απαραίτητη πολιτική βούληση να διευθετηθούν και να βελτιώσουν σημαντικά την κατάσταση ,αναφέροντας ενδεικτικά όπως προτείνει ο Βλάχος (2018, 174) «την ανατροπή του διαχωρισμού γενικής–ειδικής εκπαίδευσης, την αύξηση και δίκαιη ανακατανομή πόρων και κυρίως την επαναπολιτικοποίηση της αναπηρίας ως κοινωνικού ζητήματος».

Κατά καιρούς πραγματοποιούνται φιλότιμες προσπάθειες ως προς την ένταξή τους στο σχολείο, παρόλο που οι συνθήκες δεν είναι πάντα οι ιδανικές. Για όλους τους ΑμΕΑ, η ένταξή τους αποτελεί μια αέναη δια βίου διαδικασία κι όχι ένα στάσιμο στάδιο αν θέλουμε να μιλούμε για συμπερίληψη. Στην περίπτωση των τυφλών ατόμων, η προσβασιμότητα αποτελεί προϋπόθεση κοινωνικής ορατότητας και πλήρους πολιτειακής ιδιότητας. Η μετατόπιση από την τεχνική διαχείριση στη θεσμική και πολιτική κατοχύρωση της προσβασιμότητας συνιστά το βασικότερο και αναγκαίο βήμα .Τέλος, ταυτόχρονα με την εκπαίδευσή τους ως προς τη λήψη της γνώσης, θα πρέπει να εκπαιδεύονται στο πλαίσιο της συναισθηματικής αγωγής κι οι βλέποντες/ουσες μαθητές/τριες ως προς την ενσυναίσθηση για τους/τις τυφλούς/ές συμμαθητές/τριές τους. Μόνο έτσι μπορούμε να μιλούμε για αλληλεγγύη, σύγχρονο συμπεριληπτικό σχολείο κι ισότητα στην εκπαίδευση και τη ζωή

Βιβλιογραφία

Βλάχος, Φ. (2018). Αναπηρία και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα . Αθήνα: Πεδίο.

Κατσούλης, Η. (2020). Κοινωνικές ανισότητες και ειδική αγωγή. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών , 151, 45–67.

Κοσμοπούλου, Ι. (2020). Η εκπαίδευση των τυφλών & η επιρροή της στην ποιότητα ζωής τους. Η περίπτωση του Κ.Ε.Α.Τ.

Παπαδάκης, Μ. (2017). Προσβασιμότητα και πληροφορία για άτομα με αναπηρία . Αθήνα: Κριτική

Στασινόπουλος, Γ. (2018). Αναπηρία, δικαιώματα και κοινωνική πολιτική . Αθήνα: Κριτική.

Μπορούν τα αναδυόμενα κινήματα να επιφέρουν ενα ποιοτικό πολιτικό άλμα;

Ελένη Δουζλατζή
Υποψήφια Διδακτόρισσα του τμήματος Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής Α.Π.Θ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν άρθρο μελετά κατά πόσο είναι εφικτή η ανάδυση ενός πολιτικού κινηματικού υποκειμένου, το οποίο θα συμβάλει στη μεταβολή του κοινωνικού του κατεστημένου, υπό το πρίσμα της φιλοσοφικής έννοιας του ποιοτικού άλματος. Εξετάζεται η θεωρητική τεκμηρίωση ιντετερμινιστών φιλοσόφων, σύμφωνα με τους οποίους δρώντα υποκείμενα και αντικειμενικότητα αλληλοδιαπλέκονται και συνδιαμορφώνονται. Κεντρική είναι η θέση του Λακλάου, ο οποίος χρησιμοποιεί γλωσσολογικά και ψυχαναλυτικά εργαλεία προκειμένου να τεκμηριώσει ότι οι ηγεμονικές πολιτικές αναμετρήσεις μπορούν να επιφέρουν μία ποιοτική κοινωνική μεταβολή. Τη θεώρησή του ενισχύουν οι Μάρχαρτ και Χίλις Μίλερ. Ο Καστοριάδης ανάγει τη δυνητική ασυνέχεια του κοινωνικού στο ανθρώπινο φαντασιακό. Στη μαρξιστική παράδοση, επιπλέον, το ποιοτικό άλμα θεματοποιείται από τον Λούκατς, και συνάδει με τη διαμεσολάβηση της πραγμοποιημένης συνείδησης και την κατανόηση της ιστορικότητας των συνθηκών. Το ζητούμενο είναι αν η θεωρητική τεκμηρίωση της έννοιας του ποιοτικού άλματος μπορεί να συμβαδίσει με μια ριζική ατομική και κοινωνική αλλαγή.

Λέξεις-κλειδιά: ποιοτικό άλμα, Ερνέστο Λακλάου, ηγεμονία, Καστοριάδης, φαντασιακό

1. Εισαγωγή

Οι πολλαπλές κρίσεις της εποχής μας – οικονομική, περιβαλλοντική, πολιτική – εντάσσονται σε μία ευρύτερη καπιταλιστική κρίση του 21ου αιώνα. Έχει προηγηθεί η χρηματοπιστωτική – τραπεζική κρίση του 2008-2009 (Krugman, 2009), με συνέπεια τις διεθνείς δανειακές συμβάσεις στις οποίες η χώρα μας μένει καθηλωμένη, καθώς και η κρίση που προκάλεσε η πανδημία του covid 19 και τα παγκόσμια lockdowns που τη συνόδευσαν (Κυριόπουλος κ. συν., 2021). Ταυτόχρονα, αυτή τη στιγμή διεξάγονται περίπου 130 ένοπλες συγκρούσεις παγκοσμίως, οι οποίες αποσταθεροποιούν την παγιωμένη γεωπολιτική ισορροπία. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ωριμάζει η λεγόμενη Generation Z, νέοι και νέες εξοικειωμένοι/ες με την τεχνολογία και την ψηφιακή κοινωνικότητα, διεθνιστές/ίστριες και ανεκτικοί/ές στη διαφορετικότητα. Η γενιά αυτή παράγει τα σύγχρονα κινήματα, τα οποία, τόσο στη χώρα μας όσο και παγκοσμίως, διεκδικούν μεταξύ άλλων τη διάσωση του περιβάλλοντος, ίσα δικαιώματα για ομάδες του πληθυσμού με διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά από τις επικρατούσες τάσεις, βελτίωση των εργασιακών συνθηκών και των συνθηκών διαβίωσης, ισονομία και πάταξη της ατιμωρησίας των πολιτικών προσώπων, διεθνή ειρήνη και σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου. Το ζητούμενο είναι αν από αυτά τα κινήματα μπορεί να προκύψει ένα ποιοτικό άλμα που θα αναδείξει νέους πολιτικούς σχηματισμούς, οι οποίοι θα οδηγήσουν τα κοινωνικά υποκείμενα σε δράση και παραγωγή νέων αντικειμενικών συνθηκών.

2. Προσεγγίζοντας το ποιοτικό άλμα

Θεωρητικά, το *ποιοτικό άλμα* είναι μια έννοια που θεματοποιούν ιντετερμινιστές πολιτικοί φιλόσοφοι, οι οποίοι πιστεύουν ότι το κοινωνικό πεδίο δεν καθορίζει απόλυτα το άτομο, αλλά αυτό δύναται να σκεφτεί και να πράξει πέρα από την κοινωνική δομή που το περιβάλλει. Σε αυτή την περίπτωση, υποκείμενα και αντικειμενικότητα που τους αντιστοιχεί αναδιαμορφώνονται μέσα από μία αλληλοδιαπλοκή, η οποία τελικά παράγει νέες ατομικές και κοινωνικές οντότητες. Ας δούμε κάποια φιλοσοφικά παραδείγματα.

Θα ξεκινήσουμε από τη θεώρηση του Λακλάου (Ernesto Laclau). Στο βιβλίο του *On populist reason* (2005: 110-117), ο Λακλάου περιγράφει τη διαδικασία κάτω από

την οποία μπορεί να προκύψει και να εδραιωθεί μια νέα υποκειμενικότητα στην πολιτική ζωή μιας κοινωνικής παγίωσης με τους όρους ενός ποιοτικού άλματος. Σύμφωνα με αυτή, μία ομάδα ισχύος, η οποία αναδύεται μέσα από τις ανταγωνιστικές δυνάμεις του εκάστοτε πολιτικού τερέν, συγκεντρώνει και προβάλλει ένα φαινομενικά καθολικό αίτημα, το οποίο στην πραγματικότητα συνενώνει πολλαπλά μεμονωμένα αιτήματα. Η συνεπαγωγή στο καθολικό αίτημα δεν είναι μια γραμμική διαδικασία, ως το λογικό συμπέρασμα μιας ανάλυσης, αλλά, αντίθετα, είναι μη αναγώγιμη, έτσι ώστε το νέο που αναδύεται δεν υπόκειται σε μετρήσιμα ποσοτικά ή αιτιακά δεδομένα. Ο Λακλάου αποκαλεί αυτή τη στιγμή *ριζική επένδυση* (radical investment) (110). Το καθολικό αίτημα λαμβάνει διαφορετικές σημασιοδοτήσεις από τις αρχικές, εκείνες που οι ομάδες υποκειμένων είχαν προσδώσει μεμονωμένα, με αποτέλεσμα να είναι άγνωστη η ισχύς του κεντρικού αιτήματος, το οποίο τελικά θα εκφραστεί. Στην παραπάνω διαδικασία, ο Λακλάου εντοπίζει μια αναπόσπαστη εμπλοκή του θυμικού στοιχείου. Παραπέμπει στον Σωσσύρ (Ferdinand de Saussure), ο οποίος περιγράφει τη γλωσσική λειτουργία ως συνειρμική: η έννοια του παραδείγματος – των γλωσσικών στοιχείων που απαρτίζουν μία πρόταση – και οι παραδειγματικές αντικαταστάσεις – οι αντικαταστάσεις ενός στοιχείου από ένα άλλο μέσα στην πρόταση – είναι καίρια συστατικά της σημασιοδότησης, τα οποία δραστηριοποιούνται τόσο στο επίπεδο του σημαίνοντος – της μορφής – όσο και στο επίπεδο των σημαινόμενων – των εννοιών που γίνονται αντιληπτές – και διαφεντεύονται σε μεγάλο βαθμό από το ασυνείδητο (1979). Η γλώσσα, δηλαδή, συνδιαμορφώνεται από τυπικά αντικειμενικά και αξιακά στοιχεία, με αποτέλεσμα να προϋποτίθεται εντός της η συναισθηματική λειτουργία. Από την άλλη μεριά, και το ίδιο το συναίσθημα καθορίζεται από το γλωσσικό πλαίσιο και τη σημασιολογική αλυσίδα στην οποία εντάσσεται. Αναδύεται μέσα από τη λειτουργία της *κάθεξης* (differential cathexes), της ψυχικής επένδυσης σε πρόσωπα, ιδέες και πράγματα, μέσα από την οποία τα υποκείμενα σημασιοδοτούν τον αντικειμενικό κόσμο. Δεν μπορούμε να αναλύσουμε, υποστηρίζει ο Λακλάου, μια ηγεμονική κατασκευή μόνο με λογικές συνεπαγωγές, αλλά οφείλουμε να λάβουμε υπόψη και τις συναισθηματικές παραμέτρους που επηρεάζουν το θυμικό των ατόμων. Ο Λακλάου αντιλαμβάνεται με ψυχαναλυτικούς όρους τη συμμετοχή του θυμικού στη διαμόρφωση μιας φαινομενικής κοινωνικής ολότητας. Ανατρέχει στο έργο της Κόπτζεκ (Joan Copjec) (2003: 33-60), η οποία επίσης υποστηρίζει ότι το ψυχαναλυτικό

πεδίο εκβάλλει στην πολιτική. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, τα υποκείμενα στο πεδίο της πολιτικής αναζητούν από την αντικειμενικότητά τους να λάβει τη μορφή μιας πλήρους καθολικότητας, πράγμα μάταιο, καθώς ανικανοποίητα αιτήματα αναπαράγονται διαρκώς, ως «το παρόν μιας απουσίας» (Laclau, 2005: 112). Πρόκειται για μια αντιστοιχία με τη φροϊδική περιγραφή της αρχέγονης σχέσης μητέρας-βρέφους, όπου οι ατέρμονες επιθυμίες του ανθρώπου της βρεφικής ηλικίας ικανοποιούνται από τη μητέρα. Ωστόσο, η αναζήτηση της κοινωνικής πληρότητας – αν και μυθική – αποτελεί μια παραγωγική διαδικασία. Το επιχείρημα του Λακλάου στρέφεται στον Λακάν (Jacques Lacan): οι ενορμήσεις μας είναι πολλαπλές και ικανοποιούνται μέσα από την απόκτηση μερικών αντικειμένων, αυτών που ο Λακάν ονομάζει *objet petit a* (1998). Η ανάλυση αυτή δεν αντιστοιχεί σε έναν καντιανού τύπου δυϊσμό φαινόμενου-νοούμενου. Ο Λακάν ριζοσπαστικοποιεί τον φιλοσοφικό δυϊσμό νου και κόσμου και καταδεικνύει ότι το χαμένο αντικείμενο που ο άνθρωπος αναζητά συνεχώς δεν είναι αδυνατότητα της σκέψης, αλλά κενό της ύπαρξης. Η χαμένη ανθρώπινη ευδαιμονία από τη σχάση της απόλυτης δυάδας μητέρας-βρέφους ανευρίσκεται στην ορμή της κατάκτησης του objet petit a, το οποίο προσωρινά αποκτά τη μορφή της ολότητας. Η Κόπτζεκ επισημαίνει ότι πρόκειται για το φαινόμενο της λακανικής *μετουσίωσης* (2003: 38), όπου ένα συνηθισμένο πράγμα αποκτά την αίγλη του μοναδικού. Αυτό το μερικό αντικείμενο, ωστόσο, δεν είναι απλά ένα μέρος του συνόλου, και άρα προσκολλημένο στην ήδη υπάρχουσα δομή, αλλά υπαινίσσεται το ολοκληρωτικά νέο. Αντίστοιχα, οι ηγεμονικές αναμετρήσεις στο πολιτικό τερέν μπορούν να παράξουν μία ριζικά νέα υποκειμενικότητα και τα αιτήματα των κινημάτων να επιφέρουν μία ποιοτική κοινωνική μεταβολή.

Ο Μάρχαρτ (Oliver Marchart) αναφέρεται εμφατικά στις έννοιες *ριζική ενδεχομενικότητα* και *ριζική μη αποφασισιμότητα*, τις οποίες χρησιμοποιεί ο Λακλάου στη γενικότερη θεώρησή του για το πολιτικό (2006: 58-62). Επισημαίνει ότι αυτοί οι όροι δεν ισοδυναμούν με τους αντίστοιχους που υποδηλώνουν τύχη, μοίρα, πεπρωμένο. Ο σκοπός τους είναι να τονίσουν ότι το νέο πολιτικό υποκείμενο αναδύεται *έξωθεν*, δηλαδή εξωτερικά της δομής και δεν εμπίπτει στην εσωτερική λογική του συστήματος. Σημειώνει, ωστόσο, ότι αυτή η ριζική ενδεχομενικότητα, από τη στιγμή που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της υπόστασης τόσο του ατόμου όσο και της

αντικειμενικότητάς του, δεν είναι καθόλου τυχαία, αλλά ενέχει τη θέση αναγκαιότητας.

Ο Χίλις Μίλερ (Joseph Hillis Miller) σχολιάζει σχετικά με τον Λακλάου και την έννοια του ποιοτικού άλματος, ότι η όποια κοινωνικοπολιτική μεταβολή αποτελεί – ακολουθώντας τους Ντεριντά (Jacques Derrida) και Κίρκεγκορ (Søren Aabye Kierkegaard) – μια απόφαση έξω από τη λογική της δομής, αυτό που ονομάζεται «the madness of decision» (2006: 120-121). Πρόκειται για μια στιγμή που δεν μπορεί να εξορθολογιστεί, που είναι ετερογενής προς την ήδη υπάρχουσα αντικειμενικότητα και προκύπτει ως ένα τυφλό σημείο. Η πολιτική απόφαση είναι μοναδική, ιδιαίτερη και ενδεχομενική και δεν υπακούει σε καμιά καθολική αρχή, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται ως *τρέλα*.

Ο Καστοριάδης, στο βιβλίο του *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας,* στο κεφάλαιο με τίτλο «Η ριζική φαντασία και η κοινωνία» (2012: 293-294), αναφέρει ότι εξαιτίας του φαντασιακού η νοηματοδότηση του κοινωνικού μπορεί να είναι ασυνεχής, απρόβλεπτη, ακόμα και σοκαριστική, καθώς δεν ανάγεται στο υπάρχον νόημα. Η ιστορικότητα του κοινωνικού οφείλεται στη φαντασιακή δύναμη του ανθρώπου, ο οποίος μπορεί να σκεφτεί πέρα από τη συμβολοποιημένη πραγματικότητά του και να δημιουργήσει μία ριζικά καινούρια. Αναφέρεται, συνεπώς, σε ένα είδος ποιοτικού άλματος και πιστεύει στη δυνατότητα του υποκειμένου να αναδιαμορφώσει την κοινωνική του πραγματικότητα, αφού διαρρήξει τη σχέση του με το παρελθόν. Αυτή η ρήξη μπορεί να είναι τόσο ισχυρή, ώστε άνθρωπος και κοινωνία να ανασυνταχθούν σε μία νέα πραγματικότητα, η οποία θα εμφανιστεί ως *σοκ*, με την έννοια ότι θα είναι μη αναγώγιμη στην ήδη υπάρχουσα σημαίνουσα νοηματοδότηση.

Πηγαίνοντας πίσω στη μαρξιστική παράδοση, βλέπουμε ότι και ο Λούκατς (Georg Lukács) θεματοποιεί την έννοια του ποιοτικού άλματος. Το ποιοτικό άλμα είναι η διαμεσολάβηση της πραγμοποιημένης συνείδησης – της συνείδησης δηλαδή που αντιμετωπίζει την κοινωνική παγίωση ως μια δεύτερη φύση – και της διαδικασίας ανάδυσης μιας νέας, κατά την οποία το υποκείμενο αναγνωρίζει τον εαυτό του τόσο ως δημιουργό της αντικειμενικότητάς του, όσο και ως αντικείμενο της ίδιας (Καβουλάκος, 2012: 45). Στο τρίτο μέρος του δοκιμίου «Η Πραγμοποίηση και η Συνείδηση του Προλεταριάτου» που αφορά στη σκοπιά του προλεταριάτου, υπάρχουν

σαφείς αναφορές στο γεγονός ότι μία ποιοτική αλλαγή μπορεί να αποτελέσει την αφετηρία ανάδυσης μιας νέας κατάστασης: «…[Η] αποφασιστική στιγμή της δράσης», λέει ο Λούκατς, «μπορεί… να στρέφεται προς κάτι το – φαινομενικά – ασήμαντο» (Λούκατς, 2006: 306), «…από την απόφαση σε μια – φαινομενικά ασήμαντη – περίσταση μπορεί να εξαρτάται πρακτικά η μοίρα ολόκληρης της εξέλιξης» (307). Σύμφωνα με τον Λούκατς, το ποιοτικό στοιχείο μπορεί να παραμερίσει το ποσοτικό που αποτελεί ίδιον της καπιταλιστικής εποχής και να οδηγήσει το υποκείμενο στην απόκτηση ιστορικής γνώσης σε σχέση με τις παρούσες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες του βίου του. Ο Λούκατς αναγνωρίζει ότι η πορεία από μια *θεωρία της πράξης* σε μια *πρακτική θεωρία* είναι μια μακρά και αμφιβόλου αποτελέσματος πορεία, μια αέναη διαδικασία, στοιχεία της οποίας – όπως η ορθή συνείδηση και η κομματική οργάνωση – είναι απλώς στιγμές. Αυτές συνιστούν την κοινωνική διαδικασία που μπορεί να οδηγεί σε δράση και αλλαγή της κοινωνικής δομικής αντικειμενικότητας, πολλές φορές υπό τη συνθήκη ποιοτικών αλματικών διεργασιών (321). Έπειτα, για τον Λούκατς, το ποιοτικά και ριζικά νέο είναι συνδεδεμένο με την ιστορική εξέλιξη και η ύπαρξή του αποτελεί το αντεπιχείρημα του φορμαλισμού και του ιστορισμού, οι οποίοι τείνουν να απαλείφουν την ιστορική συνέχεια, είτε χρησιμοποιώντας ανιστορικές αρχές για να περιγράψουν τα κοινωνικά δρώμενα, είτε εντοπίζοντας το τέλος της ιστορίας σε παγιωμένες μορφές (Καβουλάκος, 2018: 101-105). Ο Λούκατς θεωρεί ότι η ιστορική διαδικασία πρέπει να διαπλεχθεί με την εσωτερική κίνηση της συνειδητοποίησής της από το υποκείμενο, προκειμένου να φτάσει σε αυτό που ονομάζει *ταυτό υποκείμενο-αντικείμενο της ιστορίας* (2006: 304-305), δηλαδή στο άτομο που διαμορφώνει συνειδητά την κοινωνική του δομή.

Σύμφωνα με τα παραπάνω διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια, και ξεκινώντας αντίστροφα από τον Λούκατς ως εκπρόσωπο του κλασικού μαρξισμού και φτάνοντας στον Λακλάου ως μέρος της φιλοσοφικής σχολής που ο Σταυρακάκης ονομάζει *λακανική αριστερά* (2012), παρατηρούμε ότι η ιδέα του ποιοτικού άλματος αποτελεί μία ενεργή πολιτική δυνατότητα. Αρχικά γίνεται αντιληπτή ως συνειδητοποίηση της ιστορικότητας της καπιταλιστικής εποχής και άρα και της δυνατότητας αλλαγής της. Η στιγμή αυτή είναι η ρήξη του φαινομένου της λουκατσιανής *πραγμοποίησης* (2006), της αφομοίωσης δηλαδή της ανθρώπινης κατανόησης των πραγμάτων από την παγιωμένη δομή. Σε αυτή την οπτική η μόνη

ικανή συλλογική υποκειμενικότητα που μπορεί να ηγηθεί του αγώνα της αλλαγής συνθηκών διαβίωσης είναι το *προλεταριάτο*. Σταδιακά, η ιδέα της μαρξικής *ορθής συνείδησης* (1997) αντικαθίσταται από τις επιστήμες της γλωσσολογίας και της ψυχανάλυσης. Η επίγνωση δεν είναι πια η μόνη δυνατή συνθήκη αντίληψης των πραγμάτων, αλλά ο ανθρώπινος νους επηρεάζεται εξίσου από τις λειτουργίες της γλώσσας και του ασυνείδητου. Οι πιθανές υποκειμενικότητες είναι άπειρες. Είναι, όπως λέει η Μουφ (Santal Mouffe) (2010: 22-27), κάθε συλλογική ταυτότητα που προσδιορίζει τον εαυτό της σε αντιδιαστολή με κάποιους "άλλους", σε μια σχέση "εμείς"-"αυτοί" κατά Σμιτ (Carl Schmitt) (1988), όπου τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της διαφοροποίησης δεν είναι ουσιοκρατικά, αλλά ιστορικά διαμορφωμένα. Σύμφωνα με τη θεώρηση του Λακλάου (1997), οι σημαντικές διεργασίες διαμόρφωσης των υποκειμένων είναι οι ηγεμονικές σχέσεις, οι οποίες αναδεικνύουν ισχυρές ταυτότητες και παραμερίζουν τις ανίσχυρες φωνές, ο ενδεχομενικός χαρακτήρας της εξουσίας, η οποία συγκροτείται πάντα μέσω ενδεχομενικών-ιστορικών συνθηκών (131-137) και η πρωταρχία του πολιτικού έναντι του κοινωνικού πεδίου, με την έννοια ότι συνεχείς *εξαρθρώσεις* της παγιωμένης δομής προκαλούν την εναλλαγή συναρθρωτικών πρακτικών και την αναδιαμόρφωση του κοινωνικού (150-156).

3. Επίλογος

Θεωρητικά, λοιπόν, μπορεί να συμβεί ένα ποιοτικό πολιτικό άλμα από το οποίο θα προκύψουν νέες συλλογικές κοινωνικές ταυτότητες που θα ηγηθούν στο πολιτικό σκηνικό. Πρακτικά όμως; Τόσο η γνώση και συνειδητοποίηση των συνθηκών διαμόρφωσης της παγιωμένης δομής, όσο και οι ψυχαναλυτικοί μηχανισμοί που διέπουν τη συγκρότηση των κοινωνικών δομών, είναι παράγοντες που η εκάστοτε εξουσία λαμβάνει υπόψη της και διαμορφώνει ανάλογα τη στρατηγική της. Ο Νόιμαν (Franz Neumann) τονίζει ότι κάθε εξουσιαστική δύναμη έχει στη διάθεσή της τρία όπλα επιβολής των απόψεών της, την πειθώ, τα υλικά οφέλη και τη βία (2016: 19). Αν προσθέσουμε και την τεράστια ανισομέρεια δυνάμεων που χωρίζουν τους εξουσιαστικούς από τους κινηματικούς φορείς, παρατηρούμε ότι τα παραπάνω μοντέλα δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την αισιοδοξία της δυνατότητας αλλαγής που ευαγγελίζονται.

Εντούτοις, οι φιλοσοφικές θεωρήσεις που υποστηρίζουν το πολιτικό ποιοτικό άλμα δεν ματαιώνονται, καθώς η κινηματική δράση και η κάθε μορφής συσπείρωση κατά των καθεστωτικών δυνάμεων επιφέρουν ορατές αλλαγές και βελτιώσεις, συνήθως μικρής κλίμακας, αλλά όχι αμελητέες. Η ιστορική εξέλιξη δείχνει ότι ακόμα και εξουσιαστικά μοντέλα, όπως αυτό της φεουδαρχίας αντικαταστάθηκε. Αλλά και το καπιταλιστικό μοντέλο δεν είναι ένα και ενιαίο, αλλά έχει τοπικές και χρονικές ποιοτικές διαφοροποιήσεις.

Ο Λακλάου κλείνει το δοκίμιο «Για την επανάσταση της εποχής μας» λέγοντας: «Στην καθαρή κατάστασή μας ως συμβάντων, η οποία γίνεται αντιληπτή στα άκρα κάθε αναπαράστασης, και στα ίχνη της χρονικότητας που ‘‘φθείρουν’’ κάθε χώρο, ανακαλύπτουμε το πιο ουσιώδες είναι μας, με άλλα λόγια, την ενδεχομενικότητά μας και την εγγενή αξιοπρέπεια της εφήμερης φύσης μας» (1997: 173). Ο Λούκατς, δε, τελειώνει το δοκίμιο «Η πραγμοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου» με τα εξής λόγια: «Η αντικειμενική οικονομική εξέλιξη δημιούργησε μόνο τη θέση του προλεταριάτου στην παραγωγική διαδικασία, η οποία καθόρισε τη σκοπιά του· μπορεί να προσφέρει στο προλεταριάτο μόνο τη δυνατότητα και την αναγκαιότητα της αλλαγής της κοινωνίας. Η ίδια η αλλαγή μπορεί όμως να είναι μόνο η – ελεύθερη – πράξη του ίδιου του προλεταριάτου» (2006: 327). Όσο η ανθρώπινη φύση παραμένει ενδεχομενική και εφήμερη, παρούσα στην εξέλιξη της ιστορίας, η ελεύθερη πράξη και το ποιοτικό άλμα παραμένουν πάντα μια δυνατότητα.

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Καβουλάκος, Κ. (2018), *Ιστορία και πράξη, Η φιλοσοφία της πράξης του Γκέοργκ Λούκατς*. Τόπος.

Καβουλάκος, Κ. (2012), *Τραγωδία και ιστορία, Η κριτική του νεωτερικού πολιτισμού* στο *νεανικό έργο του Γκέοργκ Λούκατς 1902-1918*. Αλεξάνδρεια.

Καστοριάδης, Κ. (2012[15]), *Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας* (μτφ. Σ. Χαλικιάς, Γ. Σπαντιδάκη, Κ. Σπαντιδάκης). Κέδρος. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1975)

Κυριόπουλος, Γ., Σταύρου, Δ. & Αθανασάκης, Κ. (2021). *Πολιτική οικονομία της πανδημίας covid-19*. Παπαζήση.

Λούκατς, Γ. (2006), *Η Πραγμοποίηση και η Συνείδηση του Προλεταριάτου* (μτφ. Κ. Καβουλάκος). Εκκρεμές. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1923)

Μαρξ, Κ. & Έγκελς, Φ. (1997). Η *γερμανική ιδεολογία* (μτφ. Κ. Φιλίνη). Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1845)

Μουφ, Σ. (2010). *Επί του πολιτικού* (μτφ. Α. Κιουπκιολής). Εκκρεμές. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2008)

Νόιμαν, Φ. (2016). *Εισαγωγή στη μελέτη της πολιτικής εξουσίας* (μτφ. Γ. Μερτίκας). Κουκκίδα. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1950)

Σμιτ, Κ. (1988). *Η έννοια του πολιτικού* (μτφ. Α. Λαβράνου). Κριτική. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1932)

Σταυρακάκης, Γ. (2012), *Η Λακανική Αριστερά, Ψυχανάλυση, Θεωρία, Πολιτική* (μτφ. Α. Κιουπκιολής). Σαββάλας. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2007)

Σωσσύρ, Φ. ντε. (1979). *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας* (μτφ. Φ. Δ. Αποστολόπουλος). Παπαζήση. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1916)

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Copjec, J. (2003). Imagine there's no woman: Ethics and sublimation. MIT Press.

Hillis Miller, J. (2006), « 'Taking up a Task', Moments of Decision in Ernesto Laclau's Thought», στο Critchley, S. & Marchart, O. (Eds.), Laclau, A Critical Reader. Routledge, σ. 217-225.

Krugman, P. (2009). The return of depression economics and the crisis of 2008. W.W. Norton & Company.

Lacan, J. (1998). The four fundamental concepts of psychoanalysis (A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton & Company. (Original work published 1964)

Laclau, E. (2005). On populist reason. Verso

Marchart, O. (2006), «Politics and the Ontological Difference, On the 'Strictly Philosophical' in Laclau's Work», στο Critchley, S. & Marchart, O. (Eds), Laclau, A Critical Reader. Routledge, σ. 54-71.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΠΗΓΗ

https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2024/05/02/defining-armed-conflict-some-clarity-in-the-fog-of-war/?utm

Το δικαίωμα του Πολίτη ως πεδίο διεκδίκησης – η περίπτωση των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς στην Ελλάδα του 21ου αιώνα.

Θανάσης Δημάκας
Υποψήφιος Διδάκτορας του τμήματος Πολιτικής Επιστημης και Ιστορίας,, Πάντειο Πανεπιστήμιο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σχέση Κράτους – Πολίτη αποτελεί ένα εκ των πυρηνικών στοιχείων τόσο του κάθε ατόμου μεμονωμένα όσο και της κοινωνίας εν συνόλω. Είναι σαφές πως η σχέση αυτή καθορίζεται, αλλάζει, μετασχηματίζεται κ.ο.κ ανάλογα την χρονική περίοδο, τις εφαρμοσμένες πολιτικές και πολλούς ακόμα παράγοντες. Στο παρών σημείωμα θα εξεταστεί η σχέση αυτή, υπό την έννοια της πολιτειότητας, σε συγκεκριμένο χρονικό και χωρικό πλαίσιο (Ελλάδα κατά τον 21ο αιώνα) και κοινωνική ομάδα (παιδιά μεταναστών). Τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς (μετανάστες δεύτερης γενιάς – second generation immigrants) αποτελούν μία πολυπληθή κοινωνική ομάδα στην Ελλάδα. Μία κοινωνική ομάδα που λόγω των πολλαπλών νομοθετικών αλλαγών καθώς και την ανάδειξη νέων ταυτοτήτων κινείται μεταξύ αορατότητας και νομικής κατοχύρωσης. Εξετάζοντας το νομοθετικό πλαίσιο καθώς και τον τρόπο κινητοποίησης και έκφρασης των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς τις τελευταίες δεκαετίες θα καταδειχθεί το αναδυόμενο κοινωνικό -υπό την έννοια της πολιτικής και πολιτισμικής έκφρασης- status της συγκεκριμένης ομάδας. Το σημείωμα έχει χαρακτήρα καταγραφικό καθώς όπως θα καταδείξουμε τα προαναφερθέντα είναι δυναμικά στοιχεία και ως εκ τούτου αλλάζουν και μετασχηματίζονται. Το παρόν άρθρο έχει ως στόχο να αναδείξει τους κοινωνικούς, πολιτικούς και νομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τα παιδιά μεταναστών δεύτερης γενιάς στην Ελλάδα, με ιδιαίτερη έμφαση στο καθεστώς ιθαγένειάς τους.

Λέξεις κλειδιά: δικαιώματα, μετανάστευση, πολιτειότητα, παιδιά μεταναστών, μετανάστες δεύτερης γενιάς

1. Εισαγωγή

Τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς (μετανάστες δεύτερης γενιάς – second generation immigrants) αποτελούν μια από τις βασικές κοινωνικές ομάδες που μετέχουν, επηρεάζουν και επηρεάζονται από το μεταναστευτικό φαινόμενο. Η παρούσα συμβολή στόχο έχει να φωτίσει κοινωνικές, πολιτικές και νομικές πτυχές που επηρεάζουν τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς στην Ελλάδα εστιάζοντας στο καθεστώς πολιτειότητας τους.

Σύμφωνα με την ξενόγλωσση βιβλιογραφία ο όρος μετανάστες δεύτερης γενιάς είναι μια έννοια-ομπρέλα καθώς περιλαμβάνει τα παιδιά που είτε γεννήθηκαν στην χώρα υποδοχής των μεταναστών γονέων τους είτε μετανάστευσαν μαζί τους σε μικρή ηλικία (Rumbaut, 2012, Rumbaut & Portes, 2001, 2005). Δύο βασικά χαρακτηριστικά τους είναι επομένως πως μετανάστευσαν όντας ανήλικοι -ή γεννήθηκαν κατόπιν της εγκατάστασης των γονέων τους-, και δεύτερον πως η μετανάστευση πραγματοποιήθηκε με απόφαση των μεταναστών γονέων τους.

Οι πτυχές στις οποίες θα εστιάσουμε έχουν υπό ευρεία έννοια να κάνουν με τη σχέση ατόμου-κράτους, για την ακρίβεια με την διαμορφωμένη ή υπό διαμόρφωση σχέση της κοινωνικής ομάδας των παιδιών μεταναστών και του ελληνικό κράτος. Βασική έννοια στο ερευνητικό μας πλαίσιο είναι η ιδιότητα του πολίτη, έννοια που βρίσκεται διαχρονικά στο επίκεντρο τόσο θεωρητικών ρευμάτων όσο και πολιτικών πρακτικών (Κουζέλης, Χριστόπουλος, 2012), ενώ έχει αποτελέσει πεδίο μάχης ανάμεσα στα διάφορα ιδεολογικά, φιλοσοφικά και πολιτικά μέτωπα. Εν προκειμένω έχει επιλεχθεί να μην υπάρξει παράθεση των διαφορετικών φιλοσοφικών και πολιτικών θέσεων που έχουν καταγραφεί σε βάθος χρόνου, αλλά να περιορίσουμε την έννοια σε έναν στενό πυρήνα και πιο συγκεκριμένα στο δεσμό κράτους και πολίτη μέσω του σχετικού -και δυναμικού όπως καταδεικνύεται- κοινωνικού και νομοθετικού πλαισίου (Παύλου, Χριστόπουλος, 2004). Όσον αφορά τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς κατά βάση αυτός ο δεσμός ορίζεται και καθορίζεται μέσω του καθεστώτος κτήσης ιθαγένειας και των αντίστοιχων νομικών πλαισίων (Χριστόπουλος, 2012) που θα παρουσιαστούν συνοπτικά στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

Επιπροσθέτως θα καταδειχθούν δεδομένα που έχουν αποτελέσει κομμάτι της πρωταρχικής έρευνας μας, ενισχυμένα με νεότερα δεδομένα από την εν εξελίξει έρευνα. Η ανάλυση θα περιέχει επίσης στοιχεία της πρόσφατης συλλογικής δράσης και των διεκδικήσεων της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας.

Μεθοδολογικά έχει επιλεχθεί ένα μείγμα τρόπων συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων. Επί παραδείγματι, στο κομμάτι που αναφερόμαστε σε ορισμούς και το νομοθετικό πλαίσιο ακολουθήθηκε η βιβλιογραφική επισκόπηση, ενώ στη συλλογή στοιχείων αναφορικά με την πολιτική και εκλογική συμμετοχή έχουν χρησιμοποιηθεί μεθοδολογικά στοιχεία που προέρχονται από την ποιοτική έρευνα και ανάλυση. Στο τελευταίο κεφάλαιο, θα προστεθούν σειρά παραδειγμάτων γύρω από τις μορφές δράσεις που κυρίως έχουν να κάνουν με τις νέες ταυτότητες που δημιουργούνται και σχετίζονται είτε ως τρόποι έκφρασης είτε λόγω των φορέων που τα διοργανώνουν με το πολιτισμικό πεδίο. Ξεπερνούν δηλαδή το πλαίσιο της εκλογικής και πολιτικής και εγγράφονται στο πολιτισμικό πλαίσιο, εξού και ο συγκεκριμένος τίτλος στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

Τέλος, αναφορικά με το χρονικό πλαίσιο της έρευνας μερικές επισημάνσεις. Ασφαλώς, όπως θα φανεί και από τη σύντομη περιγραφή του νομοθετικού πλαισίου η χρονική περίοδος που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και ταυτόχρονα έχει τις περισσότερες εξελίξεις είναι ο 21ος αιώνας και πιο συγκεκριμένα από την περίοδο της οικονομικής κρίσης κατά την οποία πραγματοποιήθηκε η πρώτη ολιστική νομοθετική ρύθμιση. Ωστόσο, το ζήτημα των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς και της κτήσης ιθαγένειας δεν μπορεί να αποκοπεί από τα μεταναστευτικά ρεύματα που συμπίπτουν με την πτώση του Σοβιετικού πόλου, σε εκείνα τα χρόνια άλλωστε μετανάστευσαν οι γονείς τους από την χώρα καταγωγής τους στη χώρα υποδοχής τους, δηλαδή την Ελλάδα (Βεντούρα, 2011, Χαλιάπα, 2009).

2. Το νομικό πλαίσιο - Παιδιά μεταναστευτικής γενιάς και πολιτειότητα

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα εξεταστούν συνοπτικά δύο αλληλένδετα σκέλη: αφενός το νομικό πλαίσιο γύρω από την κτήση ιθαγένειας, αφετέρου το πως επέδρασε -και συνεχίζει να επιδρά- στην κοινωνική ομάδα των μεταναστών δεύτερης γενιάς.

Όπως έχει υποστηριχθεί πολλάκις στην ελληνική βιβλιογραφία το νομοθετικό πλαίσιο τόσο για την πρώτη όσο και για τη δεύτερη γενιά μεταναστών παρέμενε από αρρύθμιστο έως ημιτελές (Χριστόπουλος, 2012, Μαρβάκης, Παρσάνογλου & Παύλου, 2001). Προφανώς μία τέτοια συνθήκη δυσκόλευε καθολικά την καθημερινότητα των παραπάνω κοινωνικών ομάδων καθώς δημιουργούσε προβλήματα σε ποικίλες πλευρές της ζωής τους (Μπάγκαβος, Παπαδοπούλου, 2006), Έμκε-Πουλοπούλου, 2007). Και αν για την πρώτη γενιά μεταναστών εκ των βασικότερων ζητημάτων ήταν το εργασιακό πλαίσιο (Μαυράκης, 2010), για τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς -με το πέρασμα των χρόνων- υπήρξε το ζήτημα της πολιτογράφησης και ενσωμάτωσης (Παπανδρέου, 2013). Έχοντας αναφέρει τα παραπάνω θεωρούμε πως χρήσιμο για την όσο το δυνατόν πληρέστερη επισκόπηση του νομοθετικού πλαισίου είναι να γίνει μια σύντομη περιγραφή των νομοθετικών ρυθμίσεων των τελευταίων ετών.

Έτος-ορόσημο για το ζήτημα της κτήσης ιθαγένειας από τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς είναι το 2010. Τότε νομοθετήθηκε για πρώτη φορά ένα πλήρες πλαίσιο γύρω από το ζήτημα της πολιτειότητας. Με το ν. 3838/2010 πραγματοποιήθηκε επί της ουσίας η πρώτη κωδικοποίηση προϋποθέσεων και υποχρεώσεων για την κτήση ιθαγένειας η οποία όπως γίνεται αντιληπτό ταυτίζεται με την ιδιότητα του πολίτη. Εκ των σημαντικότερων αλλαγών του συγκεκριμένου νόμου είναι η δυνατότητα συμμετοχής στις εκλογές για την πρώτη βαθμίδα των ΟΤΑ (δήμοι). Μπορεί να υποστηριχθεί λοιπόν πως πράγματι η νομοθετική ρύθμιση διασφάλιζε έστω σε πρώιμο βαθμό το δικαίωμα πολιτικής και εκλογικής συμμετοχής τόσο των μεταναστών όσο και των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς.

Κρίσιμη εξέλιξη θεωρείται η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας 460/2013 που έκρινε κατά της νομοθετικής μεταρρύθμισης των προηγούμενων ετών. Πρακτικά, χωρίς να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες γύρω από το σκεπτικό της απόφασης, το ΣτΕ «ακύρωσε» το ν. 3838/2010 κρίνοντας υπέρ του δικαίου του αίματος (jus sanguinis) εναντία στο δίκαιο του εδάφους (jus soli).

Η επόμενη νομοθετική ρύθμιση πραγματοποιήθηκε λίγα χρόνια μετά και πιο συγκεκριμένα το 2015. Το νομοθετικό πλαίσιο που προέκυψε με την υπερψήφιση του ν. 4332/2015 άλλαξε άρδην το πρότερο νομικό καθεστώς: διεύρυνε τους δικαιούχους της ελληνικής ιθαγένειας και απλούστευσε αρκετά διαδικασίες κτήσης της.

Η πιο πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση πραγματοποιήθηκε το 2020. Πιο συγκεκριμένα με το ν. 4735/2020 και τη νέα τροποποίηση του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας επιστρέψαμε σε ένα αυστηροποιημένο πλαίσιο το οποίο περιελάμβανε και καινούργιο πλαίσιο εξετάσεων ως μία εκ των προϋποθέσεων που οφείλουν να πληρούν οι δυνητικοί πολίτες.

3. Η «ενηλικίωση» των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς εν μέσω νομοθετικού κενού

Συνοψίζοντας τα παραπάνω είναι ευδιάκριτο πως το νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με την κτήση ιθαγένειας βρισκόταν ανάμεσα από συμπληγάδες: για μακρύ διάστημα παρέμενε αρρύθμιστο, εν συνεχεία άλλαζε ριζικά και διαρκώς. Το νομοθετικό πλαίσιο άλλαζε όσο τα παιδιά που ήρθαν στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ή που γεννήθηκαν αργότερα εδώ -για παράδειγμα τον 21ο αιώνα από μετανάστες γονείς- μεγάλωναν. Και μεγάλωναν χωρίς να έχουν πλήρη δικαιώματα, χωρίς να μπορούν να δραστηριοποιηθούν επί του κοινωνικού και πολιτικού πεδίου.

Τα παραπάνω δημιούργησαν ένα ασαφές και ασταθές νομικό καθεστώς που ως αντίκτυπο είχε να δυσκολέψει σεβαστό ποσοστό των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς να αποκτήσει την ιδιότητα του πολίτη ή -και σε μεγάλο βαθμό- να τους το αποστερήσει εφόσον δεν πληρούσαν-πληρούν τις προϋποθέσεις που όριζε κατά καιρούς ο νομοθέτης.

4. Διεκδικήσεις και κινητοποίηση: το πολιτισμικό πεδίο και οι νέες ταυτότητες

Η έρευνα μας γύρω από την εν λόγω κοινωνική ομάδα εστιάζει στην εκλογική και πολιτική συμπεριφορά, ωστόσο στην συγκεκριμένη συνεισφορά θα σταθούμε μόνο στη δεύτερη. Η πολιτική συμπεριφορά είναι μία αρκετά διευρυμένη έννοια, η οποία εμπεριέχει τις σχετιζόμενες με την υπό ευρεία έννοια πολιτική συμπεριφορές των ατόμων -και της κοινωνίας εν γένει-. Συνοπτικά, η πολιτική συμπεριφορά, εμπεριέχει τόσο την διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης όσο και την πραγμάτωση των πολιτικών θέσεων κάθε ατόμου (Παντελίδου-Μαλούτα, 2012). Ως εκ τούτου και η δράση γύρω από το δικαίωμα του πολίτη -όπως και άλλων δικαιωμάτων- εγγράφεται στην πολιτική συμπεριφορά.

Από την μέχρι στιγμής έρευνα μας παρατηρούμε πως τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς διατηρούν ισχυρό ενδιαφέρον για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Η ένταξη σε φοιτητικές οργανώσεις και κομματικές νεολαίες, η συμμετοχή σε κινηματικές δράσεις και μορφές διαμαρτυρίες καθώς και η πολιτικοποίηση αρκετών ατόμων είναι τα βασικά δεδομένα που μας οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα. Επιπροσθέτως, πολλά άτομα δηλώσαν πως εάν διέθεταν πλήρη δικαιώματα θα είχαν περαιτέρω πολιτική και κινηματική δραστηριότητα. Ωστόσο -κι αυτό πρέπει να τονιστεί- υπάρχει και σεβαστή μερίδα ατόμων που είτε λόγω γραφειοκρατικών δυσκολιών είτε ελλείψει χρόνου-ενημέρωσης μένει εκτός της πολιτικής ζωής.

Αναφερθήκαμε συνοπτικά σε ορισμένα στοιχεία σχετικά με τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς και την πολιτική συμπεριφορά, ωστόσο, θα επεκτείνουμε την ανάλυση μας ενισχύοντας την με βιωματικά και πρόσφατα εμπειρικά στοιχεία, τα οποία βρίσκονται κατά την κρίση μας εν εξελίξει. Τα παραπάνω συνδυαστικά με τα όσα συμβαίνουν σε οργανωσιακό επίπεδο καθώς και την πολιτισμική δραστηριοποίηση των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς καταδεικνύουν, όπως θα φανεί παρακάτω, τόσο τις νέες ταυτότητες που δημιουργούνται όσο και την συλλογική δράση και κινητοποίηση των μεταναστών δεύτερης γενιάς.

Τονίσαμε πως η ενηλικίωση -βιολογική, κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική- των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς έχει εν μέσω ενός νομοθετικού πλαισίου που περισσότερο εμπόδιζε την διαδικασία ενσωμάτωσης παρά βοήιθουσε. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο κόμματα -ειδικά αυτά που νομοθέτησαν και ψήφισαν υπέρ των αλλαγών, κοινωνικοί φορείς, οργανώσεις από μεταναστευτικές κοινότητες και εν γένει οι κοινωνικά υπέρμαχοι των δικαιωμάτων των παιδιών μεταναστευτικής γενιάς -και ειδικά της κτήσης ιθαγένειας- δραστηριοποιήθηκαν, διεκδίκησαν, πραγματοποίησαν σχετικές καμπάνιες και κινητοποιήσεις.

Κρίσιμο είναι ωστόσο να εστιάσουμε στο «εδώ και τώρα», πέρα από τα κόμματα και φέρνοντας στο επίκεντρο τις πρόσφατες και κυρίως προερχόμενες από τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς δράσεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η έκθεση με τίτλο «*Μια σακούλα γεμάτη τηλεκάρτες. Φτιάχνοντας το Αρχείο Αλβανικής Μετανάστευσης*» που πραγματοποιήθηκε υπό την συνεργασία των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) και της

Πρωτοβουλίας για τις Δημόσιες Ανθρωπιστικές Επιστήμες Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (SNFPHI).

Πρόσφατα πραγματοποιήθηκε και το συνέδριο-ημερίδα «*Ένα ελληνο-αλβανικό ανήκειν εν τη γενέσει: μη ανταγωνιστική συνύπαρξη σε προοπτικές συμπερίληψης*» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Το «ανήκειν» όπως θεωρούμε είναι αυταπόδεικτο κινείται παράλληλα με το πως αισθάνεται το υποκείμενο αλλά και το πως αισθάνεται για αυτό η κοινωνία. Επομένως υπάρχει μια διασύνδεση όχι μόνο με το συναίσθημα και το βίωμα αλλά και την θεσμική πλευρά αυτών: είναι πιο δύσκολο, όπως ήδη αναφέρθηκε και από τα ίδια τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς, να αισθανθείς πολίτης όταν δεν χαρίεις τα δικαιώματα του πολίτη.

Στον ίδιο άξονα, δηλαδή στη σφυρηλάτηση των νέων ταυτοτήτων, της καινούργιας πραγματικότητας κινείται και το ντοκιμαντέρ μικρού μήκους *«ΚΑΙ ΕΛ ΚΑΙ ΑΛ»* του Ιλίρ Τσούκο. Θεωρούμε πως ο τίτλος του ντοκιμαντέρ περιγράφει με τον πλέον λιτό και ξεκάθαρο τρόπο πως βιώνουν αυτή τη μεταιχμιακή -από άποψη πολιτειότητας- συνθήκη τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς.

Τα τρία παραδείγματα έχουν ορισμένα κοινά σημεία στα οποία αξίζει να σταθούμε. Αφενός και στα τρία υπάρχει έντονο το στοιχείο της αυτοαναφορικότητας μιας και «πρωταγωνιστές» είναι τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς, αφετέρου στο επίκεντρο και των τριών βρίσκεται το status τους τόσο όσον αφορά την κοινωνία όσο και το κράτος. Με λίγα λόγια, τα ίδια τα άτομα της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας εκφράζονται και δρουν για την ίδια την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν.

Τα παραπάνω δείχνουν πως υπάρχει μια κινητικότητα όσον αφορά ευρύτερες πτυχές που επηρεάζουν ή και καθορίζουν τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς. Οι εκδηλώσεις αυτές πέραν της κοινοποίησης ζητημάτων που αφορούν την συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, δρουν ταυτόχρονα και ως μέσο ορατότητας τους από την κοινωνία και ως μοχλός πίεσης προς την εξουσία. Η συχνότητα μάλιστα που πραγματοποιούνται συζητήσεις και εν γένει εκδηλώσεις -μιας και όπως καταγράψαμε είναι διαφόρων τύπων- καταδεικνύει πως αφενός τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς με την αρωγή θεσμών και άλλων κοινωνικών δικτύων οργανώνονται και κινητοποιούνται, αφετέρου πως αυτό γίνεται προς μια κατεύθυνση που έχει σαφή πολιτισμικά στοιχεία. Για την ακρίβεια θα υποστηρίζαμε πως καταλήγει πολιτικό δια μέσου της πολιτισμικής οδού.

Αναφερθήκαμε στο πολιτισμικό σκέλος για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος έχει να κάνει με το γεγονός πως τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς επέλεξαν/επιλέγουν να δραστηριοποιηθούν μέσω του πολιτισμικού πεδίου (εκθέσεις, ταινία, μουσική κ.ά). Ο δεύτερος έχει να κάνει με το γεγονός πως δύο από τις δράσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω και έτυχαν μεγάλης κοινωνικής αναγνώρισης αλλά και προβολής από τα ελληνικά ΜΜΕ είχαν στήριξη Ιδρυμάτων που παράγουν πολιτισμικά δρώμενα, διαχειρίζονται καλλιτεχνικούς χώρους κ.ο.κ.

Είναι, κατά την κρίση μας, ευδιάκριτη η μεταστροφή των μορφών διεκδικήσεων -και συλλογικής δράσης- προς μια κατεύθυνση που όπως ήδη αναφέρθηκε συμπεριλαμβάνει και δράσει που βρίσκονται εντός του πολιτισμικού πλαισίου. Επομένως, υπό την άποψη της μορφής των συλλογικών δράσεων, θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος που στις μέρες κυριαρχούν οι εναλλακτικές μορφές δράσεις, σε αντίθεση με την προηγούμενη χρονική περίοδο που υπήρχε πληθώρα δράσεων που εντάσσονταν στο κλασικό ρεπερτόριο διαμαρτυριών όπως π.χ πορείες, διαδισηλώσεις κ.ά.

5. Επίλογος: προς ένα νέο πολιτικό και νομικό status

Για τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς το ζήτημα της κτήσης ιθαγένειας παραμένει ανοιχτό, και ο αγώνας για ισότητα και ισονομία ζωντανός. Το ζήτημα ωστόσο όπως τονίστηκε είναι πολυπαραγοντικό καθώς πέραν των πολιτικών ζυμώσεων και δράσεων συμπεριλαμβάνει και παράγοντες όπως το νομοθετικό πλαίσιο. Θέλοντας να καταδείξουμε κρίσιμα σημεία των παραπάνω ψηφίδων που σχηματίζουν το όλον του θέματος επιλέξαμε να περιγράψουμε τα παραπάνω στοιχεία με τρόπο συνεκτικό και συνοπτικό. Παράλληλα παρουσιάστηκαν ορισμένες από τις μορφές διεκδίκησής του παρελθόντος -δια μέσω και της πολιτικής συμμετοχής- και του σήμερα -δια μέσω του πολιτισμικού πεδίου, αλλά όχι μόνον- ώστε να παρουσιαστεί αυτό το νέο πολιτικό και νομικό status που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και τις υβριδικές ταυτότητες.

Κλείνοντας, ένα ζήτημα που παραμένει ανοιχτό και δυναμικό είναι σαφές πως δεν μπορεί να παρουσιαστεί πλήρως σε μία συμβολή όπως η συγκεκριμένη. Άλλωστε στόχος της ήταν να έρθουν στο φως μερικά μόνον από τα προς διερεύνηση στοιχεία που σχετίζονται με τα παιδιά μεταναστευτικής γενιάς, την κτήση ιθαγένειας, τις

διεκδικήσεις γύρω από το δικαίωμα του πολίτη και το εν γένει πεδίο της πολιτειότητας της συγκεκριμένης ομάδας.

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Βεντούρα, Λ. (επιμέλεια) (2011), *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού,* Αθήνα: Νήσος, 2011.

Έμκε-Πουλοπούλου, Η. (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Αθήνα: ΕΕΔΜ, Παπαζήσης.

Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ. & Παύλου, Μ. (2001). *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαρούκης, Θ. (2010). *Οικονομική μετανάστευση στην Ελλάδα. Αγορά εργασίας και κοινωνική ένταξη,* Αθήνα: Παπαζήσης,

Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (επιμέλεια) (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής – Gutenberg.

Καψάλη, Α. & Μεντίνης, Μ. (2018). *Ψυχολογίες Συμμόρφωσης: σημειώσεις πάνω στον ψυχοπολιτικό έλεγχο του μεταναστευτικού.* Αθήνα: oposito

Κουζέλης, Γ., Χριστόπουλος Δ. (επιμέλεια) (2012), *Ιδιότητα του πολίτη. Πολιτικός λόγος, ιστορία και κανόνες σε συγκριτικές προοπτικές*, Αθήνα: Πατάκης

Παντελίδου-Μαλούτα Μ. (2012). *Πολιτική Συμπεριφορά. Θεωρία, έρευνα και ελληνική πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Παπανδρέου, Π. (2013). *Παιδιά της μετανάστευσης στην Αθήνα. Η πολιτική του ανήκειν και οι σκοτεινές πλευρές της προσαρμογής*, Αθήνα: Νήσος.

Παύλου, Μ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμέλεια) (2004), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: Κριτική, 2004.

Χριστόπουλος, Δ. (2012). *Ποιος Είναι Έλληνας Πολίτης; Το καθεστώς της ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Χριστόπουλος, Δ. (2014). *Ελληνική μεταναστευτική πολιτική: «μη πολιτική» ή απλώς ταξική*; Ανακτήθηκε 12/2019, διαθέσιμο στο http://goo.gl/zPqL1O

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Rumbaut, Rubén G., Portes, A. (2001) *Ethnicities: Children of Immigrants in America*. University https://www.askiweb.eu/index.php/el/2015-09-21-08-27-59/2015-09-21-09-40-15/412-mia-sakoula-tilekartes?highlight=WyJcdTAzYjFcdTAzYmJcdTAzYjJcdTAzYjFcdTAzYmRcdTAzYjlcdTAzYmFcdTAzYWVcdTAzYzIiXQ==of California Press and Russell Sage Foundation

Rumbaut, Rubén G., Portes, A. (2005). I*ntroduction: The Second Generation and the Children of Immigrants Longitudinal Study*.Ethnic and Racial Studies 28 (6), 983-999.

Rumbaut, Rubén G. (2004) *Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States.* https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00232.x

Rumbaut, Rubén G. (2012) Generation 1.5, Educational Experiences Of (2012). James A. Banks, ed., Encyclopedia of Diversity in Education, Sage Publications, 2012. Διαθέσιμο στο SSRN: https://ssrn.com/abstract=2182167

Νομοθετικές αναφορές

ν. 3838/2010 https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=d7dc4000-8bc0-48f2-8d4d-4f5602dbbd79

ν. 4332/2015 https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=4592efbd-cf8f-4cda-8f38-a4ad01214f85

ν. 4735/2020 https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=09420c8c-e9d2-475c-82a4-ac4500ce0398

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ - ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Δημάκας, Θ. (2022). *Εκλογική και πολιτική συμπεριφορά των μεταναστών δεύτερης γενιάς*, Μεταπτυχιακή διπλωματική, ΑΠΘ, https://ikee.lib.auth.gr/record/338843?ln=el

Χαλιάπα, Α. (2009). *Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, [Διδακτορική διατριβή, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο]. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/32363

Το φαινόμενο του Lobbying στην Ευρωπαϊκή Ένωση: «Μια αφανής πολιτική επιρροή που επιφέρει την άνιση συμμετοχή στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων»

Γεωργάκη Χριστίνα
Υποψήφια Διδακτόρισσα του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν άρθρο εξετάζει το φαινόμενο του lobbying στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ως έναν θεσμοθετημένο μηχανισμό επιρροής των διαδικασιών χάραξης πολιτικής. Η ερευνητική προσέγγιση ξεκινά από την εξέταση του ιστορικού υποβάθρου και της εννοιολογικής ανάδυσης του φαινομένου. Ήδη από τις πρώιμες καταβολές και πρακτικές εφαρμογής του στο αγγλοαμερικανικό πολιτικό περιβάλλον. Φτάνοντας στην σταδιακή ενσωμάτωσή του στα σύγχρονα συστήματα διακυβέρνησης και συγκεκριμένα, στο ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης. Στην Ευρώπη βέβαια, το lobbying ως φαινόμενο, επεκτάθηκε σημαντικά (ξεκίνησε να εδραιώνεται) μετά και τις πρώτες άμεσες εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 1979. Σήμερα, υποτίθεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί τη διαφάνεια, τη συμπερίληψη και τη συμμετοχική δημοκρατία. Όμως, η πραγματική πρόσβαση των πολιτών στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων παραμένει άνιση. Αυτό συμβαίνει διότι, ομάδες που εκπροσωπούν εταιρικά και βιομηχανικά συμφέροντα διαθέτουν περισσότερους οικονομικούς πόρους, τεχνογνωσία και οργανωτικές ικανότητες, συγκριτικά με άλλους δρώντες της κοινωνίας των πολιτών. Γεγονός που τους επιτρέπει να ασκούν και ισχυρότερη επιρροή στη διαμόρφωση αλλά και τα αποτελέσματα των δημόσιων πολιτικών. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω δεδομένα, πρόσθετα σκάνδαλα διαφθοράς που έχουν αναδειχθεί μέσα στα έτη, ενισχύουν τις αντιλήψεις περί σοβαρού δημοκρατικού ελλείμματος εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μια αντίληψη που οδηγεί στην δυσπιστία των πολιτών απέναντι στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Και αντανακλάται εμπράκτως, μέσω της μειούμενης εκλογικής συμμετοχής τους.

Λέξεις-κλειδιά: Lobbying, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ομάδες Συμφερόντων, Πολιτική Επιρροή, Δημοκρατικό Έλλειμμα.

1. Εισαγωγή

Η σύγχρονη ευρωπαϊκή διακυβέρνηση βρίσκεται αντιμέτωπη με διαρκείς και σοβαρές κρίσεις. Τόσο η οικονομική αστάθεια, η πολιτική πόλωση, όσο και η ενεργειακή ανασφάλεια σε συνδυασμό με τις ευρύτερες προκλήσεις των περιβαλλοντικών-κλιματικών μεταβολών, έρχονται να συμπληρωθούν από μια διάχυτη και χρόνια θα χαρακτήριζε κανείς, ελλιπή δημοκρατική νομιμοποίηση. Η ελλιπής νομιμοποίηση, επηρεάζει καταλυτικά όχι μόνο την πολιτική συμμετοχή των ίδιων των πολιτών (η οποία γίνεται αισθητή μέσω της απόσυρσής τους), αλλά και μέσω της άνισης αναδιοργάνωσής της (Βέρνυ & Κόντης, 2017). Μεταξύ δηλαδή, επαγγελματιών δρώντων και θεσμικών οργάνων. Μια ανισότητα που περιορίζει κατά επέκταση την πρόσβαση των πολιτών στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων.

Οι παραπάνω δρώντες, νοούνται ως ομάδες που λειτουργούν αποτελεσματικά και ανεξάρτητα από την υλική επισφάλεια, τους χρονικούς περιορισμούς και τις φθίνουσες προσδοκίες για την πολιτική ανταπόκριση, που αντιμετωπίζει το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας. Οι συγκεκριμένοι παραμένουν σταθερά και βαθιά ενσωματωμένοι στις διαδικασίες χάραξης και εφαρμογής των πολιτικών αποφάσεων (Γκαμελιν & Λεβ, 2014).

Το φαινόμενο του Lobbying συνεπώς στην Ευρώπη, δεν αποτελεί μια απλή περιφερειακή ή άτυπη πρακτική άσκησης πολιτικού ελέγχου και επιρροής. Στις περισσότερες περιπτώσεις, πρόκειται για μια θεσμοθετημένη μορφή συλλογικής δράσης. Πλήρως ενσωματωμένη σε κανονιστικές διαδικασίες, μηχανισμούς διαβούλευσης και στη χάραξη πολιτικών που βασίζονται στην εμπειρογνωμοσύνη. Λειτουργούν ως οργανωμένοι ενδιάμεσοι δίαυλοι επικοινωνίας μεταξύ ιδιωτικών και τομεακών συμφερόντων, με τη δημόσια εξουσία. Παρέχοντας πληροφορίες και τεχνική εξειδίκευση καθ' όλη τη διάρκεια ανάπτυξης και εφαρμογής μιας πολιτικής απόφασης (Χατζησταύρου, 2021).

Στο παρόν άρθρο λοιπόν, εξετάζεται το πώς το φαινόμενο του lobbying εξελίχθηκε μέχρι σήμερα και πόσο επηρεάζει τόσο την πολιτική συμμετοχή, όσο και τη συλλογική δράση στην ΕΕ. Συγχέοντας την εννοιολογική ανάλυση με εμπειρικά δεδομένα,

σχετικά με τον τρόπο που δομείται και δραστηριοποιείται το lobbying στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αναδύεται ένα πολύ κρίσιμο σημείο στον πυρήνα της σύγχρονης ευρωπαϊκής δημοκρατίας: Η μεγάλη πόλωση ανάμεσα στην υποτιθέμενη έμφαση που παρέχεται στη συμπερίληψη, τη διαφάνεια και την ενεργό πολιτειακή συμμετοχή, με την πραγματική συμμετοχή στις θεσμικές διαδικασίες λήψης των αποφάσεων. Η οποία εξακολουθεί να παραμένει άνισα κατανεμημένη.

2. Η έννοια του Lobbying

Προκειμένου να γίνει εις βάθος αντιληπτός ο τρόπος με τον οποίο το lobbying λειτουργεί ως μια θεσμικά ενσωματωμένη μορφή πολιτικής συμμετοχής, θα πρέπει πρώτα να πραγματοποιηθεί μια εμπεριστατωμένη εννοιολογική αποσαφήνιση του. Η έννοια του όρου «lobby» κάνει την εμφάνιση της τον 18ο αιώνα, για να περιγράψει κυρίως χώρους ή αίθουσες συγκέντρωσης (σε επίπεδο ψυχαγωγίας). Σταδιακά όμως, άρχισε να μεταφέρεται και στο πολιτικό προσκήνιο αποτελώντας έναν επίσημο πολιτικό όρο που επανιδρύθηκε από το 1707 και μετέπειτα. Το lobby λοιπόν ξεκίνησε να χρησιμοποιείται και επίσημα ως χώρος συγκέντρωσης των βρετανών βουλευτών (1707) που συζητούσαν τις κοινοβουλευτικές αποφάσεις. Αντίστοιχα και στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών. Όπου είχε σχεδιαστεί ειδικός χώρος έξω από το Σώμα της Βουλής που ονομάστηκε lobby (Χατζησταύρου, 2018).

Ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα όπως η γαλλική, η βιομηχανική και η αμερικανική επανάσταση, αποτέλεσαν τις πρώιμες επιρροές ανάπτυξης του lobbying στη βορειοδυτική ευρωπαϊκή πολιτική κουλτούρα και ιδιαίτερα στην αμερικανική. Ο λόγος που η επιρροή του παρουσιάζεται πιο οργανωμένη στην Αμερική, είναι εξαιτίας της διαμόρφωσης και της λειτουργίας του πολιτικού και εκλογικού της συστήματος. Πρόκειται για ένα πολιτικό σύστημα, που λόγω της άμεσης εκλογικής λογοδοσίας του αφήνει περισσότερα περιθώρια δραστηριοποίησης και έντονης εμπλοκή ποικίλων ομάδων συμφερόντων και πίεσης στις πολιτικές διαδικασίες του εκλογικού σώματος (Berry, 1997). Παράλληλα, η διάκριση των εξουσιών όπως επίσης και η δραστηριότητα των κομμάτων, ελέγχεται και διαμορφώνεται μέσω του προεδρικού συστήματος. Το οποίο ενώνει τις εκλογικές εκστρατείες για τα μέλη της Βουλής των αντιπροσώπων στις μικρές κυρίως περιφέρειες. Των οποίων η χρηματοδότηση προέρχεται κυρίως από τον ιδιωτικό τομέα (Richardson, 1993).

Επομένως δημιουργείται και μια άμεση εξάρτηση των πολιτικών κομμάτων από το κεφαλαιοκρατικό σύστημα. Τόσο σε επίπεδο παροχής οικονομικών πόρων, όσο και ευρύτερης πολιτικής υποστήριξης. Φέροντας ως άμεση συνέπεια και την επιρροή των ομάδων πίεσης η οποία δεν περιορίζεται, αλλά αντίθετα να ενισχύεται. Αυτό το γεγονός μπορεί να επιβεβαιωθεί και μέσα από το παράδειγμα της λήξης του εμφυλίου πολέμου στις ΗΠΑ. Όταν το Κογκρέσο ελέγχονταν πλήρως από μεγάλες ιδιωτικές εταιρίες. Παράλληλα, αξίζει να τονισθεί ότι από την δεκαετία του 1860 μέχρι και τη δεκαετία του 1890, το πλήθος των ομάδων συμφερόντων, κυρίως στις ΗΠΑ, είχε αυξηθεί σημαντικά όχι μόνο στο φάσμα των κοινωνικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων, αλλά και στο φάσμα του επιχειρηματικού κόσμου. Έτσι, μέσω της συνεχούς ανόδου των ομάδων συμφερόντων προέκυψε και η διάκριση, ανάμεσα σε εκείνες που εκπροσωπούσαν ιδιωτικά και δημόσια συμφέροντα. Μάλιστα, κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1960, οι ομάδες συμφερόντων είχαν πολλαπλασιαστεί (Χατζησταύρου, 2021).

Αυτό που θα πρέπει να επισημανθεί είναι το γεγονός ότι, κάνοντας λόγο για ομάδες συμφερόντων και πίεσης αντίστοιχα, αν και πολύ συχνά χρησιμοποιούνται είτε εναλλακτικά, είτε ως ταυτόσημες έννοιες, δεν φέρουν κοινό υπόβαθρο δραστηριοποίησης (Μαυρογορδάτος, 2001). Οι ομάδες συμφερόντων που χρησιμοποιούν συστηματικά ως μέθοδο επιρροής το lobbying, δεν αποτελούν ομάδες συμφερόντων, αλλά ομάδες πίεσης. Το lobbying αποτελεί μία πρακτική η οποία συνδέθηκε κυρίως όπως τονίστηκε, με τα συμφέροντα των επιχειρήσεων (εταιρικό lobbying). Όμως δύναται να λάβει και άλλες μορφές. Υπάρχουν ομάδες, που αναπτύσσουν πολιτικές/πρακτικές «anti-lobbying» κατά κυβερνήσεων που ασκούν lobby σε άλλες κυβερνήσεις (Μαυρογορδάτος, 2001).

Τα οργανωμένα συμφέροντα συνεπώς, περιλαμβάνουν ένα μεγάλος εύρος πολιτικών ομάδων που ασκούν τόσο πρακτικές lobbying, όσο και anti-lobbying (Χατζησταύρου, 2021). Όταν μια ομάδα ασκεί πιέσεις προς την εξουσία (lobbying), τότε αποτελεί μια πολιτική ομάδα. Μπορεί να λειτουργεί βέβαια και ως μια βασική πηγή παροχής τεχνικής και πολιτικής πληροφόρησης για τους διαμορφωτές της πολιτικής (κόμματα). Επιπλέον, μέσω των πιέσεων που ασκούν οι ομάδες και των πρακτικών lobbying που υιοθετούν, επιχειρούν να διευκολύνουν τη διαδικασία της

διαπραγμάτευσης και του συμβιβασμού. Αναπτύσσοντας στρατηγικές ενίσχυσης της ισχύος και επιρροής τους στη χάραξη των δημόσιων πολιτικών (Berry, 1997).

3. Ομάδες συμφερόντων και η ανάπτυξη του lobbying στην Ευρώπη

Περνώντας σε Ευρωπαϊκό επίπεδο τώρα, η ανάδυση του lobbying άρχισε να γίνεται αισθητή από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και έπειτα. Το lobbying υπήρχε ως φαινόμενο φυσικά και πριν την δεκαετία του 1970. Όμως, περιορίζονταν στην άσκηση επιρροής στο φάσμα του διπλωματικού lobbying και στα υψηλότερα επίπεδα της πολιτικής. Από το 1979 και μετά τις άμεσες εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η δράση ποικίλων ομάδων πίεσης άρχισε να γίνεται πιο εντατική (Nuggent, 2012).

Αυτό συνέπεσε σε μια περίοδο όπου επιχειρήσεις και εμπορικές οργανώσεις συμμετείχαν πιο ενεργά στο πεδίο της πολιτικής επιρροής αλλά και σε επιπρόσθετες διαδικασίες διαμόρφωσης της. Η πιο οργανωμένη μορφή lobbying στην Ευρώπη βέβαια, είναι εκείνη του αγροτικού lobbying, των συνδικαλιστικών δηλαδή οργανώσεων που εδρεύουν στις Βρυξέλλες. Ειδικότερα, μέσα από την δυναμική θεσμοθέτηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης το 1986 και της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992, η επιρροή της ένωσης ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο επί των συμφερόντων των ποικίλων εμπορικών ενώσεων, των ομάδων εργαζομένων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων (Χατζησταύρου, 2021).

Μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ο αριθμός των παραπάνω ομάδων πίεσης αυξάνονταν προοδευτικά σε συνδυασμό και με την ανερχόμενη παρουσία-επιρροή του βιομηχανικού κόσμου. Καθώς και με την στελέχωση τομεακών-εμπορικών ενώσεων και επαγγελματιών lobbyists, που δρούσαν ως επαγγελματικοί σύμβουλοι. Συνεπώς, μέσα από τις εμπορικές ομάδες, τις ομάδες εργαζομένων και τις λοιπές συνδικαλιστικές οντότητες, άρχισε να συσπειρώνεται δυναμικά και η ομάδα των επαγγελματιών lobbyists από το φάσμα του επιχειρηματικού και βιομηχανικού τομέα (Wallace & Wallace, 2006).

Οι συγκεκριμένοι λομπίστες (lobbyists) διέθεταν τον ρόλο ειδικών συμβούλων εκπροσωπώντας φυσικά τα συμφέροντα του κλάδου τους. Αυτή η εστίαση της ένωσης όμως σε βιομηχανικά και επιχειρηματικά συμφέροντα, οδήγησε με τη σειρά

της σε ένα ακόμη σοβαρό ζήτημα. Στο γεγονός δηλαδή, ότι όλα τα υπόλοιπα συμφέροντα της κοινωνία των πολιτών παραμερίζονται και στο επίκεντρο βρίσκονται μόνο τα οικονομικά (export-oriented). Έτσι και τα ίδια τα θεσμικά όργανα της ένωσης, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέχρι και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εστίαζαν τις πολιτικές διαδικασίες και αποφάσεις στις ανάγκες της αγοράς. Με αποτέλεσμα τα συμφέροντα της κοινωνίας των πολιτών, όσο και άλλα διάχυτα συμφέροντα, να περάσουν σε δεύτερη μοίρα και να υπό-εκπροσωπούνται για πολλά χρόνια (Λιαργκόβας & Παπαγεωργίου, 2018).

Από το 1974 έως και το 1989, πραγματοποιήθηκαν ποικίλες προσπάθειες για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα της υπό-εκπροσώπησης των κοινωνικών και διάχυτων συμφερόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρόλα αυτά μέχρι και τότε δεν κατέστη δυνατή η ολική συμπερίληψή τους στην πολιτική ατζέντα. Η πιο ουσιαστική μεταβολή παρατηρείται από το 1990 και μετά. Όπου πραγματοποιείται και η πρώτη αναθεώρηση των αντιπροσωπευτικών δημοκρατικών μηχανισμών νομιμοποίησης της εξουσίας από τα θεσμικά όργανα της ένωσης (Γκαμελιν & Λεβ, 2014). Οι αναθεωρήσεις, εφαρμόστηκαν επίσημα μέσω της Συνθήκης της Λισαβόνας, βάσει του άρθρου 10 παράγραφος 3 και του άρθρου 11 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εδραιώνοντας βασικές προϋποθέσεις και στοιχεία της συμμετοχικής δημοκρατίας. Συμπεριλαμβανομένης της πρωτοβουλίας των πολιτών και του διαρθρωμένου διαλόγου.

Συνεπώς, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 ο αριθμός των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων αυξήθηκε ραγδαία. Δημιουργώντας μια νέα ομπρέλα δικτύων πολιτικής εκπροσώπησης. Η πληθυσμιακή αύξηση και η έντονη παρουσία των ΜΚΟ, αντικατόπτριζε συνολικά την προσπάθειά της ένωσης και ιδιαίτερα της Επιτροπής, να δομήσουν ένα νέο σύστημα πρόσβασης εξωθεσμικών δρώντων στα κέντρα λήψης των αποφάσεων της (Χατζησταύρου, 2018). Ο λόγος που δίνεται μεγάλη έμφαση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι διότι αυτή, αποτελεί ένα προπαρασκευαστικό όργανο εντός του οποίου διαμορφώνονται όλες οι πολιτικές αλλά και νομοθετικές πράξεις. Οι οποίες θα επικαιροποιηθούν στη συνέχεια και από το ίδιο το Κοινοβούλιο. Επομένως, όλες οι ομάδες πίεσης εστιάζουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για να συμπεριλάβει τα συμφέροντα τους. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι επιρρεπής στην

άσκηση πιέσεων καθώς έχει ανάγκη για παροχή εξειδικευμένων πληροφοριών και τεχνογνωσίας (Μούσης, 2018).

Παρά και τις προσπάθειες της ένωσης να γεφυρώσει το πολιτικό χάσμα και συγκεκριμένα το δημοκρατικό έλλειμμα της επικοινωνίας και της υπό-εκπροσώπησης των κοινωνικών και διάχυτων συμφερόντων συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη, μέχρι και σήμερα παρατηρείται ότι οι ομάδες που επιτελούν τη μεγαλύτερη επιρροή αλλά και τις μεγαλύτερες δαπάνες εξακολουθούν να προέρχονται από κλάδους του εταιρικού lobbying. Σύμφωνα και με δεδομένα της έκθεσης μη κερδοσκοπικών οργανώσεων του Corporate Europe Observatory (CEO) και LobbyControl για το έτος 2024-2025, οι δαπάνες για το lobbying στην ΕΕ αυξήθηκαν κατά 13%. Ειδικά σε τομείς της τεχνολογίας (Big Tech) και του Τραπεζικού- Χρηματοπιστωτικού τομέα (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Καταγραφή τομέα επιρροής και προϋπολογισμού lobbying από το 2024 έως το 2025

Τομέας	Προϋπολογισμός λόμπινγκ 2025 (€)	Μεταβολή σε σχέση με 2024 (€)
Big Tech (Τεχνολογία)	67.000.000	+8.200.000
Τραπεζικός & Χρηματοπιστωτικός τομέας	53.750.000	+6.650.000
Ενέργεια	45.000.000	+2.400.000
Χημικά & Αγροτοβιομηχανία	45.000.000	+6.150.000
Δια-τομεακοί φορείς	26.250.000	+3.500.000
Φαρμακευτικές Εταιρίες	21.750.000	+2.700.000
Ασφαλιστικές Εταιρίες	17.750.000	+750.000
Μεταποίηση	17.000.000	+1.000.000
Αυτοκινητοβιομηχανία	14.750.000	+3.000.000
Μεταφορές & Εφοδιαστική Αλυσίδα	8.500.000	+2.450.000
Καπνοβιομηχανία	7.250.000	−500.000
Λοιπές Υπηρεσίες	6.000.000	+1.400.000
Τρόφιμα	4.750.000	+1.850.000
Μέταλλα & Εξόρυξη	4.500.000	+950.000
Άμυνα & Ασφάλεια	4.000.000	+600.000

4. Αποτίμηση

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω δεδομένα τα οποία εντείνουν το δημοκρατικό έλλειμμα, έρχονται να προστεθούν και οικονομικά σκάνδαλα που έχουν κλονίσει την εικόνα όπως και την λειτουργία του ρυθμιστικού πλαισίου της Ένωσης (διαφάνειάς της) στην κοινή γνώμη. Το βρετανικό οικονομικό σκάνδαλο «cash for laws» για παράδειγμα, που ήρθε στο φως της δημοσιότητας το 2011 μέσω της βρετανικής εφημερίδας «Sunday Times», ανέφερε την εμπλοκή 60 ευρωβουλευτών σε παράνομο χρηματισμό προκειμένου να προωθήσουν συγκεκριμένες νομοθετικές τροποποιήσεις στο Κοινοβούλιο. Οι ιδιαίτερα εκτεταμένες διαστάσεις που έλαβε το σκάνδαλο επέφεραν την φυλάκιση υπό την κατηγορία του ξεπλύματος χρήματος και διαφθοράς τριών βουλευτών που εμπλέκονταν στην υπόθεση (Χατζησταύρου, 2021).

Εκτός από την υπόθεση «cash for laws», το 2012 άλλο ένα ακόμη μεγάλο σκάνδαλο που αφορούσε τον Επίτροπο Υγείας ήρθε στην δημοσιότητα. Για την κατάχρηση περίπου 60 εκατομμυρίων ευρώ τα οποία του χορηγήθηκαν από εκπροσώπους ομάδων που προέρχονταν από τον κλάδο της παραγωγής/βιομηχανίας καπνού. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία καταπολέμησης της απάτης διερεύνησε το ζήτημα. Όμως, μέχρι και σήμερα η υπόθεση «Dalligate» δεν έχει φέρει σαφής αποδείξεις για την άμεση εμπλοκή του Επιτρόπου ή για τις ακριβείς διαστάσεις της επιρροής των εκπροσώπων.

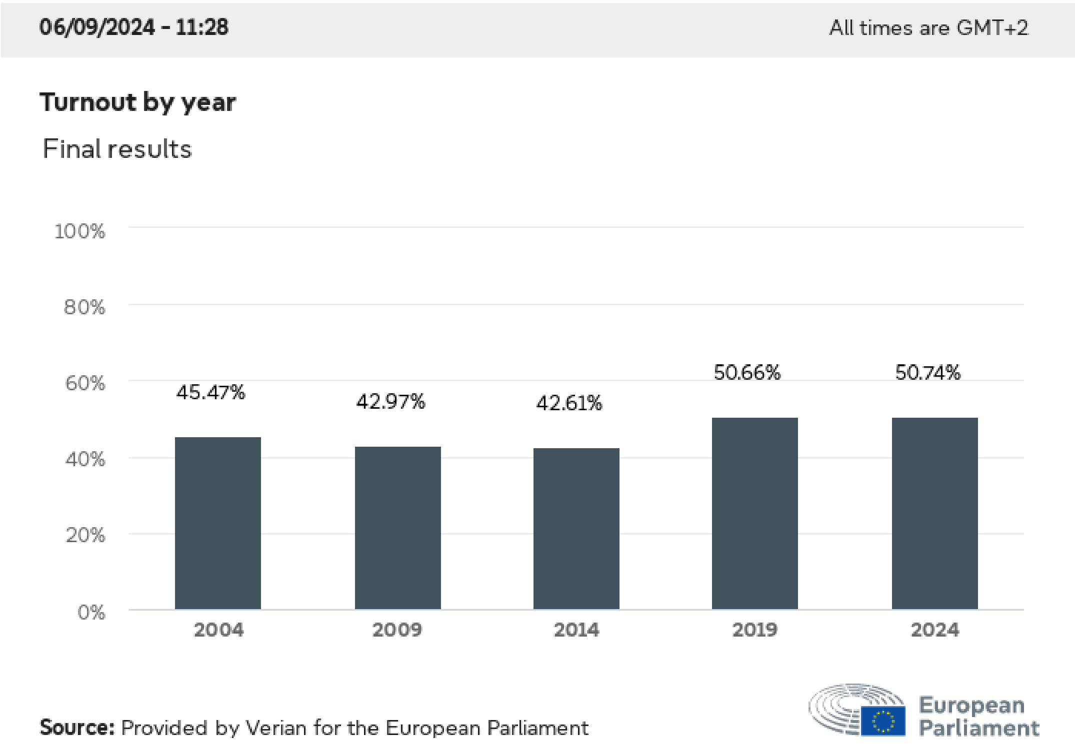
Ένα ακόμη σύγχρονο παράδειγμα υπόθεσης διαφθοράς αποτελεί και υπόθεση του «Qatargate». Που οδήγησε στην σύλληψη τριών μελών του κοινοβουλίου. Όπου και σε αυτή την υπόθεση εμπλέκονται οργανώσεις και εκπρόσωποι τρίτων χωρών σε διαδικασίες δωροδοκίας μελών του Κοινοβουλίου. Για την προώθηση ευνοϊκότερων νομοθετικών μέτρων και προτάσεων υπέρ ποικίλων πολιτικών πυλώνων του Κατάρ (Corporate Europe Observatory, 2022).

Το φαινόμενο του lobbying ή της περιστρεφόμενης πόρτας εναλλακτικά, οδήγησε το Παρατηρητήριο της Εταιρικής Ευρώπης από το 2015 να ασκήσει σοβαρότερες πιέσεις στα θεσμικά όργανα της ένωσης για την εφαρμογή αυστηρότερων κανόνων που θα αποτρέπουν τα lobbies να δρουν ανεμπόδιστα στους διαδρόμους εξουσίας. Είτε σε επίπεδο μεμονωμένης δράσης, είτε μέσω συνασπισμών με άλλους οργανισμούς

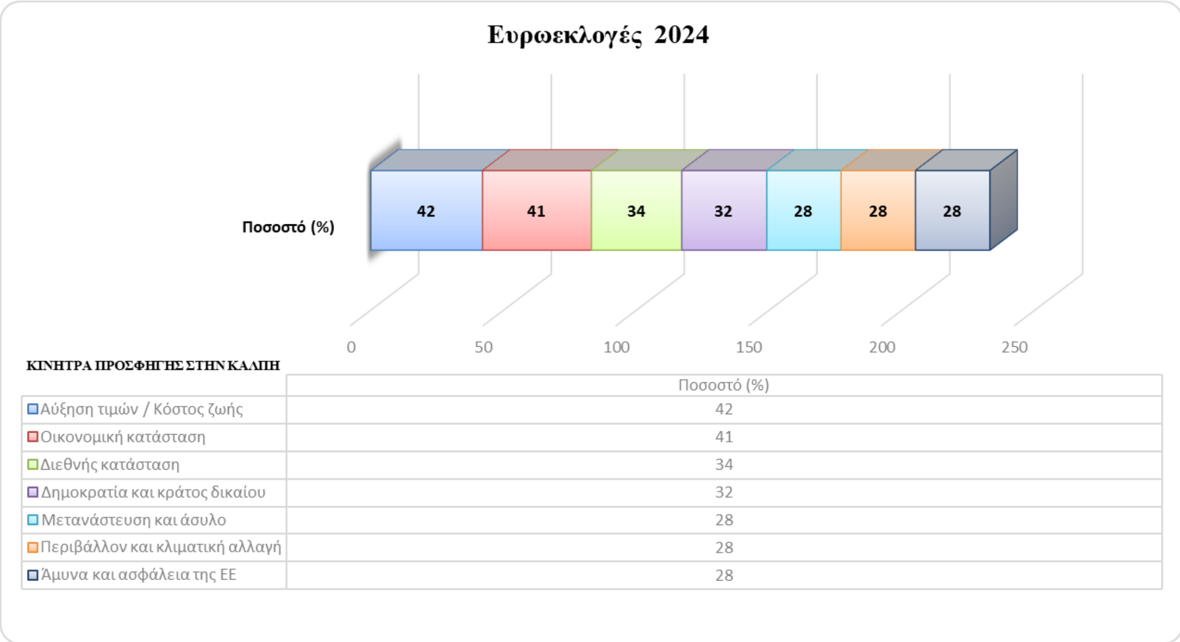
(Χατζησταύρου, 2018). Ωστόσο, δεν πραγματοποιήθηκαν ουσιαστικές αλλαγές μέχρι και σήμερα. Λόγω της αδιαλλαξίας των πολιτικών θεσμών και της τάσης προτίμησής τους για περισσότερο ουδέτερες και εθελοντικές πολιτικές προσέγγισης της συγκέντρωσης και καταγραφής των ομάδων και της επιρροής τους.

Οι πολίτες με τη σειρά τους δεν παραμένουν αμέτοχοι. Αντίθετα, υποδηλώνουν την έντονη δυσαρέσκεια και καχυποψία τους μέσω της αποχής τους από τις εκλογικές διαδικασίες. Σύμφωνα με δεδομένα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την εκλογική συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών, στις εκλογές του 2024 ψήφισε το 50,74%. Σχεδόν οι μισοί πολίτες δηλαδή, δεν ψήφισαν στις ευρωπαϊκές εκλογές (Εικόνα 1).

Εικόνα1. Δεδομένα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την εκλογική συμμετοχή των πολιτών από το 2004 έως το 2024

Βέβαια πέραν και της αποχής, σημαντικό ρόλο λαμβάνουν και τα κίνητρα που δήλωσαν οι ευρωπαίοι πολίτες ως πηγές παρακίνησης και συμμετοχής τους στις εκλογές του 2024. Σύμφωνα και πάλι με επίσημα στοιχεία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τα 4 σημαντικότερα κίνητρα που ώθησαν τους πολίτες στις κάλπες ήταν: 1) η αύξηση των τιμών και το κόστος ζωής (42%), 2) η ευρύτερη οικονομική κατάσταση (41%), 3) η διεθνής πολιτική κατάσταση (34%) και 4) η δημοκρατία και το κράτος δικαίου (32%) (Γράφημα 1).

Γράφημα 1. Αποτελέσματα κινήτρων των πολιτών για την συμμετοχή τους στις εκλογές του 2024

Και το παραπάνω γεγονός λοιπόν με τη σειρά του, υπογραμμίζει ότι παρά και την καχυποψία απέναντι στους ευρωπαϊκούς θεσμούς οι πολίτες έχουν ανάγκη και συνεχίζουν να αναζητούν εκπροσώπηση μέσω θεσμικών εγγυήσεων, δημοκρατικής ισονομίας και πολιτικής λογοδοσίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να διασφαλίσει σε κάθε περίπτωση τη διαφάνεια στη λήψη των αποφάσεων, την προστασία της από την ιδιωτική επιρροή και τη θεσμική πρόσβαση όλων των πολιτών σε πολιτικές αποφάσεις.

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Βέρνυ, Σ. & Κόντης, Α. (2017). *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος*. Αθήνα: Παπαζήση.

Γκαμελιν, Κ. & Λεβ, Ρ. (2014). *Ποιοι κινούν τα νήματα στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μίνωας.

Λιαργκόβας, Π. & Παπαγεωργίου, Χ. (2018). *Το Ευρωπαϊκό φαινόμενο.* Θεσσαλονίκη: Τζιόλα.

Μούσης, Ν. (2018). *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, οικονομία, πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.

Μαυρογορδάτος, Γ.Θ. (2001). *Ομάδες Πίεσης και Δημοκρατία*. Αθήνα: Πατάκης.

Χατζησταύρου, Φ. (2018). *Ποιος κυβερνά την Ευρώπη; Οι δομές εξουσίας μετά την οικονομική κρίση,* Θεσσαλονίκη: Τζιόλα.

Χατζησταύρου, Φ. (2021). *Ανταγωνισμός Συμφερόντων στην Πολιτική: Στρατηγικές Ιδιωτικής Επιρροής, Lobbying και Δημόσιο Συμφέρον*. Θεσσαλονίκη: Τζιόλα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Berry, J.M. (1997). *Lobbying for the people*. Princeton: Princeton University Press.

Nuggent, N. (2012). *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*. Αθήνα: Σαββάλας.

Richardson, J.J. (1993). *Pressure Groups*. Oxford: Oxford University Press.

Wallace, H. & Wallace, W. (2006). Overview: The European Union and the Policy Making. Handbook Of European Politics. Ανάκτηση από: https://sk.sagepub.com/hnbk/edvol/hdbk_eurounion/chpt/overview-european-union-politics-policymaking

μάρτιος 2026

ΤΕΥΧΟΣ 1

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ημερολογια

Σύλλογος Μεταπτυχιακών
Φοιτητ[ρι]ών και Υποψηφίων
Διδακτόρων Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ